

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

Diplomová práce

Architektura v Českých Budějovicích

1850 – 1920

Vedoucí práce: Mgr. Zdeněk Bezecný, Ph.D.

Autor práce: Bc. Sabina Huřťáková Hašková

Studijní obor: Historie navazující

Ročník: III.

2011

Anotace

Sabina Huřtáková Hašková

Architektura v Českých Budějovicích 1850 - 1920

Diplomová práce *Architektura v Českých Budějovicích 1850 – 1920* přináší pohled na urbanizační proměnu města a jeho architektonický vývoj. S novými pracovními podmínkami, které přinášely nově vznikající továrny, a díky stavbě železnice přicházelo do Českých Budějovic nové obyvatelstvo. Tito lidé zde nehledali jen práci. Potřebovali také ubytování. To mělo za následek budování nových nájemních domů. Nejbohatší z nich pak nájemní domy opouštěli a stavěli si reprezentativní vily na okrajích města a v nově vznikajících předměstí.

Sledovala jsem postupný růst budov důležitých pro městský život, jako byly hotely, restaurace, kavárny, později také obchodní domy a peněžní ústavy. Velkou roli ve vzdělání obyvatelstva hrály školy. V Českých Budějovicích vznikaly školy české i německé a postupem času si většina školních ústavů postavila vlastní školní objekty, jejichž výstavbou a architekturou jsem se zabývala v samostatné kapitole.

V poslední části práce jsem seznámila čtenáře s novými budovami jako Městské (dnes Jihočeské) muzeum, Justiční palác, Okresní dům, Německý dům nebo s budovou českobudějovického nádraží. Sledovala jsem nejen okolnosti jejich vzniku, ale také jejich architekturu a osobnosti, jež se na jejich výstavbě podílely.

Annotation

Sabina Huřťáková Hašková

Architecture in České Budějovice 1850 - 1920

The diploma thesis *Architecture in České Budějovice 1850 – 1920* brings the view of urbanisation's transformation of the town and its architectural evolution. With new working conditions, which brought new rising of factories, and thanks to the new railway construction new population came in South Bohemia. These people did not just look for a job here. They needed an accommodation, too. Because of it many new apartment buildings were built. The richest of them left these new apartment buildings and they built representative villas in outskirts of town and in the new rising suburb.

I followed a gradual grow of the buildings, which were important for the city life, for example: hotels, restaurants, cafes, later also department stores and banks. The schools played the big role in people's education. In České Budějovice Czech and German schools were grown and during the time most of the schools built their own buildings and with which construction and architecture I dedicated an individual chapter.

In the last chapter I introduced my readers with the new buildings such as the Town Museum, the Justice Palace, the District House, the German House, or with the new building the railway station in České Budějovice. I didn't just follow the situation of these buildings, but also their architecture and personalities, who participated in their construction.

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma Architektura v Českých Budějovicích 1850 – 1920 jsem vypracovala samostatně a pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111//1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 1. leden 2011

.....

Poděkování

Za vedení mé práce, odbornou pomoc, cenné rady a trpělivost patří mé poděkování především Mgr. Zdeňku Bezeckému, Ph.D. Dále bych ráda poděkovala také pracovníkům a pracovnicím Jihočeské vědecké knihovny, Jihočeského muzea, Státního okresního archivu v Českých Budějovicích a v Českém Krumlově, a pracovníkům archivu Stavebního úřadu. Za ochotu, přístupnost a vstřícnost pak děkuji všem vlastníkům staveb, kteří mi dali souhlas k nahlédnutí do archivních materiálů.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. České Budějovice v letech 1850 – 1920.....	15
3. Bydlení ve městě na přelomu 19. a 20. století	29
3.1 Nájemní domy a byty.....	33
3.2 Vily	42
4. Školy a vzdělávací zařízení	53
5. Zábava a život ve městě.....	63
5.1 Obchodní domy	63
5.2 Bankovní domy	66
5.3 Hotely, kavárny a restaurace	68
6. Reprezentativní budovy a stavby pro veřejnost	75
6.1 Jihočeské muzeum 1898 – 1901 (1903)	75
6.2 Dům kultury Slavia (1871 – 1872).....	85
6.3 Okresní dům (1901 – 1902)	87
6.4 Justiční palác (1902 – 1903)	90
6.5 Příjímací budova českobudějovického nádraží	96
7. Závěr	107
8. Seznam pramenů a literatury	111
9. Obrazová příloha.....	118

1. Úvod

Diplomová práce *Architektura v Českých Budějovicích 1850 – 1920* má za úkol zachytit architektonický a urbanizační rozvoj města v době, kdy modernizační procesy ovlivnily vznik a rozvoj většiny evropských měst. Bude sledovat postupný příliv obyvatel od poloviny 19. století a jeho vliv na rozšiřování a výstavbu města. Tyto proměny probíhaly ve vnitřním městě, kde docházelo k boření hradeb a následnému „ozdravování“ města parky a nové, regulačním plánem částečně řízené, výstavbě. Druhou vlnou pak bylo rozšiřování města mimo pásmo hradeb a vznik dnešních předměstí. Snahou bude komparovat rozvoj Českých Budějovic nejen s některými českými městy (Prahou¹, Ostravou², Plzní³, Chebem⁴), ale také s významnými evropskými metropolemi. Zde budu vycházet ze dvou prací významných světových historiků Christoha Charle⁵ a Carla E. Schorskeho,⁶ které považuji za výrazné příklady kulturněhistorické studie.⁷

Na tomto místě je důležité položit si nejprve otázku, co je to kultura? Většina autorů, zabývajících se pojmy kultura a kulturní historie, se shoduje na tom, že termín kultura nelze přesně definovat.⁸ Podle Milana Řepy v českém prostředí převažuje pojetí, jež kulturu ztotožňuje s uměleckou tvorbou. Na rozdíl od západních jazyků, kde se termín kultura užívá v širších významech. „...*kulturou se rozumí například i způsob života. Zatímco u nás byla kultura synonymem umění, jinde, například ve francouzštině nebo angličtině, má velice blízko k pojmu civilizace.*“⁹ Podobně rozebírá termín kultura i Martin Kučera: „*Lze kulturu definovat? Domníváme se, že podobně jako kategorii „národ“ ani kategorii „kultura“ definovat nemůžeme.*“¹⁰

---

¹ Jan E. Svoboda – Zdeněk Lukeš – Ester Havlová, *Praha 1891 – 1918. Kapitoly o architektuře velkoměsta*, Praha 1997; Pavla Vošahlíková, *Jak se žilo za časů Františka Josefa*, Praha 1996.

² Jindřich Vybíral, *Zrození velkoměsta. Architektura v obraze Moravské Ostravy 1890 – 1938*, Ostrava 2003.

³ Petr Domanický – Jaroslava Jedličková, *Plzeň v době secese. Architektura a urbanismus, malířství, sochařství a umělecké řemeslo v architektuře v letech 1896 – 1910*, Plzeň 2005.

⁴ Zbyněk Černý, *Cheb v době secese 1898 – 1914*, Cheb 2006; Týž, *Čas secese v městě Chebu*, in: Dagmar Blümlová – Zuzana Gilarová (edd.), *Čas secese. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*, České Budějovice 2007, s. 18-37.

⁵ Christophe Charle, *Paříž na přelomu století. Kultura a politika fin de siècle*, Praha 2004.

⁶ Carl E. Schorske, *Vídeň na přelomu století*, Brno 2000.

⁷ Za jednu z nejlépe vytvořených kulturně historických prací lze považovat knihu *Věk katedrál* od Georgese Dubyho. Hlavním tématem této knihy je středověký chrám, do kterého je slovy Milana Řepy „*vtěleno myšlení a vědění doby*“ a ve kterém se „*zrcadlí celá kultura, civilizace*“. Srovnej: Georges Duby, *Věk katedrál. Umění a společnost 980 – 1420*, Praha 2002.

⁸ Peter Burke, *Variety kulturních dějin*, Brno 2006, s. 10.

⁹ Milan Řepa, *Umění, kultura, civilizace: několik zastavení namísto úvodu*, in: Tomáš Borovský – Jiří Hanuš – Milan Řepa (edd.), *Kultura jako téma a jako problém dějepisců*, Brno 2006, s. 13.

¹⁰ Martin Kučera, *Kultura jako kategorie dialektické hermeneutiky. Skica k budoucímu možnému*

Již Cicero chápal výraz *cultura* jako proces vzdělávání, kultivace a civilizace.¹¹ Tuto základní myšlenku můžeme aplikovat na různé oblasti lidského života. Ve vzdělávání lze vidět nejen školy, školství, rozvíjející se gramotnost obyvatelstva, ale také muzea, divadla, knihovny a jiné instituce spojené se vzděláváním. Díky těmto institucím pak dochází k uchování tradičních hodnot společnosti a k jejich předávání dalším generacím. Vzdělání se postupně zvyšuje a rozšiřuje se na všechny vrstvy obyvatelstva.¹² Dochází tak ke kultivačnímu a civilizačnímu pokroku. Odtud je pak již krůček k definici kulturních dějin.

Většina autorů se shodla, že ani tento termín není přesně definovatelný.¹³ Podívejme se tedy, jak by podle některých autorů, zabývajících se pojmem kulturní historie, měla být tato oblast výzkumu definována. Peter Burke vidí jednu variantu v tzv. klasické kulturní historii. Řadí sem práce Jakoba Burckardta¹⁴ nebo knihu Johanna Huizingy *Podzim středověku*.¹⁵ Burke klasické kulturní historii vytýká, že neklade dostatečný důraz na společnost, na „ekonomickou infrastrukturu, politické a sociální struktury atd.“¹⁶ Dále Burke uvádí, že ústředním pojmem klasické kulturní historie je pojem „tradice“, u které je důležité předávání podmětů, praktik a hodnot z generace na generaci. Z toho tedy vyplývá, že „co bylo přijato, je totožné s tím, co bylo dááno: je to kulturní dědictví či odkaz.“¹⁷ Klasická kulturní historie se snaží čtenáři předložit především velká umělecká díla. Kulturní historie konce 20. století se od této tematiky odvrací. Podle Burkea dochází k přechodu na tzv. „novou kulturní historii“.¹⁸ Kultura tak začíná zahrnovat mnohem více oblastí než dříve. „...nejen umění a vědu, ale i materiální kulturu, nejen kulturu psanou, ale i ústně předávanou, nejen drama, ale i rituál, nejen filozofii, ale i způsob myšlení obyčejných lidí. Pro tento přístup je ústřední každodenní život či „každodenní kultura“, zejména „pravidla“ nebo konvence, podle nichž se každodenní život odehrává, ...“¹⁹

Je tedy otázkou, co všechno můžeme pod pojem kulturní historie zařadit. Milena Lenderová se tomuto problému věnuje v knize *Z dějin české každodennosti* v závěrečné

---

problému, in: Tomáš Borovský - Jiří Hanuš - Milan Řepa (edd.), *Kultura*, s. 27.

¹¹ Milena Lenderová – Tomáš Jiránek – Marie Macková, *Z dějin české každodennosti*, Praha 2009, s. 389.

¹² Chápejme např. proces gramotnosti v druhé polovině 19. století. Pozn. autorky.

¹³ Peter Burke, *Variety*, s. 9; Milan Řepa, *Umění*, s. 11-23.

¹⁴ Jacob Burckhardt, *Kultur und Kunst der Renaissance in Italien*, Berlin, b.d.

¹⁵ Johan Huizinga, *Podzim středověku*, Praha-Litomyšl 2010.

¹⁶ Peter Burke, *Variety*, s. 192.

¹⁷ Tamtéž, s. 195.

¹⁸ Tamtéž, s. 199.

¹⁹ Tamtéž, s. 201.

kapitole s názvem *Hledání kulturních dějin*.²⁰ Uvádí, že pod pojmem kulturní dějiny se většinou integrují historická antropologie, mikrohistorie a dějiny každodennosti.²¹ Stejnými pojmy se zabývá i Peter Burke v kapitole *Jednota a rozmanitost v kulturní historii* v knize *Variety kulturních dějin*.²² Lenderová do své kapitoly zahrnuje nejen historickou antropologii a dějiny každodennosti, ale zabývá se též historickou demografií, dějinami mentalit²³ a gender history.²⁴

Kulturní historie v sobě sdružuje rozmanité množství témat a možností, jak je uchopit. Jak by měla vypadat ideální kulturněhistorická práce? Zamýšlí se nad tím jak Burke, tak i Milan Řepa. Burke vidí téměř dokonalou kulturněhistorickou práci v knize Carla Schorskeho *Vídeň na přelomu století*.²⁵ Oceňuje především způsob, jakým Schorske svou práci pojal. Carl Schorske rozdělil knihu na jednotlivé kapitoly, ve kterých se věnuje postupně literatuře, architektuře, politice, psychoanalýze, malířství a hudbě. Problematiku sleduje na příkladu výrazných osobností, jež se ve Vídni 19. století pohybovaly a působily. „Schorske se zajímá o „kohezi“ různých „kulturních prvků“ popisovaných v různých kapitolách a jejich vztah ke sdílené politické zkušenosti, ke „krizi liberární politiky“.²⁶ Autor ponechal jednotlivé kapitoly jako samostatné eseje. Každá řeší svůj vlastní problém, a přitom dohromady tvoří jeden celek, kulturní obraz Vídně 19. století. V tom, že Schorske nenapsal závěrečnou kapitolu, ve které by se pokusil propojit všechna témata dohromady a vytvořit pomyslný celek, jenž si čtenář vytvoří po přečtení knihy, vidí Burke „únik od zodpovědnosti“.²⁷

Milan Řepa ve své studii srovnává práce Kennetha Clarka *Civilizace* a Petera Burka *Italská renesance*.²⁸ Britský historik Peter Burke si stanovil hned v úvodu své práce vlastní metodologickou pozici. „Chtěl posoudit sociální a ekonomické podmínky fungování renesanční kultury i pojmut renesanční umění jako výraz dobových představ o světě.“²⁹ Snažil se kombinovat přístup makro i mikrosociální.³⁰ Následuje Řepovo

---

²⁰ Milena Lenderová, *Hledání kulturních dějin*, in: Milena Lenderová – Tomáš Jiránek – Marie Macková, *Z dějin*, s. 387-412.

²¹ Tamtéž, s. 388.

²² Peter Burke, *Variety*, s. 207.

²³ Milena Lenderová, *Hledání*, s. 404-407.

²⁴ Tamtéž, s. 407-408.

²⁵ Peter Burke, *Variety*, s. 207.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ „...práce kulturního historika spočívá nepochybně v tom, že odhaluje souvislosti mezi různými aktivitami. Jestliže je to nesplnitelný úkol, můžeme s klidem přenechat architekturu historikům architektury, psychoanalýzu historikům psychoanalýzy atd.“ Tamtéž, s. 208.

²⁸ Peter Burke, *Italská renesance. Kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996.

²⁹ Milan Řepa, *Umění*, s. 17.

³⁰ Základem práce je šest set hlavních italských renesančních umělců a spisovatelů. Burke se snažil

porovnání obou knih: „Jestliže jsme Clarkovo pojmání kultury označili jako „heroické“, pak pro charakterizaci Burkova přístupu se vnucuje slovo „pragmatický“. (...) Clarkova civilizace má široký záběr, Burke se zaměřuje na konkrétní období i tematiku. (...) Clark se často a rád zastavuje u jednotlivých děl, u Burke, ačkoli píše o italské renesanci, se o konkrétních dílech nedozvíme nic. (...) Clark je kunsthistorik, zatímco Burke je historik.“³¹

Toto srovnání neuvádím náhodou. Cílem mé diplomové práce je pokusit se spojit obě varianty dohromady, jak jen to pramenná základna umožní. Záměrem není jen popsání významných staveb, které v Českých Budějovicích v druhé polovině 19. a na počátku 20. století vyrostly. Ráda bych sledovala i okolnosti a možnosti, jež ovlivnily stavební vývoj ve městě i vzhled jednotlivých budov. Úkolem bude zachytit okolnosti, důvody a vztahy.³²

Vraťme se nyní k Českým Budějovicím a jejich urbanistickému vývoji. V souvislosti s novou výstavbou bude představen slohový vývoj na území města. Snahou bude zachytit, jak se slohové projevy odlišovaly, popř. shodovaly s architektonickým vývojem v dalších městech. Při komparaci výše zmíněných prací budu sledovat výrazné stavby, které vznikaly především na přelomu 19. a 20. století. Na těchto stavbách se budu snažit zachytit okolnosti jejich vzniku, jednání mezi staviteli a stavebníky, popř. architekty. Proč si stavebník vybral určitého architekta a z jakého prostředí architekt pocházel? Jaký vliv to mělo na podobu budovy? Byla stavitelem skutečně dodržena architektonická koncepce zakreslená v plánu? Jakým způsobem ovlivnila nová stavba prostředí města, na kolik do něj zapadala a s jakým ohlasem se setkala u veřejnosti? To jsou otázky, které si budu pokládat při studiu návrhů, plánů, korespondence soukromé i úřední a při podrobném studiu dobového tisku.

Přístup k pramenné základně není snadný. Východiskem budou dokumenty uložené ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích³³ a v Českém Krumlově³⁴. Zatímco v České Budějovicích mohou poskytnout návrhy a plány k některým

---

zhodnotit jejich rodinné zázemí, učení a praxi a sledovat na nich obecné zákonitosti. Milan Řepa, *Umění*, s. 18.

³¹ Tamtéž, s. 19.

³² Takové propojení a ideální kulturněhistorickou práci viděl Milan Řepa v práci Georgese Dubyho *Věk katedrál* pro středověk, nebo v práci Jaroslava Marka *Česká moderní kultura*. Více Milan Řepa, *Umění*, s. 19-23.

³³ Státní okresní archiv České Budějovice (Dále jen SOKA České Budějovice, příp. ČB), Okresní úřad České Budějovice (dále jen OÚ ČB) 1850 - 1945, Sbírková mapa a plánů.

³⁴ Státní okresní archiv Český Krumlov (Dále jen SOKA Český Krumlov, příp. ČK), Schwarzenberská ústřední stavební správa, kart. 124, sign. 74-150; kart. 125, sign. 151-165; kart. 127, sign. 166-169.

veřejným stavbám, především k nádraží³⁵, archiv v Českém Krumlově umožňuje studium čteného materiálu podrobně zachycujícího výstavbu domů spojených se Schwarzenberskou stavební sekci.³⁶ Další variantou byl archiv Stavebního úřadu. Problematické je ovšem zpřístupnění požadovaného materiálu. Abych mohla nahlédnout do složek jednotlivých staveb, je třeba nejprve získat souhlas majitele objektu. To se v některých případech jeví jako velmi obtížné. Některé složky neposkytují materiály využitelné pro tuto práci. Stanou se tudíž pouze doplňkovými. Pro dokreslení situace mohou sloužit také některé dokumenty uložené v knihovně Památkového ústavu v Českých Budějovicích.³⁷

Stavby jsou rozděleny do několika kapitol, na základě své funkce. První kapitolu představují stavby sloužící k bydlení. Jsou to nejen činžovní domy, ale také rodinné domy, resp. vily, které se začaly stavět především na počátku 20. století. Na rozdíl od činžovních domů přinášely větší soukromí a pohodlí a byly tak oblíbenější především u majetnějších občanů. Pro České Budějovice nebyla dosud zpracována žádná studie, zabývající se nájemními domy a bydlením v nich. Budu tedy vycházet ze své studie věnující se podrobně životu a obyvatelům ve dvou českobudějovických ulicích, Rybní a ulici U Tří lvů.³⁸ Východiskem k této práci byla studie nájemních domů v Praze od Pavla Janáka³⁹. Janák přinesl podrobný architektonický a dispoziční rozbor pražských činžovních domů, na jejichž základě se pokusil o zobecnění bydlení v pražském prostředí. Z této studie vycházela i Pavla Vošahlíková v knize *Jak se žilo za časů Františka Josefa*.⁴⁰ Bytová situace v Praze byla sice mnohem dramatičtější než v Českých Budějovicích, přesto bylo možné udělat si alespoň názornou představu o bydlení na konci 19. století a následně se pokusit aplikovat je na prostředí Českých Budějovic.

Druhá část kapitoly se věnuje českobudějovickým vilám. Toto téma již bylo zdařile zpracované v knize *Slavné vily Jihočeského kraje*⁴¹. Práci využiji k představení několika důležitých architektonicky výrazných staveb, především vily Eggertovy,

³⁵ SOKA České Budějovice, Sběrka map a plánů, desky 124, 125, sign. 1567, 1446.

³⁶ SOKA Český Krumlov, Schwarzenberská stavební správa, sign. 254, inv.č. 13, kart. 124.

³⁷ Národní památkový ústav České Budějovice, *Rekonstrukce hlavní budovy Jihočeského muzea v Českých Budějovicích*, číslo památky (dále jen č. pam.) 5629; *Rekonstrukce budovy Hotelu Zvon*, č. pam. 654.

³⁸ Sabina Hašková, *Srovnání dvou ulic v Českých Budějovicích na přelomu 19. a 20. století. Ulice U Tří lvů a ulice Rybní, jejich demografické proměny, obyvatelstvo a jeho sociální a profesní struktura*, Seminární práce, České Budějovice 2010.

³⁹ Pavel Janák, *Sto let obytného domu nájemného v Praze*, Praha 1933.

⁴⁰ Pavla Vošahlíková, *Jak se žilo za časů*.

⁴¹ Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha (ed.), *Slavné vily Jihočeského kraje*, Praha 2007.

Hardthmutovy a Lamezan - Salins. Vile Ernestine Westen se podrobně věnoval Milan Šilhan nejen v této knize⁴², ale i ve své studii v jihočeském Výběru.⁴³ Dvěma důležitým vilám se kniha věnuje pouze zběžně. Herinkově vile na Lannově třídě a rodinnému domu pro továrníka Emanuela Rechtse na Dukelské třídě. Pokusím se proto o podrobnější rozbor těchto dvou staveb, i když v případě Herinkovy vily je pramenná základna velmi omezená.

V kapitole věnované školním budovám vzniklým v Českých Budějovicích na přelomu století představím nejdůležitější školní objekty, které svým architektonickým řešením přispěly ke vzhledu města nejvíce a dodnes tvoří dominantu některých městských částí. Rozvoji školství a výstavbě školních budov s tím spojené se věnoval velmi podrobně ve své práci Miroslav Novotný.⁴⁴ V této kapitole budu vycházet především z českobudějovického tisku, kde je u některých škol podrobnější popis stavby, u některých pouze zmínka, že stavby vznikají, nebo již vznikly. Cenné informace poskytovala Encyklopedie Českých Budějovic⁴⁵, práce Daniela Kováře k Českým Budějovicím v roce 1900⁴⁶ a vzpomínky Františka Rady.⁴⁷ Vzhledem k tomu, že většinu školních budov ve městě stavěl, a některé i navrhoval, Josef Pfeffermann, mohu využít některá hodnocení staveb uvedená v diplomové práci Martina Bořkovce věnované tomuto českobudějovickému architektovi.⁴⁸

Kapitola Život a zábava ve městě bude sledovat vznik budov prospěšných běžnému městskému životu, obchodními domy počínaje a kavárnami a hotely konče. Výchozím bodem budou opět stavby samotné. Nejvýznamnější byl obchodní dům vystavěný pro Leopolda Hájíčka, který díky svému architektonickému řešení pronikl až do významného architektonického moderního periodika *Styl*.⁴⁹ Časopis nám přináší podrobné informace nejen o stavbě, ale také o jejím autorovi a architektonických vlivech, které ovlivnily její vzhled. Poslední podkapitola představí čtenáři hotely, kavárny a restaurační zařízení v Českých Budějovicích. Nemá smysl, činit výčet všech

---

⁴² Milan Šilhan, *Vila Ernestiny Westenové*, in: Tamtéž, s. 82-84.

⁴³ Týž, *Vila Ernestine Westen. Jedna z podob budějovické architektury počátku 20. století*, Výběr 36, 1999, s. 252-257.

⁴⁴ Miroslav Novotný a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků až do současnosti*, České Budějovice 2006.

⁴⁵ *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 2006², s. 549 – 552.

⁴⁶ Daniel Kovář, *Budějovice před sto lety. Jihočeská metropole v roce 1900 aneb rok 1900 v jihočeské metropoli*, České Budějovice 2000, s. 26-28.

⁴⁷ František Rada, *Když se psalo c.k.*, České Budějovice 1966, s. 126-141.

⁴⁸ Martin Bořkovec, *Josef Záruba Pfeffermann. Politik, publicista, architekt*, Diplomová práce, Kladno 2002.

⁴⁹ *Styl* 10, 1911, s. 23.

objektů, které se ve sledovaném období ve městě nacházely. Představím opět nejvýznamnější z nich. Důležitý bude jejich význam, obliba a především opět architektonické ztvárnění. Nejvíce materiálů jsem získala k hotelu U Tří kohoutů. Ne všechny se však dají využít pro tuto práci. Využívány budou především materiály uložené v archivu Stavebního úřadu⁵⁰, návrhy a plány uložené v Památkovém ústavu v Českých Budějovicích, ale také jihočeské tiskoviny, především Jihočeské listy a Budivoj.

Poslední kapitola zahrnuje výrazné stavby, které vyrostly v Českých Budějovicích přelomu na 19. a 20. století. Byla to budova Jihočeského muzea, Německý dům, Justiční palác, Okresní dům a přijímací budova českobudějovického nádraží. Mapy a plány z Okresního archivu v Českých Budějovicích doplním rozsáhlým množstvím článků z českobudějovického tisku,⁵¹ jež přinášel nejen podrobnosti vzniku těchto staveb, ale také názory veřejnosti.

Není možné v této práci obsáhnout všechny významné stavby vzniklé v Českých Budějovicích na přelomu 19. a 20. století. Proto se budu snažit vybrat ty nejprestižnější a nejvýznačnější z nich tak, aby si čtenář mohl sám učinit přibližný obraz města Českých Budějovic na přelomu století. Předlohou pro námět diplomové práce je několik publikací. Jednou je již výše zmíněná práce Carla Schorskeho, *Videň na přelomu století*. Inspiraci má přinést především kapitola o architektuře, jež seznamuje čtenáře s výstavbou vídeňské Ringstrasse a významnými architekty, kteří tuto výstavbu ovlivnili.⁵² Přehled secesní architektury pak přináší práce Zbyňka Černého o městě Chebu. Tato práce však představuje pouze některé významné stavby, aniž by se její autor pokusil o celkové zhodnocení a charakteristiku města a jeho výstavby. To zřejmě ani nebylo cílem jeho práce.⁵³ Já bych ve své diplomové práci ráda kompletně zhodnotila kulturní rozvoj jihočeské metropole na přelomu století. Podobným způsobem představila architekturu, malířství, sochařství i užité umění v době secese kniha Petra Domanického a Jaroslavy Jedličkové o Plzni.⁵⁴ Přestože je kniha spíše populárně naučnou publikací, může poskytnout základní představu o mé budoucí diplomové práci. Ideální inspirací se ukázala teprve práce Jindřicha Vybírala věnující se výstavbě

---

⁵⁰ Archiv Stavebního úřadu České Budějovice, Hotel Zvon. Dům „U Tří kohoutů“, Náměstí Přemysla Otakara II., číslo orientační (dále jen č.o.) 29, číslo popisné (dále jen č. p.) 91; č.o. 27, č.p. 89.

⁵¹ Jihočeské listy, Budivoj.

⁵² Carl E. Schorske, *Videň*, s. 45-110.

⁵³ Zbyněk Černý, *Cheb*.

⁵⁴ Petr Domanický – Jaroslava Jedličková, *Plzeň*.

Ostravy⁵⁵.

Ráda bych představila celkový kulturní rozvoj Českých Budějovic. Práci obsahující kapitoly o architektuře, malířství, sochařství, užitém umění, ale také o literátech a dalších významných osobnostech, které se na přelomu 19. a 20. století v Českých Budějovicích pohybovaly. Ať už formou jednotlivých esejí, jak jej pojal Schorske, nebo jako studii, v níž se všechny tyto dimenze navzájem prolínají a ovlivňují. Na takovou práci je však třeba mnohem více času. Proto bylo třeba zúžit výběr na jedno téma a podrobně je představit. Rozhodla jsem se pro architekturu, neboť ji považuji za oblast, ve které se nejvíce odráží dějiny města. Původní myšlenka byla zachytit architekturu nejen světskou, ale i církevní. Vzhledem k počtu sakrálních staveb v Českých Budějovicích jsem od tohoto komplexního pojetí ustoupila. Jsem přesvědčená, že sakrální stavby ve městě si zasluhují mnohem více pozornosti, než jen pouhou kapitolu v této diplomové práci. Přinejmenším je to téma na další samostatnou diplomovou práci. Stála jsem proto před rozhodnutím, zda má práce představit stavby sakrální, nebo světské. Má volba pro světské stavby měla svůj důvod. Tato práce představí především urbanizační vývoj města a okolnosti ovlivňující tento vývoj. S tím jde ruku v ruce i výstavba světských staveb, které teprve vytváří nové město. Sakrální stavby jsou sice ve městě nezbytné, ale nešlo by na nich postavit obraz nově vznikajícího města, tak jako to šlo u staveb světských. Na základě důležitých světských staveb se pokusím zachytit město České Budějovice v letech 1850 – 1920.

---

⁵⁵ Jindřich Vybíral, *Zrození*.

2. České Budějovice v letech 1850 – 1920

V období, které jsem si vybrala pro svou práci, se město České Budějovice proměnilo téměř k nepoznání. Z původního malého města středověkého rázu vyrostlo během sedmi desetiletí velkoměsto s několika předměstími, novými honosnými veřejnými budovami, rozvinutým průmyslem, obchodem, hospodářstvím, bankovníctvím, školstvím a kulturou. České Budějovice se staly důležitou dopravní křižovatkou a skutečnou metropolí jižních Čech.

Od druhé poloviny 19. století město prožívalo velké urbanizační a modernizační změny. Ještě před polovinou století se začalo město České Budějovice postupně rozvíjet. Rozsáhlá byla stavební činnost místního architekta a stavitele Josefa Sandnera.⁵⁶ Bylo nutné vybudovat ve městě síť komunikací, které by umožnily rychlejší rozvoj obchodu a hospodářství. Již před polovinou století bylo město spojeno s okolním světem raritou v podobě koněspřežné silnice, vedoucí z Českých Budějovic do Lince. Konešpřežka zahájila svůj provoz v roce 1832. Nejprve sloužila především nákladní dopravě, ale časem byla využívána i k přepravě lidí.⁵⁷ Díky místnímu podnikateli Vojtěchu Lannovi⁵⁸ byly České Budějovice s okolím spojeny také říční dopravou.

K tomu, aby se z města se středověkým rázem stalo centrum jižních Čech a důležitá dopravní křižovatka, bylo třeba mnoha dalších velkých změn. První z nich byl rozvoj průmyslu ve městě. Jeho počátky byly spojeny především s rodinou Hardmuthů⁵⁹, kteří sem v roce 1847 přeložili svou továrnu na tužky a kameninové zboží.⁶⁰ Jedním z nejznámějších podniků byla také Lannova loděnice, kterou Vojtěch Lanna rozšířil ještě o parketárnu a pilu.⁶¹ Ve druhé polovině 19. století pak přibýly

---

⁵⁶ K Josefu Sandnerovi více: *Encyklopedie*, s. 489-491; Daniel Kovář, *Stavební činnost v Českých Budějovicích v první polovině 19. století*, Staré Budějovice 1, 2005, 113-121.

⁵⁷ Jiří Chvojka, *Město pod Černou věží*, České Budějovice 1992, s. 116-121; *Encyklopedie*, s. 236; Ivo Hajn, *Konešpřežní železnice. České Budějovice – Lince – Gmunden*, České Budějovice 2004; Týž (ed.), *Konešpřežní železnice po obou stranách hranice. Sborník příspěvků ze semináře konaného dne 16. 11. 2006 v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2007; Johann Brunner – Ivo Hajn, *Lexikon konešpřežných železnic*, České Budějovice 2007.

⁵⁸ *Encyklopedie*, s. 257-258; Theodor Žákavec, *Lanna. Příspěvek k dějinám hospodářského vývoje v Čechách a v Československu*, Praha 1936; Karl Kratochwil (ed.), *Heimatbuch de Berg- und Kreisstadt Bömisch – Budweis mit einer Sammlung von alten und neueren Sagen*. Bömisch – Budweis 1930, s. 420 – 427; Mladá fronta Dnes, 31. 8. 1999; Hana Aulická a kol., *Vojtěch svobodný pán Lanna. Sběratel, mecenáš, podnikatel*, Praha 1996.

⁵⁹ Ignaz Jakob Wodiczka, *Zur Geschichte der Familie Edle von Hardtmuth*, České Budějovice 1937; Týž, *Zur Geschichte der Firma L. und C. Hardtmuth. Akten über den Bau des Fabriksgebäudes in Budweis (1846 - 1849)*, České Budějovice 1935.

⁶⁰ Václav Vondra, *Továrna Koh – i – noor na přelomu století*, Výběr 13, 1976, s. 96-102; Týž, *Počátky továrny Koh – i – noor*, Výběr 12, 1975, s. 43-48.

⁶¹ Jiří Chvojka, *Město*, s. 113-114.

nové továrny, jako Pollakova sirkárna, továrna na lišty a rámy Emanuela Fürtha či továrna na hřeby a dráty Alberta Strandla.⁶² Později vznikaly ještě továrny na výrobu tabáku, jedna byla založena v roce 1870 a druhá o šest let později. „Tabačka“ měla několik výhod. Její pracovníci měli nárok na důchod a navíc práce zde nebyla tak náročná, tudíž umožňovala pracovat i ženám, popř. dětem.⁶³ Pracovní příležitost poskytoval také cukrovar založený v roce 1872, továrna na impregnování dřeva založená o dva roky později nebo od roku 1881 papírna.⁶⁴ Příležitost k práci poskytovala také četná výstavba domů, veřejných budov nebo mostů.

Rozvoj průmyslu a nové pracovní příležitosti měl za následek, že se do města začali stěhovat obyvatelé z okolních vesnic, kteří věřili, že zde najdou nové uplatnění. S venkovany přicházela do města také čeština, která zde byla slýchána převážně mezi nejhudšími vrstvami. Většina měšťanů, úředníků, vzdělců a průmyslníků, kteří ve městě žili, byla německého původu. Kromě toho zde bydlela i velká část lidí s původem českým, ale mluvící německy. Dorozumivací řečí byla tedy v Českých Budějovicích němčina a zdejším německy mluvícím obyvatelům se říkalo „Budvajzři“. Jejich vztahy s česky mluvící menšinou však nebyly nikterak špatné.⁶⁵ Naopak, obyvatelé mezi sebou vycházeli poměrně dobře, což se projevilo i ve volbách do obecního zastupitelstva v roce 1850. Prvním voleným starostou se stal český obchodník, František Josef Klavík.⁶⁶ Za jeho působení se město úspěšně rozvíjelo, a tak není divu, že byl Klavík v roce 1861 zvolen starostou znovu.⁶⁷

Město prožívalo na počátku druhé poloviny 19. století mnoho změn. Po roce 1849 ztratilo zrušením patrimoniální správy své panství. Stále však zůstalo sídlem kraje, ke kterému byl v roce 1849 připojen celý bývalý kraj Táborský a části kraje Prácheňského, Čáslavského a Kouřimského. Sídlily zde i reorganizované úřady, jako byl Krajský a okresní soud, Krajský stavební úřad, Okresní hejtmanství a další úřady, které později, na přelomu 19. a 20. století přesídlily do nově stavěných honosných budov, které se staly chloubou města.⁶⁸

Po volbách do obecního zastupitelstva v roce 1861, ve kterých byl, jak už jsem

---

⁶² Jiří Chvojka, *Město*, s. 113-116, 128-130.

⁶³ Tamtéž, s. 139.

⁶⁴ Tamtéž, s. 139-141.

⁶⁵ Jeremy King, *Od Budweiserů k Čechům a Němcům*, Jihočeský sborník historický 71, 2002, s. 81-97; Týž, *Budweiser into Czechs and Germans. A Local History of Bohemian Politics 1848 – 1948*, Princeton University 2002.

⁶⁶ *Encyklopedie*, s. 225.

⁶⁷ Jiří Chvojka, *Město*, s. 125.

⁶⁸ Tamtéž.

výše zmínila, opětovně zvolen starostou František Josef Klavík, se proměnil také poměr Čechů a Němců, podílející se na správě města. Češi v těchto volbách získali sedm míst v třicetičlenném zastupitelstvu, přičemž jejich mluvčím se stal Hynek Zátka.⁶⁹ Významnou osobností byl také českobudějovický biskup Jan Valerián Jirsík. Působil ve městě od roku 1851 až do své smrti v roce 1883. Spolu s dalšími se výrazně podílel na boji proti německé většině a pomohl k obnovení českého živlu v Českých Budějovicích.⁷⁰

V šedesátých letech 19. století začaly vznikat také mnohé české organizace, jež postupem doby značně přispěly k rozvoji českého elementu ve městě, jako bylo české hospodářství, obchod, školství a kultura. V roce 1862 stáli členové zdejší Slovanské lípy u vzniku Besedy česko-budějovické⁷¹. Ustavující schůze českobudějovické Besedy se konala v poslední říjnový den. Dne 1. listopadu 1862 pak zahájila svou činnost. Jejím předsedou byl zvolen advokát a poslanec Vendelín Grünwald.⁷² Počet členů Besedy rychle rostl. Během prvního roku se jejich počet zvýšil z původních 42 na 224. Po druhé polovině 19. století se začali Češi stále více podílet na politickém i kulturním životě města. V souvislosti s tím vznikala také řada organizací, ve kterých se české obyvatelstvo města sdružovalo. Kromě Besedy česko-budějovické vznikl také ženský pěvecký odbor Libuše.

V roce 1864 se členové českobudějovické Besedy se podíleli na založení českého finančního ústavu – Záložny. Kromě ní vznikl ve městě ještě jeden peněžní ústav, a to zcela německý, nesoucí název Die Biene. Svůj palác měl na rohu náměstí a ulice Karla IV. Jeho vzniku a architektonickému pojetí se budu podrobně věnovat níže. Ve městě působily také spolky německé. Jedním z nich byl pěvecký spolek Liedertafel, vytvořený v roce 1856.

Rozvoji hospodářství a obchodu napomáhal od roku 1851 Českobudějovický krajský hospodářský spolek, který se staral především o zlepšení zemědělské výroby a zvýšení vzdělání zemědělců. U zrodu tohoto spolku stál mimo jiné také Vojtěch Lanna, který se podílel i na dalších činnostech spojených s rozvojem města. V letech 1852, 1854 a 1857 byl iniciátorem tří výstav, které měly podpořit větší zájem o

---

⁶⁹ *Encyklopedie*, s. 633-634; Rudolf Strnad, *Hynek Zátka*, České Budějovice 1936.

⁷⁰ Jaroslav Kadlec, *Jan Valerián Jirsík. Biskup českobudějovický*, České Budějovice 1993; Týž, *Českobudějovická diecéze. Znaky a portréty českobudějovických biskupů*, České Budějovice 1995.

⁷¹ *Encyklopedie*, s. 43; Rudolf Strnad, *75 let českobudějovické Besedy 1862 – 1937*, České Budějovice 1937.

⁷² *Encyklopedie*, s. 144.

hospodářství.⁷³ Vojtěch Lanna byl zároveň zvolen prvním předsedou českobudějovické Obchodní a živnostenské komory.⁷⁴

S rozvojem obchodů a hospodářství šel ruku v ruce i rozvoj bankovníctví. V Českých Budějovicích vznikl první bankovní ústav již v roce 1856. Byla jím Městská spořitelna. Prvním ředitelem se stal výše zmíněný českobudějovický starosta František Josef Klavík.⁷⁵ Jako starosta města se snažil zamezit česko-německým šarvátkám a dosáhnout mezi oběma národnostmi rovnoprávnosti.

Budějovičtí Češi si stanovili několik významných cílů. Kromě prosazení českého školství ve městě a především boje o zřízení českého gymnázia, se snažili proniknout do obecního zastupitelstva a získat větší možnost podílet se na organizaci politického a společenského života ve městě. Jejich šance se značně zhoršily, když v roce 1865 rezignoval František Josef Klavík a do čela města se dostal Němec, Eduard Claudi.⁷⁶ Problémy působil především mluvčí budějovických Němců Wendelin Rziha.⁷⁷ Jeho nenávislné protičeské výpady způsobovaly ve městě nesnáze. Budějovičtí Češi se však nedali zastrašit a pod vedením Vendelína Grünwalda a Jana Valeriána Jirsíka začali bojovat za svá práva ve městě. Důležitým cílem bylo také proniknutí do Obchodní a živnostenské komory. Závisel na tom především rozvoj českého průmyslu a obchodu. Tomu napomáhala i výstavba železnice.⁷⁸ V roce 1866 byla zahájena stavba dráhy z Českých Budějovic do Plzně.⁷⁹

I pod německým vedením se město úspěšně rozrůstalo. Přibývajícím průmysl umožňoval práci stále většímu počtu lidí, kteří ve městě hledali pochopitelně také bydlení. S rostoucím počtem obyvatel tedy přirozeně rostl i počet domů. Vnitřní město již nebylo schopno tak velký počet obyvatel pojmout, a tak se České Budějovice začaly rozrůstat také na vnější straně prstence středověkého opevnění. Podél dnešní ulice Jeronýmovy vznikla souvislá zástavba nazvaná „Neustift“, která dala základ celému předměstí.⁸⁰ V 18. století bylo sice toto předměstí označované ještě jako Svinenské, ale

---

⁷³ Jiří Chvojka, *Město*, s. 126-127.

⁷⁴ Albert Maysl, *Obchodní a živnostenská komora v Českých Budějovicích v letech 1850 – 1905*, České Budějovice 1906.

⁷⁵ Jiří Chvojka, *Město*, s. 128.

⁷⁶ *Encyklopedie*, s. 68; Marie Lišková, *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách v letech 1861 – 1913*, Praha 1994.

⁷⁷ *Encyklopedie*, s. 479.

⁷⁸ František Roubík, *K vývoji železniční sítě v jižních Čechách*, Jihočeský sborník historický 42, 1973, s. 208-218; Miloš Svoboda, *Začalo to koněspřežkou*, Praha 1968; Týž, *Počátky železniční dopravy v jižních Čechách*, Výběr 15, 1978, s. 97-104.

⁷⁹ Jiří Chvojka, *Město*, s. 131-133.

⁸⁰ Daniel Kovář – Pavel Koblasa, *Ulicemi města Českých Budějovic. Názvy českých budějovických*

v průběhu 19. století bylo přejmenováno na předměstí Vídeňské.⁸¹ Dvacátá léta 19. století znamenala rozvoj zástavby v okolí ulice Linecké, což byl základ pro pozdější Linecké předměstí.⁸² Další zástavba vznikala kolem Pražské ulice a Říšské třídy, dnešní Husovy ulice. Od poloviny 19. století se začala rychle rozrůstat na sever i východ. Tato oblast získala název Pražské předměstí.⁸³

Až do roku 1875 nebyly názvy předměstí, ani jejich území úředně označeny. Dne 8. června 1875 se městský výbor usnesl a rozdělil město oficiálně na čtyři okrsky. I. okrsek tvořilo vnitřní město, II. Pražské předměstí, III. Vídeňské předměstí a IV. pak předměstí Linecké.⁸⁴

Rozrůstání města neměl na svědomí jen neustálý příliv obyvatel do města za prací, kterou nabízely četné továrny, ale také již zmíněné zbudování železničního uzlu, ke kterému došlo mezi lety 1867 – 1874. Podle Daniela Kováře a Pavla Koblasy mělo právě jeho zřízení za následek prudký nárůst obytné zástavby, ke které docházelo od 80. let 19. století a která pokračovala zhruba dalších dvacet let.⁸⁵ „*Nejprve byly zastavěny plochy ve směru od centra města k nádraží, ale především došlo k obrovskému územnímu rozmachu Pražského předměstí, kde vzniklo několik dlouhých rovnoběžných ulic, zastavěných činžovnými domy. Průběh železničních tratí, zvláště trati plzeňské, předem vymezil, kam až se může obytná zástavba šířit.*“⁸⁶ Díky nově vybudovaným železničním tratím pražské, linecké a plzeňské dráhy a díky pokračující industrializaci se město proměňovalo v obchodní, průmyslové a kulturní centrum jižních Čech.⁸⁷

Aby zástavba města měla nějaký řád, bylo nutné vytvořit stavební plány.⁸⁸ Jejich vypracováním pověřil stavební úřad Ludwiga Hacka, který v letech 1888 – 1889 vytvořil detailní polohopisný plán města, definitivně schválený roku 1895.⁸⁹ Plán byl vypracován na deseti listech v měřítku 1:720 a spojoval v sobě účel evidenční a regulační. Byl vytvořen v pojetí dokonalého geometricky uspořádaného města, aniž by

---

veřejných prostranství v minulosti a dnes, České Budějovice 2005, s. 12.

⁸¹ Toto předměstí se rozkládá mezi Rudolfovsou silnicí, která tvoří jeho hranici na severní straně, a řekou Malší jako přirozenou hranici na straně západní. Tamtéž, s. 13.

⁸² Linecké předměstí je z obou stran ohraničeno řekami. Z jedné strany Vltavou a z druhé Malší. Tamtéž.

⁸³ Pražské předměstí je z jihu ohraničeno Rudolfovsou třídou a sahá až k železniční trati směrem na Plzeň. Tamtéž.

⁸⁴ Daniel Kovář – Pavel Koblasa, *Ulicemi*, s. 13.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Jan Kybic, *Stavební vývoj a regulační otázky města Č. Budějovic*, in: Jihočeská práce technická, České Budějovice 1938, s. 107-112, zde s. 107.

⁸⁸ V 90. letech 19. století došlo k uzákonění stavebního řádu a městům nastala povinnost „*opatřiti si grafický podklad stavebního vývoje – regulační plán.*“ Více Tamtéž, s. 107.

⁸⁹ Tento plán byl později několikrát upravován. Daniel Kovář, Pavel Koblasa, *Ulicemi*, s. 14.

však bral v úvahu jeho potřeby nebo prostorové řešení. „*Obsahoval pouze rozdělení katastru města na pravouhlé bloky, určené k zastavění bez bližších údajů.*“⁹⁰ S největším nepochopením zasahoval plán do zástavby Vnitřního města. Podle Jana Kybice zde „*bylo překročeno ke korekturám, jež znamenaly nejen nepochopení vůdčích myšlenek středověké dispozice, ale ochuzení jejich prostorů i detailů na úkor kulturní a historické ceny.*“⁹¹ Stejný názor na necitlivou regulaci vnitřního města měli i Daniel Kovář a Pavel Koblasa.⁹² Ani regulační plán předměstí se nesetkal s příliš kladným hodnocením. Na zástavbu předměstí bylo aplikováno šachovnicové schéma, které stejně jako vnitřní město postrádalo hlubších úvah o charakteru místa. V nové předměstské zástavbě, zejména pak na Pražském předměstí, bydleli převážně čeští obyvatelé, většinou zaměstnanci místních továren.⁹³ Celkový obraz je hodnocen tak, že „*... Vnitřní město svojí jasnou dispozicí, ukázněností celku i cenou uměleckou, odráží se od nového města, projevujícího lhostejnost k požadavkům architektonickým, dovršujícím činnost regulátorovu, ač jednotlivá předměstí byla stavěna podle směrnic nového plánu, jež jim mohl dáti velkorysý, prostorovější a vzdušnější založení.*“⁹⁴

V novém městě nevyrostaly jen domy určené k obývání. Vznikaly také četné veřejné budovy, jako byla budova nemocnice, soudu, muzea, budova okresního zastupitelstva, kasárny a především nové budovy škol. Právě těmto stavbám se budu věnovat podrobně v jednotlivých kapitolách této práce. Ukážu především podrobné okolnosti jejich vzniku a také mnohá úskalí s tím spojená.

Češi se prosazovali ve městě čím dál více. Velkou zásluhu na tom měl také jejich nový mluvčí, kterým byl od roku 1870 August Zátka. V té době již počet Čechů převažoval nad Němci. Češi se snažili uspět nejen v průmyslu, což se projevilo zmíněným zakládáním nových českých průmyslových podniků. Jejich snahy se projevovaly také na poli politickém. V roce 1871 vznikl ve městě Český politický spolek.⁹⁵ Jeho členové pořádali schůze, dělali přednášky, organizovali slavnosti a zasloužili se o zřízení zdejší pobočky Matice školské. Český politický spolek působil v Budějovicích až do roku 1902.⁹⁶ Čeští studenti se sdružovali ve spolku Budivoj.

---

⁹⁰ Jan Kybic, *Stavební vývoj*, s. 107.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Daniel Kovář a Pavel Koblasa ve své knize podotýkají, že naštěstí ze zásahů regulačního plánu do vnitřní zástavby města nebylo příliš uskutečněno. Daniel Kovář – Pavel Koblasa, *Ulicemi*, s. 14.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Jan Kybic, *Stavební vývoj*, s. 109.

⁹⁵ Miloš Pecha, *Vznik a účel Českého politického spolku v Budějovicích roku 1871*, Jihočeský sborník historický 53, 1984, s. 157-162.

⁹⁶ Jirí Chvojka, *Město*, s. 136.

Kromě toho ve městě působily i další české spolky, jako byla již zmíněná Matice školská, Sokol, dámský spolek Ludmila a další.

Němci se však nenechali zahanbit. Ještě v 70. letech Němci ovládali správu města a velmi rozsáhlý byl i jejich průmysl. Na německé straně vznikaly spolky pro podporu německé kultury a politiky, jejichž sídlem měl být Německý dům. Měl se stát společenským a kulturním střediskem zdejších Němců a jeho architektura měla dávat najevo okázalost a převahu nad českým obyvatelstvem. Nakonec se ukázalo, že na tak okázalý projekt nemají Němci finance a dům zůstal dodnes zcela nedostaven. Finanční situace německého obyvatelstva se projevila především na nedokončeném venkovním dekoru této budovy. Nejvýraznější z německých spolků byl od roku 1884 Deutcher Böhmerwaldbund. Jeho zakladatelem byl Josef Taschek⁹⁷, který se stal také posledním německy hovořícím starostou Českých Budějovic.⁹⁸ Kromě něj zde působil již zmíněný spolek pěvecký – Liedertafel a od roku 1863 také opak českého Sokola, tělocvičný spolek Turnverein.⁹⁹

V 70. letech už byla modernizace Budějovic v plném proudu. Vzhled města výrazně změnilo zboření hradeb. Na jejich místě byly v letech 1875 – 1879 vybudovány městské sady podle plánu Rudolfa Váchy.¹⁰⁰ Jejich prostory byly obehnané železným plotem a na noc se zamykaly. Uvnitř byly postupně doplňovány vodotrysky, sochami a prostorem, kde si mohly hrát děti.¹⁰¹ S modernizací souviselo i osvětlení města. Postupně se ve městě prosazovalo svícení plynem na úkor petrolejovým lampám. První plynárna byla v Českých Budějovicích zřízena v roce 1868. S ní bylo vybudováno i plynové potrubí. První plynové lampy se v Budějovicích rozsvítily dne 20. listopadu 1868.¹⁰² Pokračovala také výstavba železniční sítě. Roku 1869 se město dočkalo nové nádražní budovy, která sloužila až do konce století, kdy ustoupila nové, moderní a prostorné přijímací budově, jež ve městě stojí ve své původní podobě dodnes. Tentýž rok byla zahájena doprava na trase České Budějovice – Velenice. O pět let později přibyla trasa z Českých Budějovic do Veselí.¹⁰³ Modernizovala se i trať z Budějovic do Lince. S postupem doby, přestávala na této trati stačit koněspřežná silnice. Přistoupilo

---

⁹⁷ Více Vladimír Talíř, *Deníky Josefa Taschka (1914 – 1920)*, Bakalářská práce, Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2009.

⁹⁸ Jiří Chvojka, *Město*, s. 136.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Lucie Řezníčková, *Rudolf Vácha. Životní pouť zapomenutého portrétisty*, Diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2000.

¹⁰¹ Jiří Chvojka, *Město*, s. 137.

¹⁰² Tamtéž, s. 138.

¹⁰³ Tamtéž, s. 141.

se tedy k přebudování trati na parní pohon. První vlak tažený lokomotivou tudy projel 23. srpna 1870. Jeho cesta směřovala z Českých Budějovic do Rybníku.¹⁰⁴ Koněspřežka tudy projela naposledy v roce 1872. Znamenala velký průlom do počátků železniční dopravy, a proto byly její pozůstatky roku 1971 prohlášeny za národní památku.¹⁰⁵

Spory mezi Čechy a Němci nadále pokračovaly. JUDr. August Zátka¹⁰⁶ zůstával stále vůdcem budějovických Čechů. Díky němu si udržovali své rozhodující postavení především staročeši. Jejich vztahy s místními mladočechy nebyly nijak dramatické. Díky neustálému boji proti německé nadvládě bylo nutné, aby spolupracovali. Vztahy mezi oběma národnostmi se vyostřily koncem 90. let. V roce 1898 vyhráli volby do obecního zastupitelstva Němci, mimo jiné také díky voličské podpoře židovského obyvatelstva. Češi byli německým úspěchem natolik popuzeni, že židovským obyvatelům za podporu Němců vymlátili okna.¹⁰⁷

Na konci století získávala politická situace ve městě rychlejší spád. Roku 1897 vznikla národní dělnická strana, která se o rok později změnila na stranu národně sociální. Opírala se především o drobné živnostníky a od roku 1899 měla i vlastní tisk, socialistickou Stráž lidu.¹⁰⁸ V roce 1901 již byli Češi téměř nadosah svému vítězství. Ve volbách do zemského sněmu získal český kandidát August Zátka 2 112 hlasů. Pouze o 26 hlasů méně než kandidát německý.¹⁰⁹

Na konci 19. století a na počátku 20. vzniklo také mnoho dalších českých spolků. Nejvýznamnější byla pobočka Národní rady, která vznikla v roce 1899. Kromě ní vznikla i obec baráčníků v Českých Budějovicích, v roce 1894 Český klub rybářský, o pět let později ochotnická jednota Tyl a další. Také sportovní duch budějovických Čechů se projevoval v zakládání nových spolků. Roku 1892 se ustavil Spolek jihočeských turistů, o dva roky později Český klub velocipedistů, následoval lawn-tenisový spolek nebo Dělnická tělocvičná jednota.¹¹⁰ Vedle českých spolků zde stále působily i spolky německé.¹¹¹ Z nejvýznamnějších jmenujme pěvecký spolek Deutche Liedertafel, Deutcher Musikverein, Deutcher Böhmerwaldbund, spolek

---

¹⁰⁴ Jiří Chvojka, *Město*, s. 142.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ *Encyklopedie*, s. 633-634; Rudolf Strnad, *Dr. August Zátka, České Budějovice 1927*.

¹⁰⁷ Jiří Chvojka, *Město*, s. 151.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 152.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 153.

¹¹¹ Podrobný popis českých i německých spolků na přelomu století Daniel Kovář, *Budějovice*, s. 16-19; Jan Votruba, *Spolkový život v Českých Budějovicích v 1. polovině 20. století*, Diplomová práce, Historický ústav Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2005.

starající se o německé školství, protiklad české Matice školské – Schulverein, protiklad českého Sokola Deutcher Turnverein a další. Zapomenout bychom neměli ani na německý židovský spolek Chewra Kadischa, ve kterém se organizovali místní Židé, nebo neobvyklý spolek Schlaraffia Budovicia, kterému se podrobně ve své bakalářské práci věnovala Kateřina Hlavničková.¹¹²

Kulturu ve městě nepředstavovaly jen spolky. Jak napsal Daniel Kovář, „ušlechtilější druhy společenského vyžití hledali především ctitelé Thálie“.¹¹³ Městské divadlo se ve svém empírově laděném hávu tyčilo na břehu řeky Malše. Hrály se v něm nejen opery významných skladatelů českých i německých, ale také operety nebo veselohry. Výhradně české divadlo se hrálo v sále hostince Alžír.¹¹⁴ Hostinec se nacházel na rohu Jírovcovy a Krausovy ulice a o jeho oblíbenosti svědčí i články v dobovém tisku. Na přelomu 19. a 20. století zajišťovalo zábavu a odpočinek 110 hostinců, 11 vináren a 6 kaváren. Kromě již zmíněného hostince Alžír, patřil mezi oblíbené, hostinec „Na Šumavě“, nebo hostinec „U Karla IV.“ Některé hostince kromě dobrého jídla a pití umožňovaly také taneční zábavu. Velký sál měl např. hostinec „U Hromádků“ či Budějovická pivnice. Největší taneční sály pak měla Beseda a Německý dům.¹¹⁵

Na konci 19. století vrcholil rozvoj českých průmyslových podniků. V roce 1893 to byla první českobudějovická továrna na smaltované zboží, jejímž prvním ředitelem byl Franz Westen. Když byl po několika letech propuštěn, založil si vlastní podnik, Jihočeskou lisovnu a smaltovnu. Třetí smaltovnu ve městě byla Bohemia.¹¹⁶ Český protějšek Hardtmuthovy tužkárny založil v roce 1893 F. Latzmann. Ve stejném roce vznikla také česká sirkárna. Mezi české podniky patřila rovněž továrna na cukrovinky Merkur, První česká parostrojní bednárna, Zátkova továrna na vaječné těstoviny, sodovkárna, pekárna a mnoho dalších českých podniků.¹¹⁷

Na počátku 20. století došlo nejen k dalšímu zostření vztahů mezi Čechy a Němci¹¹⁸, ale také bylo oživeno další dělnické hnutí. První protestní shromáždění uspořádali nezaměstnaní dělníci již v roce 1902. Největší projevy však čekaly na rok 1905. Na podzim vrcholil boj za hlasovací právo a dne 1. října proběhla ve městě

---

¹¹² Kateřina Hlavničková, *Schlaraffia Budovicia 1882 – 1917*, Bakalářská práce, Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2009.

¹¹³ Daniel Kovář, *Budějovice*, s. 20.

¹¹⁴ Tamtéž; Týž, *Budějovický Alžír*, Staré Budějovice 1, 2005, s. 190-194.

¹¹⁵ K zábavě podrobně Týž, *Budějovice*, s. 20-25.

¹¹⁶ Jiří Chvojka, *Město*, s. 154.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 154-156.

manifestace 3000 pracujících dělníků nejen z Českých Budějovic, ale i z blízkého okolí. Manifestace vyvrcholila generální stávkou 28. listopadu, kdy se nepracovalo v továrnách, zavřeny byly obchody a nejezdily ve městě ani fiakry. Josef Taschek z toho vyšel s celonárodní ostudou, kterou mu přinesla tzv. párková aféra.¹¹⁹

V roce 1906 byli Češi znovu zvoleni do městského zastupitelstva. Ve městě se tou dobou chystalo národnostní vyrovnání, které mělo Čechům umožnit odpovídající vliv ve správě. Až v roce 1914 došlo ke schválení zásad národnostního vyrovnání ve městě. Tzv. českobudějovický pakt však nebyl nikdy uzákoněn a zůstal navždy pouze na papíře.¹²⁰

Česko – německé konflikty se neprojevovaly pouze na politické scéně. Důležitou oblastí těchto problémů byla kultura, ale především školství. Výsledkem byl nejen rozkvět českého i německého školství v Českých Budějovicích, ale také prudký nárůst nových školních budov - mnohdy velkolepých staveb v našem městě. V roce 1903 proběhlo ve městě sčítání domů, obchodů a živností. V roce 1910 na to navázalo i sčítání obyvatelstva. Obojí ukázalo, že ve většině oblastí vedou Češi. V českých rukou bylo více obchodů, podniků i živností. Jediné, v čem Němci převažovali, byl počet domů v osobním vlastnictví. Počet českého obyvatelstva převažoval hlavně na budějovických předměstích, kromě Lineckého, kde zatím stále ještě žilo větší procento Němců. Němci také stále obývali vnitřní město.¹²¹

Vzhledem k tomu, že Němci měli ve městě veškerou podporu úřadů a pro české obyvatelstvo nezbyvalo místo, museli si Češi všechno tvrdě vybojovat. Vedle politické scény byl nejvýraznější boj o české školství. České školství ve městě bylo velmi špatné. České děti musely chodit do německých škol, v lepším případě jim byla v rámci školy vyhrazena vlastní třída. Nejhorší situace zůstávala na Lineckém předměstí, kde stále ještě mezi obyvatelstvem převažovali Němci. Svou roli zde sehrály také velké německé podniky – Hardtmuthova tužkárna a měšťanský pivovar. Česká škola zde byla poprvé otevřena v roce 1897. Vlastní budovy se matiční škola dočkala v roce 1901. Vedle

---

¹¹⁸ K politické situaci na přelomu století více Daniel Kovář, *Budějovice*, s. 13-16.

¹¹⁹ Josef Taschek uspořádal párkové pohoštění na dvoře radnice pro vojáky 28. pluku, kteří pohoštění odmítli. Byli za to potrestáni tresty na svobodě a od té doby se zdravili „Tě párek.“ Více Jiří Chvojka, *Město*, s. 157.

¹²⁰ Tvůrce českobudějovického paktu byl August Zátka. Pakt měl zahrnovat změnu a doplnění obecního zřízení a volebního řádu. Kromě toho měl vyřešit v té době stále problematickou situaci školství a také otázku obsazování míst obecních zaměstnanců. Jednání o vyrovnání se vlekla od roku 1907 až do roku 1914, kdy obecní zastupitelství návrh schválilo. Schválený pakt však nikdy nebyl využitý v praxi. Více Jiří Chvojka, *Město*, s. 158; Leoš Nikrmajer, *Českobudějovický pakt. Pokus Augusta Zátky o místní česko – německé vyrovnání v letech 1906 – 1914*, Staré Budějovice 1, 2005, s. 124-142.

¹²¹ Jiří Chvojka, *Město*, s. 159.

matiční školy na lineckém předměstí již ve městě fungovala česká reálka a české gymnázium a také několik českých škol základních. Přesto však tyto školy trpěly značnou přeplněností žáků a tak bylo třeba situaci nadále řešit. Postupně tedy ve městě docházelo k nárůstu dalších českých škol.

V roce 1901 byla zřízena česká dvoutřídní obchodní škola, zpočátku spojená se školou kupeckou. O čtyři roky později při ní byl ještě založen jednoroční obchodní kurs pro dívky.¹²² Na počátku 20. století se dívky dočkaly také svého lycea, které bylo založeno v roce 1903. Nejprve sídlilo ve stísněných prostorách domu na Pražské silnici, ale v roce 1906 se přestěhovalo do nové honosné budovy na Husově třídě. V roce 1905 ve městě přibyl učitelský ústav, jehož budova byla přistavěna k obecné škole v Matiční ulici. Ve městě sídlila také významná škola, podporující a vychovávající hudební talenty. Byla to Česká hudební a varhanická škola matiční. Školu řídil od roku 1906 Bohuslav Jeremiáš a vyučovala se zde hra na hudební nástroje, zpěv, hudební dějiny, estetika a hudební pedagogika. Škola své žáky představovala veřejnosti prostřednictvím žákovských koncertů, pořádaných každý týden.¹²³ Rok 1910 znamenal další rozvoj školství ve městě. Byla zde zřízena první česká průmyslová škola stavební, ženská škola spolku Ludmila a s ní spojená škola kuchařská a hospodyňská. Ve městě se pro tuto školu vžil lidový název „knedlíkárna“.¹²⁴

Přelom 19. a 20. století znamenal pro město mnoho proměn po stránce technické i estetické. Většina starých budov musela být zbořena, aby na jejich místech vedle sadů a zeleně vyrostly budovy nové, honosné a reprezentující. Podle Jiřího Chvojky byla mimo jiné zcela zbytečně zbourána část hradeb, na jejichž místě byla postavena nová budova gymnázia. Ne všechny staré stavby však padly na úkor novým. Některé z nich se podařilo zachránit malíři Adolfu Trägerovi a Klubu za staré Budějovice, jehož vůdčí osobností Träger byl. Klub za staré Budějovice byl založen roku 1913 jako odnož Klubu za starou Prahu. Podařilo se mu zachránit například Masné krámy, podloubí v České ulici a řadu dalších staveb.¹²⁵

Přelom století pak znamenal především čilý stavební ruch a výstavbu nových objektů, jako byla budova dnešního Jihočeského muzea, budova soudu, nové školní i tovární budovy, nebo také výstavba prvního obchodního domu ve městě – obchodního domu Leopolda Hájíčka. Většině těchto staveb se budu podrobně věnovat níže.

---

¹²² Jiří Chvojka, *Město*, s. 159.

¹²³ Tamtéž, s. 160.

¹²⁴ Tamtéž.

Pojďme se nyní podívat na stavby, které byly pro České Budějovice nesmírně důležité, ale nezapadly zcela díky své funkci do tématu této práce, a proto jsem se rozhodla se jim blíže již nevěnovat. Jedná se o budovu veřejné nemocnice a hřbitov sv. Otýlie. Původní městská veřejná nemocnice zde existovala již od roku 1829. Stála na pravém břehu Mlýnské stoky kousek od Senovážného náměstí. Nemocnici o 72 lůžkách vedl MUDr. Johan Želisko společně s MUDr. Wilhelmem Mauthnerem. Nejen že kapacita lůžek přestala městu brzy stačit, ale zastaralé bylo i její vybavení a nemocniční zařízení.¹²⁶ Jiří Chvojka popisuje, že ve staré nemocnici leželi i dva nemocní na jenom lůžku.¹²⁷ Nová budova veřejné nemocnice byla ve městě otevřena v březnu 1914. Byla vybavena ústředním topením, výtahem a plynovým i elektrickým osvětlením.

Nový hřbitov, který získal jméno podle kaple sv. Otýlie, byl vysvěcen 23. dubna 1889 a již od prvního dne se na něm pohřbívalo. Na staroměstském hřbitově bylo totiž pohřbívání ukončeno již v roce 1888. Ve stejné době také vznikl nový židovský hřbitov U křížku.¹²⁸

S novým stoletím vstoupila do města také elektrifikace. Poprvé se město rozzářilo díky elektrickému proudu dne 2. prosince 1908. Významný krok se stal součástí oslav konaných k 60. výročí nastoupení Františka Josefa I. na trůn. Elektrickým proudem bylo osvětleno náměstí a nová budova nádraží, která byla ten den rovněž slavnostně otevřena. Postupně se začalo využívat elektrické osvětlení i v továrnách. Mezi prvními byla Hardtmuthova továrna.¹²⁹ Až s postupem doby začala elektřina pronikat i do domácností. S elektrifikací města se začala rozvíjet i městská hromadná doprava. V den zmíněného výročí začala jezdit ve městě první tramvaj. Nejprve vedla její trasa od nového nádraží na náměstí. Pravidelná tramvajová doprava, stejně jako první používání trolejbusů bylo zavedeno až od roku 1909.¹³⁰

Ve druhém desetiletí 20. století se pak doprava obohatila ještě o jeden nový vynález – autobus. První autobusová linka spojila České Budějovice s Lišovem, a to roku 1911.

Stále pokračující národnostní konflikty i další rozvoj města přerušila v roce 1914 první světová válka. Vojenská posádka, jež ve městě sídlila, se musela přesunout na

---

¹²⁵ Jiří Chvojka, *Město*, s. 161.

¹²⁶ Daniel Kovář, *Budějovice*, s. 49.

¹²⁷ Jiří Chvojka, *Město*, s. 162.

¹²⁸ Tamtéž; Daniel Kovář, *Budějovické hřbitovy. Malý kulturně – historický průvodce*, České Budějovice 2001; Týž, *Příběhy Budějovických pomníků*, České Budějovice 2000.

¹²⁹ Jiří Chvojka, *Město*, s. 162.

¹³⁰ Jan Kubeš, *Českobudějovické trolejbusy*, Výběr 30, 1993, s. 115-116; Kolektiv, *Sedmdesát let městské*

bojiště. Odtud sem zase nazpátek putovaly transporty raněných vojáků, které bylo třeba ošetřit. Jako první odjely na frontu některé prapory 91. pluku a také 24. dělostřelecký pluk. Pro dovážené raněné vojáky byly rychle zřizovány lazarety v kasárnách, ve vystěhované budově semináře i v prostorách českého gymnázia, ve škole ve Štítného ulici i na jiných místech.¹³¹ Obyvatelstvo sice trpělo zásobovacími problémy, ale zůstávalo po dobu války poměrně v klidu. Nákupní horečka vypukla hned v létě roku 1914, kdy se rodiny rychle snažily zásobit potravinami. V průběhu roku pak ceny potravin stouply i o 100%.¹³²

Válečnou dobu pak charakterizoval příchod uprchlíků z Haliče do našeho města, omezení výroby v továrnách, nebo přechodu některých továren na válečnou výrobu. Vzhledem ke špatnému zásobování a zvyšování cen potravin, bylo třeba řešit situaci jiným způsobem. Byly zavedeny potravinové lístky a ve škole v Jírovcově ulici byla zřízena ohřívárna, kde děti a chudí zdarma dostali polévku.¹³³

Velké změny začaly probíhat až na konci války. Od září 1918 se začalo v tisku psát o německém debaklu na západní frontě. S těmito články souvisel i následující cíl, vytvoření samostatného československého státu. 14. října v českých zemích proběhla generální stávka proti vývozu potravin. Na některých místech stávka přerostla až v protirakouské akce. V Českých Budějovicích byla manifestace tiskem označována jako impozantní. V našem městě, stejně jako jinde, probíhala intenzivní politická jednání.¹³⁴ 17. října byla v Dělnickém domě ustavena Socialistická rada. Ve stejné době probíhaly schůze vůdců českobudějovických Čechů, které vyvrcholily 26. října, kdy byl ve Volbrechtově restauraci zvolen Prozatímní národní výbor.¹³⁵ Byl tvořen zástupci šesti politických stran a jeho předsedou se stal František Zdráhal,¹³⁶ který po dvoudenním jednání přiměl německého starostu Josefa Taschka, aby rezignoval na svou funkci. Dne 28. října kolem jedenácté hodiny zachytil poštovní úředník zprávu o vytvoření samostatného československého státu. Zpráva se městem rychle rozšířila. Lidé se začali shromažďovat na náměstí. Místní Češi konečně pocítili vítězství. Začali strhávat německé nápisy a v 15 hodin studenti za zvuků hymny vyvěsili na radnici prapor v národních barvách. Večer pak vystoupili před lampiony osvětleným náměstím

---

hromadné dopravy v Českých Budějovicích 1909 – 1979, České Budějovice 1979.

¹³¹ Jiří Chvojka, *Město*, s. 166.

¹³² Tamtéž, s. 167.

¹³³ Tamtéž, s. 167-168.

¹³⁴ Pavel Koblasa, *Osudy a složení českobudějovického městského zastupitelstva v letech 1918 – 1939*, Staré Budějovice 1, 2005, s. 143-151.

¹³⁵ Jiří Chvojka, *Město*, s. 170-171.

Dr. August Zátka a František Zdráhal, aby učinili proslov o samostatnosti československého státu a o českém vítězství. O dva dny později pak správa města přešla do českých rukou.¹³⁷ V prvních demokratických komunálních volbách bylo v roce 1919 zvoleno nové obecní zastupitelstvo a novým starostou Českých Budějovic se stal Otakar Svoboda.

---

¹³⁶ *Encyklopedie*, s. 635.

¹³⁷ Jiří Chvojka, *Město*, s. 171-172.

3. Bydlení ve městě na přelomu 19. a 20. století

Většina měst prošla v 19. století velkými změnami. Docházelo k jejich modernizaci, jejíž součástí bylo i celkové vylepšení zástavby a ozdravení města. Tzv. asanace probíhala ve všech velkých evropských městech od poloviny 19. století.¹³⁸ Byly bořeny hradby, na jejichž místě vznikala nová zástavba, regulovalo se nábřeží, budovala se městské kanalizace a vodovody, vytvořily se dopravní sítě a hlavně se celkově provzdušnila a proslunila města, která byla dosud uzavřená a svázaná hradbami a na sebe natěsnanými středověkými domy. Problémem těchto domů byla přelidněnost, špatné hygienické podmínky vedoucí k neustálým nákazám, nebezpečím infekcí, a tím i vysoké úmrtnosti.¹³⁹

Josef Schultz, který se zabýval přestavbou Prahy, tvrdil, že moderní město by mělo mít dostatek světla a čistého vzduchu, vydatný zdroj pitné vody, ve městě měly být odklizeny odpadky a odváděny splašky. Aby byly hygienické podmínky obyvatel města co nejlepší, požadoval zakládání ulic se zřetelem na panující větry, zachování náležitých poměrů mezi šířkou ulic a výškou zástavby a mezi velikostí dvorů a zastavěnou plochou. Vzhled Prahy navrhoval vylepšit výstavbou sadů a veřejných prostranství, budováním potřebných monumentálních staveb jako muzeum, dům umělců, školy, spolkové domy či divadla a úpravou vltavských nábřeží.¹⁴⁰

Přestavby v moderní město či velkoměsto se netýkaly jen Prahy. Prošla si jím řada měst, které se v 19. století začaly rozvíjet zejména díky průmyslu. Velkým rozvojem a výstavbou si prošla například Ostrava.¹⁴¹ V roce 1906 přináší ostravské noviny informace o „*potěšitelném rozmachu stavební činnosti*“ díky níž se „*naše město mění ve velkoměsto*“.¹⁴²

---

¹³⁸ Prvním z českých měst byla Praha, která po vzoru Hausmannovy přestavby Paříže provedla asanaci města. Poznámka autorky.

¹³⁹ Milena Lenderová – Tomáš Jiránek – Hana Doušová, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století I. Dějiny hmotné kultury*, Pardubice 2001, s. 65.

¹⁴⁰ Jindřich Vybíral, *Česká architektura na prahu moderní doby. Devatenáct esejů o devatenáctém století*, Praha 2002, s. 164-165.

¹⁴¹ Na proměnu Ostravy měly vliv především důlní a hutní společnosti, které investovaly do staveb dělnických domů. Tyto domy splňovaly vysoké hygienické nároky a v oblasti sociální výstavby byly dávány za vzor. Další podíl na výstavbě nových domů zde měl právník dr. Karl Kraus. Na jeho podnět vznikala tzv. Krausova dělnická kolonie. Tyto domy měly zmírnit bytový nedostatek, proto zde byly budovány především byty malé, které neměly být jen účelné a zdravé, ale také levné. V květnu 1909 zde vzniklo bytové družstvo, které chtělo ihned začít stavět. Z nedostatku financí ale k velkému stavebnímu rozmachu, který se očekával, nedošlo. Více Týž, *Zrození*, s. 45-65.

¹⁴² Tamtéž, s. 45.

Podobně na tom bylo i další město, tentokrát na severu Čech, město Cheb.¹⁴³ Stejně jako v Budějovicích k jeho největšímu rozkvětu dochází od poloviny 19. století, velkou měrou právě díky železnici, která byla v Chebu vybudována roku 1865. Na rozdíl od Českých Budějovic měl nově se rozvíjející Cheb regulační plány již od 60. let 19. století.¹⁴⁴

Podle představ o zdravém bydlení a zdravém životním prostředí, které v 19. století a na počátku století 20. panovaly, bylo hlavním úkolem zbavit město starého opevnění, které bránilo městu „volně dýchat“.¹⁴⁵ Na místě hradeb měly vyrůst parky, které měly vytvářet lepší vzduch, ale také bylo nutné, aby zakryly místa, která po stržení hradeb nevypadala příliš půvabně.¹⁴⁶ Byly to zejména zadní části domů, které až dosud nebyly vystaveny na očích. V Českých Budějovicích se starým opevněním zmizela mimo jiné i věž Manda. Drastický zásah do starého městského opevnění přinesl vznik Klubu za staré Budějovice. Klub byl založen v roce 1913 jako odnož známějšího Klubu za starou Prahu a měl za úkol zachraňovat staré památky před „bezohledným“ bořením, jež probíhalo na úkol nových staveb. V čele spolku stál malíř Adolf Träger.¹⁴⁷

Prudký nárůst obyvatelstva během posledních desetiletí 19. století zapříčinil bytovou krizi. Přes následující populační stagnaci krize vyvrcholila v letech 1907 – 1908, kdy došlo ke zpomalení výstavby nových domů a bytů. Situaci pomohla vyřešit až nově vznikající bytová družstva, jež byla založena na snadnějším financování výstavby. Každý z členů družstva přinášel svůj podíl na stavbu, kterým si také zajišťoval právo na byt. Spojením všech podílů tak vznikal finanční obnos, který uhradil stavbu nového domu. Bytová družstva vznikala od prvních desetiletí 20. století. V Českých Budějovicích se družstevní výstavbou zabýval Milan Šilhan již ve své diplomové práci, kterou směřoval k činnosti družstva Havlíček.¹⁴⁸

Od poloviny 19. století docházelo ve městech k velkým změnám. Jedná se o příliv

---

¹⁴³ K Chebu více Zbyněk Černý, *Cheb; Týž, Čas*, s. 18-37.

¹⁴⁴ Jejich podobu silně ovlivňovala poloha nádraží a také staré hradební opevnění města. Regulační plán měl za úkol především co nejefektivnějším způsobem propojit centrum města s nádražím. Problém byl vyřešen vytvořením přímé cesty, která vedla od nádraží až do historického jádra města. Více Týž, *Cheb*, s. 12.

¹⁴⁵ V Chebu, stejně jako i v jiných městech, nedošlo k celkovému naplnění všech plánů. Nový park byl založen pouze na místě hřbitova před Horní branou, jež nese název Městské sady. Na západní straně jej pak doplňují sady Komenského. Během 70. let 19. století se nejvýznamnějším ze tří chebských předměstí stalo předměstí před Horní branou. V této části města se nacházely nejvýznamnější veřejné instituce. Město mělo také svou vilovou čtvrť, která začala vznikat během 80. a 90. let. Více Tamtéž, s. 13-14.

¹⁴⁶ V letech 1875 – 1879 byly vybudovány rozlehlé sady na místě zbořených hradeb. Jejich úpravu navrhl schwarzenberský inspektor zahrad, Rudolf Vácha. Více Jiří Chvojka, *Město*, s. 137.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 161.

¹⁴⁸ Milan Šilhan, *Havlíčková kolonie. Zrození a život jedné periferie*, Diplomová práce, Historický ústav

nových obyvatel. Město nabízelo nové pracovní možnosti, a tak mnoho venkovanů opouštělo své domovy, aby ve městech našli novou placenou práci. Zaměstnání nabízely hlavně továrny, které umožnily pracovat nejen mužům, ale i ženám a v mnoha případech i dětem. Nově příchozí však nebyli většinou v takové finanční situaci, aby si mohli dovolit vlastní dům. Proto se většina z nich uchylovala k bydlení v podnájmu.

Výstavba Českých Budějovic probíhala od konce 19. století podle regulačního plánu vytvořeného v roce 1886. Tento plán však zcela nerespektoval charakter města, ani hygienické, sociální a kulturní požadavky, které se od konce 19. století začaly prosazovat. Architekt Vojtěch Goll hovoří o bytové kultuře, která měla být při výstavbě měst utvářena a se kterou měly počítat regulační plány nejen v době svého vzniku, ale také v blízké i vzdálenější budoucnosti. Jinými slovy, plán regulační měl být zároveň plánem vývojovým. V Českých Budějovicích, stejně jako i v mnoha jiných městech však tyto plány dodržovány nebyly. Podle Golla České Budějovice bytovou kulturu i reformu neprováděly dostatečně záměrně, ani systematicky.¹⁴⁹

Při výstavbě nových domů a bytů měly být respektovány určité požadavky na hygienické a zdravotní aspekty. Jedním z nich bylo i umístění obytných částí bytu na sluneční stranu. V Českých Budějovicích však umístění obytných částí určuje celková koncepce zástavby a uliční trakt. Goll podotýká: „*Nebylo tudíž zásadně vyhověno sociálnímu a hospodářskému poslání architektury....*“¹⁵⁰ Autor sice ve svém článku dále rozvádí bytové poměry v Českých Budějovicích, ovšem pouze pro léta 1935 – 1937. Tedy roky, které jsou již vzdálené badatelskému záběru této práce.

Podrobnému zhodnocení bytové kultury v Českých Budějovicích na přelomu 19. a 20. století se dosud nikdo podrobně nevěnoval.¹⁵¹ Využijí proto studii, jež sice nezahrnuje výzkum bytových poměrů pro celé České Budějovice, ale na příkladu ulice U Tří lvů a Rybářské ukazuje bytové poměry bohatších vzdělaných vrstev obyvatelstva

---

Pedagogické fakulty Jihočeské university, České Budějovice 2000.

¹⁴⁹ Vojtěch Goll, *Bytová kultura a péče města Č. Budějovic*, in: Jihočeská práce technická, České Budějovice 1938, s. 112-117, zde s. 113.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ V Chebu se tímto tématem zabýval Zbyněk Černý. Sledoval architektonickou proměnu města, stejně jako bytové poměry a skutečnosti, které je ovlivňovaly. Jako v Českých Budějovicích, i v Chebu došlo k velkému růstu obyvatelstva, které do města přišlo hlavně za prací. „*Uplatnění zde hledali zejména řemeslníci a drobní živnostníci z venkova a sezonní pracovníci jako dělníci v cihelnách, zedníci, tesaři a další stavební profese.*“ Zatímco v roce 1890 byl počet obyvatel jen 18 658, o deset let později jich žilo v Chebu již 23 647. Tento nárůst populace s sebou nesl problémy v podobě neutěšených bytových poměrů. Na počátku 20. století ještě poptávka po bytech nebyla tak kritická. V následujícím desetiletí však došlo ke zpomalení výstavby a bytové krizi nezabránila ani populační stagnace. Bytová krize nastala především v letech 1907 – 1908. Upozornili na ní především zaměstnanci saských a bavorských drah, kteří přicházeli o pracovní pozice, když nesehnali v Chebu ubytování. Blíže Zbyněk Černý, *Cheb*, s. 14-

na jedné straně a poměry chudinské na straně druhé.¹⁵²

Ve městě se pohybovaly osoby na vysoké úrovni, jako byli státní či městští úředníci, podnikatelé, továrníci, lékaři, advokáti a další, stejně jako osoby stojící na společenském žebříčku mnohem níže. Jmenujme například dělníky v továrnách, řemeslníky¹⁵³, nádeníky, posluhovačky apod. Rozdíly nebyly patrné jen v zaměstnání, které dané osoby vykonávaly, popř. nevykonávaly (nezaměstnanost, penze, nemoc), ale také v tom, jak bydlely a kde.

Milan Šilhan ve své práci o Havlíčkově kolonii napsal, že pohled na socioprofesionální strukturu obyvatelstva této kolonie může fungovat jako jakýsi vzorek toho, jak vypadaly České Budějovice na počátku 20. století.¹⁵⁴ Podobně může fungovat i vzorek, který jsem vytvořila v rámci sledování demografických proměn dvou českobudějovických ulic, U Tří lvů a ulice Rybní.

V Rybní ulici se usazovali lidé nepříliš majetní, žijící většinou v pronajatém bytě bez koupelny, často bez kuchyně a ve většině případů s jedním suchým záchodem na dvoře domu.¹⁵⁵ Byt představovala jedna místnost, ve které bydlela celá rodina, často i s prarodiči, popřípadě s jedním prarodičem, většinou vdovou či vdovcem. Někdy doplňoval osazenstvo bytu jeden či více podnájemníků.¹⁵⁶ Poměry, ve kterých tito lidé žili, byly odstrašujícím případem. Přesto však zřejmě nebyly natolik katastrofální, aby byly srovnatelné s poměry, jež ve stejné době panovaly například v Praze.¹⁵⁷

Na rozdíl od Rybní, ulice U Tří lvů teprve vznikala. Postupně zde vyrůstaly nové domy, s prostornými provzdušněnými byty, kde nebyla nouze ani o koupelny nebo umývárny, ani o toalety přímo v bytě. Tyto domy stavěli podnikatelé, lékaři a jiní

15.

¹⁵² Sabina Hašková, *Srovnání*.

¹⁵³ Pracovní možnosti, které město nabízelo, byly různorodé. Jednu z největších pracovních příležitostí představovala práce v řemeslnických dílnách a v továrně. Tato práce byla podle Pavly Vošahlíkové dokonce žádána, protože „i ona znamenala existenci, slibovala samostatnou domácnost, rodinu i další výhody, které byly na venkově jen těžce dostupné.“ Více Pavla Vošahlíková, *Jak se žilo za časů*, s. 27.

¹⁵⁴ Milan Šilhan, *Havlíčková kolonie*, s. 92.

¹⁵⁵ Zatímco v Českých Budějovicích je místem, kam se „stahovala“ chudina Rybní ulice, v Chebu se chudí lidé stěhovali do starého města. „Dělníci zde obývali dvory a zadní trakty historických domů, které zaplnili nejrůznějšími přístavbami. Hygienické podmínky ve vlhkých bytech byly naprosto nedostatečné a stávaly se zdrojem nejrůznějších infekčních nemocí.“ Více Zbyněk Černý, *Cheb*, s. 16-17.

¹⁵⁶ Pro srovnání Zbyněk Černý uvádí popis bytové krize z tisku z let 1907 – 1908: „68 rodin, mezi nimi čítají až 9 hlav, přebývá v bytech, které se skládají jen z jedné místnosti. Rodiče, dospělá děti obojího pohlaví bydlí pohromadě v jedné místnosti, jež sotva nabízí místo pro všechny. ...192 rodin má byty sestávající z 1 místnosti a 1 kuchyně. V takových bytech žijí rodiny mající i 12 hlav.“ Více Tamtéž, s. 15-16.

¹⁵⁷ Podrobněji Sabina Hašková, *Srovnání*, s. 15-20.

majetní měšťané.¹⁵⁸ Pokud v domě sami bydleli, obývali většinou největší a nejprostornější byt. Zbytek pak pronajímali.¹⁵⁹

Při studiu obou ulic autorka vycházela především ze Sčítání lidu z let 1890¹⁶⁰, 1900¹⁶¹, 1910¹⁶² a 1921¹⁶³ pro ulici Rybní. Ulice U Tří lvů neměla ve sčítacích operátech z roku 1890 žádný uvedený sčítací arch. Je možné, že se žádný arch nedochoval. Pravděpodobně však v této době ulice ještě neexistovala.¹⁶⁴ Pro ulici U Tří lvů jsou tedy důležité roky 1900¹⁶⁵, 1910¹⁶⁶ a 1921¹⁶⁷, na kterých je možno sledovat i postupné rozrůstání ulice.

Ulice Rybní představuje bytovou situaci přetrvávající z předchozích let, která již na počátku 20. století nebyla vnímána jako snesitelná. Zdravotníci i hygienici naléhali na zlepšení bytových poměrů a od soužití většího počtu osob v jedné místnosti se pomalu upouštělo. Pokud to jen finanční situace umožňovala, stěhovali se lidé do lepších, prostornějších bytů. Do bytů a domů, které se od konce 19. století teprve začínaly budovat a které reprezentuje také nově vznikající ulice U Tří lvů.

3.1 Nájemní domy a byty

Dům, byt či vila byl pro člověka nesmírně důležitý. Kromě ochrany před zimou a nepohodou poskytoval bezpečí, místo pro práci i pro zábavu. Lidé, kteří v domě žili, vytvářeli společenství domu, základní jednotku společnosti.¹⁶⁸ Společenství domu mělo odpovídat sociálním a hospodářským poměrům i mocenským vztahům dané společnosti.¹⁶⁹

Bytem se rozumí souhrn místností určených k bydlení, které tvoří samostatnou jednotku a jsou obývány většinou jednou rodinou.¹⁷⁰ Toto je slovníková definice bytu. Ve skutečnosti většina bytů v nájemních domech byla jednopokojová. Pokud byt

---

¹⁵⁸ Také v Chebu se bohatší měšťané stěhovali z jádra města do nově vystavěných domů na předměstích. Srovnej: Zbyněk Černý, *Cheb*, s. 17; Týž, *Čas*, s. 32.

¹⁵⁹ Podrobněji Sabina Hašková, *Srovnání*, s. 7-14.

¹⁶⁰ SOKA, České Budějovice, Okresní úřad České Budějovice I. 1850-1945, Sčítání lidu 1890, inv. č. 2571, fasc. 17 - 22.

¹⁶¹ Tamtéž, Sčítání lidu 1900, inv. č. 2674, fasc. 81-89.

¹⁶² Tamtéž, Sčítání lidu 1910, inv. č. 2788, fasc. 158-167.

¹⁶³ Tamtéž, Sčítání lidu 1921, inv. č. 2909, sign. ČB21, ev. j. 236.

¹⁶⁴ Daniel Kovář ve své knize uvádí vznik ulice do sklonku 19. století. Oficiální název ulice byl uznán 7. června 1907. Více Daniel Kovář – Pavel Koblasa, *Ulicemi*, s. 236.

¹⁶⁵ SOKA České Budějovice, AMČB, OÚ ČB I. 1850 - 1945, Sčítání lidu 1900, inv. č. 2674, fasc. 81-89.

¹⁶⁶ Tamtéž, Sčítání lidu 1910, inv. č. 2788, fasc. 158-167.

¹⁶⁷ Tamtéž, Sčítání lidu 1921, inv. č. 2909, sign. ČB20, ev. j. 235.

¹⁶⁸ Milena Lenderová – Tomáš Jiránek – Hana Doušová, *Dějiny*, s. 64.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 71.

obsahoval pokojů více, byly zpravidla pronajímány dalším osobám, které zde žili společně s rodinou.

Domy jsou rozlišovány na nájemné a rodinné. Nájemní je dům s větším počtem bytových jednotek, které majitel domu pronajímá. Dům rodinný oproti tomu disponuje jedním, popř. dvěma byty. Kromě těchto dvou „základních“ typů slovníky rozlišují ještě byty tovární, služební, naturální, které bývaly přiznávány zaměstnancům jako součást odměny, dále byt podkrovní – mansardový a byt podzemní – suterénní. V posledních dvou typech bytů se většinou platilo nižší nájemné.¹⁷¹ Dispozice domu vždy odrážela sociální statut majitele. Ve středověku a raném novověku tvořil společenství domu pán domu (majitel) se svou rodinou. Dále zde mohli žít nevlastní děti, příbuzní, podruzi, výměnkáři nebo čeledí. Všichni, kteří žili pod jednou střechou, podléhali pravomoci majitele domu.¹⁷² Až v 18. století docházelo k rozlišování vlastního jádra rodiny a čeledi. V 19. století pak dochází k oddělení sféry soukromé a veřejné, k oddělení domu a rodinného života od pracoviště a pracovní činnosti. V Českých Budějovicích však ještě koncem 19. století nebylo výjimkou soužití tovaryšů s rodinou zaměstnavatele.¹⁷³

Lidé, kteří přicházeli z venkova do měst za prací, mnohdy neměli vysoké finanční obnosy a nemohli si tudíž dovolit koupit vlastního domu či bytu. Proto stále více přibývalo těch, kteří využívali možnosti bydlení v podnájmu. S tím souvisela výstavba nových nájemních domů. První pokusy o vytvoření nájemního domu se objevují v polovině 19. století. K rozsáhlejší výstavbě docházelo hlavně v českých a moravských průmyslových městech, a to od 70. let 19. století. Nejvýraznější podobou nájemních domů jsou pavlačové domy. Pavlač se zachovala jako pozůstatek sloupového ochozu z 18. století a vystupovalo se na ni po točitých schodech. Z pavlače se vcházelo přímo do kuchyně, což byla mnohdy jediná místnost v bytě. V lepších případech na kuchyni navazoval ještě pokoj, který býval často pronajímán.¹⁷⁴ V pavlačových domech se nacházely společné záchody, umístěné v zadní části pavlače, až do přelomu století suché, dále dvůr, na kterém se nacházely dílny řemeslníků, kůlny a skladiště. Pavlačové domy nahrazovaly „*intimitu venkovských sídel*“¹⁷⁵, neboť na pavlačích a dvorech těchto domů se obyvatelé scházeli ke společným rozpravám, hrám a jiným činnostem.¹⁷⁶ Nájemní smlouva v těchto domech byla uzavírána většinou na tři měsíce, neboť lidé

---

¹⁷¹ Milena Lenderová – Tomáš Jiránek – Hana Doušová, *Dějiny*, s. 71.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ SOKA České Budějovice, AMČB, OÚ ČB I. 1850 – 1945, Sčítání lidu 1890, 1900, 1910, 1921.

¹⁷⁴ Milena Lenderová – Tomáš Jiránek – Hana Doušová, *Dějiny*, s. 66.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 67.

měli málo peněz a často se stěhovali do stále horších podmínek, hlavně za nižším nájmem. Majitelé těchto domů obývali většinou byt o více místnostech. Po zboření starých částí města vznikaly nové nájemní domy, které již měly lepší podmínky pro bydlení. Byly to „slohově eklektické stavby o jednom až pěti poschodích, ..., obydlí respektující sociální hierarchizaci společnosti.“¹⁷⁷ Bývalo pravidlem, že méně zámožní lidé obývali suterén, přízemí a nejvyšší parta, kde byly horší podmínky pro bydlení. První až třetí patro obývali lidé v lepší finanční situaci a často také majitelé domů. V přízemí se nacházely malé obchody, v suterénu dílny, sklady, sklepy a v podkroví ateliéry. Pokud byl dům rohový, míval v přízemí hospodu.¹⁷⁸

Za prvního stavitele nájemních domů v Českých Budějovicích je označován Josef Sandner. Ve schodě s dobovým vývojem vytvářel uvnitř města především typ nového nájemního domu. Stavěl nejraději od základu a v případě přestaveb se snažil o kompromis.¹⁷⁹ Josef Sandner byl významný českobudějovický stavitel, pro jehož stavby je typická střízlivá skladba pozdního empíru. Svůj výtvarný projev a slohové cítění získal zřejmě již roku 1834, kdy se vypravil na studijní cestu do Mnichova. Setkal se tam s jihoněmeckým klasicismem.¹⁸⁰

Sandnerovým prvním velkým úkolem v Českých Budějovicích byla přestavba zájezdního hostince U Zelené ratolesti. Z nájemních domů jmenujme jeho novostavbu domu v Kněžské ulici (č. 41), kterou vystavěl roku 1833, ještě před svou cestou do Mnichova. Po návratu následoval dvouposchodový dům v České ulici (č. 47) z roku 1836, jednopatrový dům ve stejné ulici (č. 11) z roku 1838, a roku 1839 novostavba dvouposchodového domu, rovněž v České ulici (č. 18). V roce 1840 pak pro sebe vystavěl velký dvoupatrový dům v ulici Dr. Stejskala (č. 11). Tento dům nejenže splňoval podmínky domu nájemního, ale zároveň měl v přízemí obchodní prostory. Jmenujme ještě dvoupatrový dům v ulici U Černé věže (č.15), který vznikl na dvou spojených parcelách pro Vojtěcha Lannu.¹⁸¹

K největšímu rozmachu výstavby nájemních domů docházelo od druhé poloviny 19. století. V 90. letech 19. století zažila velké změny např. také Ostrava. Na Hlavním

---

¹⁷⁶ Milena Lenderová – Tomáš Jiránek – Hana Doušová, *Dějiny*, s. 67.

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ Jakub Pavel – Eva Šamánková, *České Budějovice*, Praha 1979, s. 85.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 86.

¹⁸¹ K Sandnerovi více *Encyklopedie*, s. 489 – 491; Vladimír Denkstein, *Josef Sandner(1803 – 1861). Stavitel v Českých Budějovicích*, Umění 11, 1938, č. 4, s. 37 – 42; Daniel Kovář, *Stavební činnost v Českých Budějovicích v první polovině 19. Století*, Staré Budějovice 1, 2005, s. 82 – 123; Ladislav Hrdina, *Josef Sandner a empírová architektura v Českých Budějovicích*, České Budějovice 1975.

náměstí zde byly v té době přestavěny tři měšťanské domy. Dům Kittlův, Schönhofův s kavárnou Union a Eichlerův.¹⁸² Stejně jako v Českých Budějovicích, ani v Ostravě se zřejmě neprojevila secese jinde než na fasádách domů. Odvážné řešení domů a bytů, tak jak jej ve jménu moderny navrhoval Otto Wagner a jeho žáci, se zde zřejmě nijak neuplatnilo.¹⁸³

V této práci se pokusím představit čtenářům některé činžovní domy, které v Českých Budějovicích byly vystavěny především v prvních dvou desetiletích 20. století. Stavby jsem vybírala na základě jejich architektonické vnější podoby, tedy domy takové, které mohou zaujmout chodce procházejícího kolem, ale také na základě jejich podoby vnitřní. Na názorných ukázkách budu sledovat postupný vývoj a modernizaci interiérů nájemních domů. U některých staveb nájemních domů jsem stanula před problémem, kam stavbu skutečně zařadit. Většina nájemních domů byla stavěna nejen za účelem obytným, ale především za účelem zisku. Toho šlo dosáhnout nejen pronajmutím jednotlivých bytů v domě, ale také pronajímáním suterénu obchodníkům. Proto byla většina těchto domů stavěna tak, aby přízemní prostory vyhovovaly především obchodním potřebám. Lze tedy tyto stavby zařadit nejen do kapitoly o bydlení, ale také do kapitoly zabývající se obchodními domy. Další problém pak vyvstal se samotnou pramennou základnou k těmto stavbám. Hlavním účelem práce nebylo jen představit domy jako takové, ale především ukázat okolnosti jejich vzniku. Pramenná základna studium takové problematiky často vůbec neumožnila. Proto jsem byla nucena číst tzv. „mezi řádky“, abych mohla čtenáři podhalit alespoň kousek těchto okolností.

---

¹⁸² Moderní činžovní domy v secesním slohu zde stavěl především stavitel Felix Neumann. V lednu 1897 navrhl průčelí činžovního domu pro Ferdinanda Boleslawského v Přívozké ulici. V secesním slohu vznikl v Ostravě také činžovní dům v nároží Nádraží a tehdejší Spensovy ulice, a průčelí domu na rohu ulic Nádražní a Stodolní z roku 1904. Více Jindřich Vybíral, *Zrození*, s. 19, 41-42, 45.

¹⁸³ Wagner se snažil své stavby především přizpůsobit životním podmínkám moderního člověka. Jeho životem se prolíná řešení otázek bydlení všeobecně. Nájemní dům však vnímá jako zvláštní architektonický úkol. S ohledem na rychlý růst tvořily obytné činžovní domy pro velkoburžoazii atraktivní způsob ukládání peněz, jenž navíc poskytoval velké výnosy. Při navrhování domů kladl velký důraz na užitek a praktickou stránku stavby. Mezi jeho první návrhy obytných domů patří dům na Stadiongasse, který vystavěl v roce 1882. Dům byl vystavěn v zámožné ulici a měl charakter obytného paláce. Wagner se zde snažil o spojení krásy a užitku. V duchu Louise Sullivana vystavěl roku 1887 šestipodlažní obytný dům v Universitätsstrasse. V jeho přízemí byla umístěna kavárna. Na každém podlaží se nacházely dva velkoburžoazní byty, které již byly moderně vybaveny koupelnou a toaletou. Tento dům však ještě neměl výtah. K Wagnerovým nejvýznamnějším realizacím obytných domů, patří stavby provedené v roce 1898 na Linke Wienerstrasse. Otto Wagner byl při jejich realizaci zároveň investorem. Podařilo se mu zde vytvořit nejpohodlnější obytné domy v secesním slohu. Jedná se o komplex tří stavebních objektů, které dohromady vytváří jednotnou urbanistickou nárožní situaci. Jedním z těchto tří objektů je známý „majolikový dům“. Tyto byty jsou vybaveny nejmodernějším zařízením. Kromě koupelen a toalet se zde nachází i výtahy. U jednotlivých místností v bytech (kuchyně, jídelna, ložnice, předsíň, WC, koupelna, malý pokoj a další místnosti) byl kladen velký důraz na jejich funkčnost. August Sarnitz, *Wagner*, s. 21, 29, 49-50.

První nájemní dům, který jsem se rozhodla představit, byl vystavěn roku 1901. V ulici Na Mlýnské stoce vyrostl podle návrhů stavitele Vincence Tiebla.¹⁸⁴ Jeho průčelí již nese prvky secesního slohu. Stejně jako u většiny nájemních domů ve městě, i na této stavbě můžeme secesní prvky nalézt pouze ve zdobení fasády. Mnohem větší secesní akcent nese stavba v ulici Karla IV. č. 2. Projektoval ji v roce 1903 Josef Pfeffermann. Přestože stavba je projektována v historizujícím stylu, objevují se zde i secesní prvky, které převažují zejména v dekorativním pojetí fasády. Martin Bořkovec, autor diplomové práce věnované významnému budějovickému staviteli Josefu Pfeffermannovi, stavbu popisuje jako „*třípatrový objekt s výrazným štítem. Historizující je jak tvar okenních otvorů (...), tak horizontální členění římsami, vertikálními pilastry a také štít je řešený zčásti v historizujícím duchu. Přesto však výraznost dekorativní složky a její význam posunuje stavbu k secesi.*“¹⁸⁵

Bohatě zdobená fasáda napomohla tomu, že dům je v okolní zástavbě nepřehlédnutelný, což nenaruší ani přítomnost honosně zdobeného paláce Biene, zasahujícího do stejné ulice a položeného naproti jmenovanému nájemnímu domu. „*Mezi prvním a druhým patrem jsou umístěny gotické kružby spolu s vegetabilními motivy, po arkýři se pne větvoví, které v jeho horní části zcela vyčnívá do prostoru, stejně jako hlavy postav muže nad horním okenním otvorem arkýře a ženy nad okenním otvorem ve druhém patře levé krajní vertikální osy.*“¹⁸⁶

K tomuto domu je sice pramenná základna o něco širší, než k domu Na Mlýnské stoce, ovšem o stavebníkovi toho rovněž příliš vypovězeno není. Víme pouze to, že majitelem domu byl velkoobchodník Adolf Rein. Plán pro stavbu tohoto třípatrového domu byl komisi předložen 23. prosince 1903. Stavitelem byl již výše zmíněný Josef Pfeffermann.¹⁸⁷ V srpnu následujícího roku pak Adolf Rein žádal o povolení k obývání obchodních místností v nově vystavěném domě.¹⁸⁸ Dále již prameny k obchodníku Reinovi mlčí. Stavební příběh domu tím však neskončil. O deset let později změnil dům

---

¹⁸⁴ Vincenc Tiebl se narodil v roce 1852 v Chrobíně a zemřel roku 1909 v Táboře. V letech 1869/1872 studoval českou polytechniku, možná později přestoupil na polytechniku německou, nebo na jinou školu. Tiebl zpočátku působil v Praze, kde se stal v roce 1883 stavitelem. O dva roky později se přestěhoval do Tábora, kde byl 12 let členem tábořského městského zastupitelstva. V roce 1898 postavil v Táboře devět domů. Rok 1899 byl ve znamení českobudějovické rolnické školy stavěné pod jeho vedením a v roce 1901 stavěl dům Maxe Steina v Táboře. Více Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 660.

¹⁸⁵ Martin Bořkovec, *Josef*, s. 90.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Josef Pfeffermann je autorem také nájemního domu na Lannově třídě č. 57 z roku 1905. Více *Encyklopedie*, s. 495.

¹⁸⁸ Archiv Stavebního úřadu České Budějovice, ulice Karla IV., č.o. 2, č.p. 104.

majitele, a pravděpodobně i svou podobu. Výše uvedený popis Martina Bořkovce představuje dům v jeho dnešní podobě. Návrh z roku 1904 vytvořený pro velkoobchodníka Adolfa Reina však ukazuje mnohem umírněnější podobu stavby.¹⁸⁹ Vegetativní dekor byl jemnější, štít postrádal dnes tak výrazné pávy a hlavy muže a ženy v návrhu rovněž nebyly. Místo nich byly v plánu zakresleny pouze typické secesní maskarony.

Další majitel, o kterém se dočteme v pramenech, je Josef Klein. Tento velkoobchodník a majitel realit žil Na Sadech, v domě č. 2. V návrhu na přestavbu, který předložil komisi 7. a 10. listopadu 1914, žádal o povolení k malé vnitřní rekonstrukci a o povolení k postavení nového portálu v tehdejší Vídeňské ulici (dnes Karla IV.). Na základě této žádosti bylo Kleinovi úřadem uděleno povolení k přestavbě. Nový portál se měl dle přiloženého návrhu přestavět přes celý dům. Obchodní místnosti nacházející se v přízemí měly být rozděleny novými příčkami. Stavební práce měl provést českobudějovický stavitel Agustin Teverný. Celková výstavba probíhala poměrně rychle. Již 28. srpna 1915 byla provedena kolaudace. Od té doby také bylo uděleno povolení k užívání elektromotorem poháněného výtahu.¹⁹⁰ Vzhledem k tomu, že Kleinovy návrhy na přestavbu nebyly přiloženy, není jasné, jak změnilu podobu domu. Nejsou však ani žádné zprávy o tom, že by tato navrhovaná přestavba nebyla provedena. Z toho si dovoluji usoudit, že dnešní podoba domu č. 2 v ulici Karla IV. nemusí být původní, ve které ji stavěl Josef Pfeffermann, nýbrž může být následkem přestavby z let 1914 – 1915 provedené pro velkoobchodníka Kleina.

V ulici U Tří lvů, vznikl v roce 1908 vlastní dům stavitele Josefa Pfeffermanna (č. 8). Složka v archivu Stavebního úřadu opět obsahovala hlavně materiály úředního charakteru. První zmínka o stavbě je dopis ze 6. května 1908. Tímto listem žádal Pfeffermann o komisionelní prošetření stavebního pozemku a o prověření dvou plánů, které k dopisu přiložil. Současně žádal o povolení k postavení vlastního jednopatrového domu. Stavba probíhala rychle a žádost o kolaudaci na sebe nenechala dlouho čekat. Dopis s žádostí architekt odeslal 14. října 1908 a oznamoval v něm „*Slavnému purkmistrovskému úřadu*“ že stavba jeho domu pokročila již natolik, že je způsobilá k obývání. Informoval také o technickém stavu ulice U Tří lvů a žádal, zda by mohla být vyřešena otázka vodovodního potrubí. Pfeffermannův dům byl sice zařízený zcela

---

¹⁸⁹ Archiv Stavebního úřadu České Budějovice, ulice Karla IV., č.o. 2, č.p. 104.

¹⁹⁰ Tamtéž.

moderně, s koupelnou a toaletami, ale nebylo možné začít zařízení používat, neboť do ulice dosud nebyla přivedena užitková voda.¹⁹¹

Pfeffermanův dům byl postaven jak k účelům obytným, tak pro pracovní sféru. V suterénu se nacházel byt domovníka rozdělený na kuchyň, jeden pokoj a sklep. V přízemí pak byly umístěny kanceláře. V prvním patře se konečně nacházel byt majitele domu, který se skládal z předsíně, obývacího pokoje, ložnice, kuchyně, jídelny a salonu, ze kterého se vstupovalo do arkýřového pokoje. V patře se nacházela šatna, koupelna, toaleta a spíž. Na půdě pak byla prádelna a pokoj pro služebné.¹⁹² V listopadu roku 1908 přistavěl Pfefferman na svém pozemku ještě zahradní domek, jenž pak používal pro skladování zahradního a měřičského nářadí.¹⁹³

V případě této stavby se projektant nemusel ohlížet na žádná přání stavebníka a tak mohl vytvořit originální, ničím neovlivňovanou stavbu, ve které by zcela vyjádřil své umělecké cítění. Podle Martina Bořkovce je řešen „v dost konzervativním historizujícím duchu s pouhým náznakem secesního pojetí.“¹⁹⁴ Zajímavé je, že i v případě této stavby se Pfeffermannův návrh liší od konečné realizace.¹⁹⁵ Renesanční štít a arkýř s věžičkou, které se na návrhu nacházejí, ve skutečnosti reprezentuje pouze arkýř bez věžičky. Renesanční štít byl v konečné realizaci vytvořen v secesní tónině. Přibylo na něm termální okno a maskaron. Celkové zdobení domu je pak řešeno vegetabilními motivy. Na rozdíl od původního návrhu působí Pfeffermanův dům velmi jednoduchým a střízlivým dojmem. Ve své době možná vyhlížel až příliš jednoduše, právě pro minimum zdobných prvků. Dnes si dovoluji ohodnotit tuto stavbu jako velice vkusnou a praktickou.

V roce 1909 vznikl v ulici U Tří lvů další zajímavý objekt. Byl to rodinný dům vystavěný podle Johanna Stepana, který nese prvky geometrické a vegetabilní secese. Stejně motivy se promítly také do podoby domu č. 15. v Klavíkově ulici od Jaroslava Teslíka.¹⁹⁶ K secesi směřoval ve svých pracích i významný architekt a stavitel, působící v Českých Budějovicích Antonín Hübschmann.¹⁹⁷ Prvky geometrické secese se objevují na domě v Resselově ulici, stejně jako v Hübschmannem stavěném nájemním domě č. 11, a v domě č. 13, jehož autorem je stavitel Antonín Karban. Tento dům vznikl v letech

---

¹⁹¹ Archiv Stavebního úřadu České Budějovice, ulice U Tří lvů, č.o. 8, č.p. 296.

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ Martin Bořkovec, *Josef*, s. 93.

¹⁹⁵ Na rozdíl upozorňuje i Martin Bořkovec. Srov. Tamtéž.

¹⁹⁶ *Encyklopedie*, s. 496.

¹⁹⁷ K Antonínu Hübschmannovi více níže.

1911 – 1912.¹⁹⁸ Všechny zmíněné domy nesou prvky secese většinou pouze na své fasádě. Domy stavěné v Ulici U Tří lvů jsou všechny ve své střídmosti velmi vkusné. Přesto, že každý dům se trochu liší, dohromady vytváří harmonický celek. Ani zmíněné domy v Resselově ulici však nezůstávají v pozadí. Secesní nádech je oprostil od přehnané zdobnosti historizujících fasád a dodal jim zvláštní kouzlo, kterým ukazovaly, kam směřuje nový architektonický styl – k praktičnosti a funkčnosti.

Ve druhém desetiletí 20. století začalo vznikat několik staveb v bloku patřící Schwarzenberské kanceláři. Jedná se o dva nájemní domy č. 15 a č. 17 v Žižkově ulici, z nichž jeden vyrostl na místě bývalého hostince U Černého koníčka a dodnes nese jeho název, a Schwarzenberskou ústřední účtárnu vystavěnou na rohu ulic Žižkovy a Jeronýmovy.

Budova Schwarzenberské ústřední účtárny, která byla vystavěna roku 1911, je podle Martina Bořkovce posledním Pfeffermannovým projektem vzniklým v Českých Budějovicích.¹⁹⁹ Budovu, ve které se dnes nachází Okresní úřad, Pfeffermann projektoval v roce 1910 a o rok později stavbu provedl.²⁰⁰ Stejně jako na ostatních Pfeffermannových projektech se zde prolínají historizující a renesanční prvky a opakuje se zde několik motivů, které použil na některých svých projektech již dříve. „*Je to jednak stupňovitý štít (...) a potom naznačené odsazení vyšších pater a s ním související details, které představují moderně stylizované krakorce. Prvky abstraktně geometrické (...) se tu setkávají s příliš nápadně historizujícími, např. kanelováním pilířů mezi dvěma užšími okenními otvory v rámci jedné osy a působí trochu těžkopádně.*“²⁰¹

Jako druhý vznikl třípatrový dům „U Černého koníčka“ č. 15 v Žižkově ulici. Dne 8. dubna 1913 jeho stavba byla připravena a vrchní inženýr Bohumil Vondráček žádal o povolení k demolici starého domu dosud stojícího na stavebním pozemku. Druhý dům v téže ulici (č. 17) se začal stavět bezprostředně po dokončení prvního. Dne 27. ledna 1914 byla na magistrát odeslána žádost o kolaudaci domu č. 15. Dokument o plánované stavbě na místě starého zdemolovaného domu se objevuje 31. března 1914. Stavbu měla provést kancelář Josefa Pfeffermanna. O necelý měsíc později byly magistrátu předloženy dva plány na stavbu třípatrové budovy. Plány byly odeslány ke

---

¹⁹⁸ *Encyklopedie*, s. 496.

¹⁹⁹ Toto tvrzení není zcela přesné, neboť Pfeffermann se podílel i na zmíněných domech č. 15 a č. 17 v Žižkově ulici, které se stavěly v pozdějších letech. Pozn. autorky. K Pfeffermanovi více Martin Bořkovec, *Josef*, s. 96.

²⁰⁰ Celková cena stavby byla 100 741 korun. Účtovány byly práce zednické a nádenické za 77 195 korun, kamenické za 7 576 korun, tesařské za 10 451 korun, pokrývačské za 1 209 korun, železářské za 1 588 korun a klempířské za 2 534 korun.

komisionelnímu řízení, které mělo vybrat jeden z nich. Stavba druhého domu probíhala rovněž velmi rychle. Zatímco v dubnu byla odeslána žádost o povolení ke stavbě, v listopadu téhož roku byl magistrát žádán o povolení k obývání. Toto povolení bylo uděleno 10. prosince.²⁰²

Na stavbách se podílelo několik významných architektů a stavitelů současně. Stavbu Schwarzenberské účtárny vedl architekt Bohumil Dědek²⁰³. Nájemní domy pak projektoval spolu s Dědkem Bohumil Vondráček. Stavby prováděla stavitelská firma Josefa Pfeffermanna, s níž spolupracoval stavitel Augustin Teverný a později Antonín Kubíček.

Přestože domy byly postaveny rychle a stejně rychle byly odeslány i žádosti o jejich kolaudaci, jednání se nakonec protáhlo na dlouhou dobu. Nastalými válečnými poměry nemohla být kolaudace staveb provedena včas. Navíc stavbyvedoucí Kubíček odešel na bojiště. Nastalé výtky při kolaudaci tak neměl kdo obhájit a potvrdit a kolaudace se nadále protahovala. Další problém pak přineslo samotné vyúčtování. Vlivem zdražování a obtížné dostupnosti materiálu v době války byla stavba dražší, než původně uvedla Pfeffermannova firma v offertě. Ještě v červnu 1917 řešily obě kanceláře, zda má být Pfeffermannovi přebytek vyplacen či nikoli. Na svou obhajobu posílají stavitelé Pfeffermann s Kubíčkem dopis, ve kterém píší: „...zvláště těžce se cítí škrtý na stavbě poslední, na stavbě činžovního domu, která z veliké části v době válečné se prováděla, kdy dozor a dělnictvo hromadně za povinností vojenskou odcházelo, materiálie se překotně zdražovaly a opožděně dodávaly, takže stavba ta vedla k úplnému prodělku. Dodrželi jsme stavebních podmínek za poměrů opravdu nesnesitelných, stavba se provedla a dokončila, ovšem že, jak ani nebylo jinak možno, místo aspoň hrazené režie, když ne již zisku, sklizena úplná ztráta.“²⁰⁴

Pfeffermannova stavební firma dále psala, že veškeré ztráty bere na sebe, ale žádá Schwarzenberskou kancelář, aby jej vyplatila jako ztráty válečné a jejich žádosti aby byly proplaceny. Největší ztráty zůstaly na domě činžovním. Za ten firma žádala peněžní náhradu jako „*blahovůli*“, poněvadž prodělky byly způsobeny „*vypuknuvším války*“.²⁰⁵ Schwarzenberská kancelář válečné ztráty uznala a alespoň částečně se

---

²⁰¹ Martin Bořkovec, *Josef*, s. 96.

²⁰² Archiv Stavebního úřadu České Budějovice, ulice Žižkova 10/6 – č.o. 15, č.p. 220, Žižkova č.o. 17, č.p. 219.

²⁰³ Ing. Bohumil Dědek byl stavebním ředitelem schwarzenberské Stavební sekce v Hluboké, pozn. autorky.

²⁰⁴ SOKA Český Krumlov, Schwarzenberská ústřední stavební správa, kart. 124.

²⁰⁵ Tamtéž.

zavázala je uhradit. Vracena měla být polovina ze složených kaucí.

Větší pozornost si zaslouží dům také v ulici U Tří lvů č. 5, který je označován za vrcholné dílo Antonína Hübschmanna. Dům byl vystavěn pro Annu Kovaříkovou, manželku českobudějovického stavitele Václava Kovaříka, který stavbu prováděl. Dne 17. ledna 1914 zaslala Anna Kovaříková městskému úřadu v Českých Budějovicích dopis, ve kterém oznámila zamýšlenou stavbu domu a přiložila dva kresebné plány. Stavba měla být ohraničena na dvou stranách ulicemi U Tří lvů a Na Stoce, z jedné strany sousedním domem pana Antonína Stamberga a z části zahradou ústavu u sv. Petra. Následoval protokol, který neshledával ve stavbě nového čtyřpatrového domu žádné problémy a dával pokyny o vyřešení kanalizace a odvodu splašků, dešťové vody a vedení okapů. Dne 13. dubna stavba započala a již v říjnu téhož roku byla dokončena. Obývání domu bylo povoleno od 1. listopadu a bylo mu uděleno číslo popisné 551 na Vídeňském předměstí.²⁰⁶ Dnes je dům sídlem rádia Faktor a stále je nazýván podle původních majitelů „Kovaříkův“.

3.2 Vily

Zatímco nájemní domy představovaly pro své obyvatele zejména ztrátu soukromí, objevovaly se také stavby, které byly nejen známkou společenské prestiže a dobré finanční situace, ale především představovaly pro své majitele klidný život v soukromí, bez úzkých sousedských vztahů. Takové bydlení zajišťovaly rodinné domy a vily.

Záliba v rodinných domech se objevila v 19. století, a v následujícím století ještě zesílila. Na stavbě rodinných domů a vil se podíleli významní architekti, kteří mohli v soukromých stavbách projevit své umělecké nadání. V mnoha velkých městech vznikaly celé vilové čtvrti, většinou na dosud nezastavených předměstích.

Například v Plzni vznikla myšlenka na vybudování vilových čtvrtí, které by umožnily kvalitní bydlení v samostatně stojících domech v zahradách, v čistém prostředí a na okraji města, na konci 19. století.²⁰⁷ Většina domů, které v Plzni vznikly ještě před koncem století, měla charakter letohrádků a byla stavěna v historizujících slozích. Podle knihy Petra Domanického a Jaroslavy Jedličkové, *Plzeň v době secese „domy připomínaly drobná historická šlechtická sídla (zámečky) a byly často*

²⁰⁶ Archiv Stavebního úřadu České Budějovice, ulice U Tří lvů, č.o. 5, č.p. 256.

²⁰⁷ V takzvané Bezovce na jižním předměstí a na Lochotíně v severní části města probíhala stavební činnost již před rokem 1900. Petr Domanický – Jaroslava Jedličková, *Plzeň*, s. 73.

*inspirované renesanční středomořskou architekturou.*²⁰⁸ Tyto stavby se většinou vyznačovaly věžičkami, balkony, rizality, lodžii a terasami, stejně jako vikýři a složitými tvary zastřešení. V Českých Budějovicích se žádná jim podobná stavba neobjevila. Historizující prvky přináší až výstavba Hardtmuthovy vily a posléze vily pro hraběte Lamezan - Salins. Zejména první jmenovaná stavba byla vybudována jako šlechtické sídlo s prvky zámecké architektury, ale svým vzhledem se přesto nepřibližuje romanticky vzhlízejícím plzeňským stavbám.

*„Vily, samostatné soukromé reprezentativní obytné stavby zpravidla v přírodním prostředí. V období těsně před první světovou válkou se stávají součástí městské zástavby i v Českých Budějovicích.*²⁰⁹ Takto jsou vily charakterizovány v *Encyklopedii Českých Budějovic*, ve které heslo pro tyto stavby zpracovali Milan Šilhan, Radko Chodura a Vojtěch Storm.

První vilovou stavbou vzniklou v 19. století je vila Antona Eggerta, vystavěná v letech 1859 – 1860 na Sadech. Její stavebník Anton Eggert byl budějovický měšťan, obchodník a podnikatel. Svou kariéru Eggert zahájil v roce 1843, kdy nastoupil do státních služeb. Až do roku 1849 byl zaměstnán na krajském stavebním úřadě. Po té se ujal vedení grafitových dolů v šumavské Mokré, v podniku, který založil jeho otec. V Českých Budějovicích se natrvalo usadil v roce 1857. Autorství Eggertovy vily je dodnes nejasné. Historik umění Vladimír Denkstein, který se věnoval českobudějovickému staviteli Josefu Sandnerovi a jeho dílu se domnívá, že i tato vila je Sandnerovým počinem. Vila byla vystavěna ještě v duchu empírového stylu, který poukazuje právě na Sandnerovo autorství.²¹⁰

Eggertova vila je spojena také se jménem Ignáce Ullmana, významného architekta 19. století, od kterého se k projektu zachoval italizující neorenesanční návrh. Přestože vila podle Ullmanova návrhu vystavěna nebyla, Eggert se znovu setkal se slavným architektem o několik let později. Bylo to při stavbě domu pro Německý spolek, jehož předsedou byl Caietan Keil a Anton Eggert jeho zástupcem. Další návrhy na Eggertovu vilu vypracovali českobudějovický inženýr Carl Schmidt a stavitel Eckhardt. Skutečný autor vily však dodnes není znám. V roce 1875 Anton Eggert zemřel. Vila přešla do vlastnictví jeho manželky Johanny, ale v následujícím století vystřídala několik

---

²⁰⁸ Petr Domanický – Jaroslava Jedličková, *Plzeň*, s. 73.

²⁰⁹ *Encyklopedie*, s. 607.

²¹⁰ Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 33-35.

vlastníků. Od roku 1946 až dodnes zde sídlí Jihočeská vědecká knihovna.²¹¹

V letech 1911-1912²¹² vyrostla ve městě neobvyklá stavba, vila Franze von Hardtmutha (1870-1927) a jeho manželky Anny (nar. 1877), rozené Rostoczilové. Až do této doby bydleli manželé v továrním areálu v ulici F. A. Gerstnera.²¹³ Milan Šilhan se v knize *Slavné vily Jihočeského kraje* zamýšlí, že autorem vily by mohl být Arnold Goldberger. Vychází při tom z faktu, že Goldberger s rodinou Hardtmuthů spolupracoval již nějaký čas na ostatních stavebních podnicích, které vznikaly na přelomu prvních dvou desetiletí 20. století.²¹⁴ Skutečný důkaz o jeho autorství se však zatím nenašel. Stavitelem budovy se stal českobudějovický architekt a stavitel Johann Stepan²¹⁵.

V době, kdy už ve městě historismus pomalu odcházel a na veřejných i soukromých budovách se začaly objevovat stále častěji moderní prvky, působila Hardtmuthova vila vystavěná v historickém slohu poněkud konzervativně. Vlastní stavební koncepcí budova připomíná šlechtické sídlo 1. poloviny 18. století. Splňuje vhodné podmínky pro moderní a pohodlné bydlení, zároveň však nepostrádá prvky luxusu a honosnosti bohatých šlechtických sídel. Budova má dvě křídla a dvě patra, přičemž druhé patro je mansardové. Východní průčelí vily je osově souměrné a orientované do hlavní třídy města. Pod římsou ve střední části průčelí je alianční znak, který zdůrazňuje urozený šlechtický původ obou manželů. Tomuto průčelí vévodí terasa s fontánou, po stranách lemovaná dvěma trojitě zalamovanými schodišti. Fontána působí silně barokizujícím dojmem. Severní průčelí, dnes při pohledu z hlavní třídy téměř skryté za vzrostlými stromy, působí stejně monumentálním dojmem. V tomto průčelí se nachází hlavní vchod do domu zdůrazněný podjezdem ve formě portiku.

Obě křídla domu pak na jižní a západní straně svírají terasu, která je ze zbývajících stran olemovaná balustrádou s vázami a plastikami. U této terasy dříve stával dnes již neexistující dřevěný altán.²¹⁶ Svými vnějšími i vnitřními prostory vila

---

²¹¹ Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 35.

²¹² Daniel Kovář v knize *Budějovický poutník* zmiňuje pouze rok 1912. Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 209.

²¹³ Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 78.

²¹⁴ Jedná se o projekt dělnické kolonie firmy L&C. Hardtmuth, který nebyl zcela realizován. Pro hraběte Lamezan-Salins pak navrhoval loveckou chatu. Tamtéž, s. 78.

²¹⁵ Stavební živnost Johanna Stepana (1882 – 1942) vznikla v Českých Budějovicích v roce 1908. Kromě Hardtmuthovy vily stavěl Stepan v letech 1912-13 vilu Ernestine Westen, v letech 1908 – 1910 německou chlapeckou školu v Dukelské ulici č. 9., nebo objekt sanatoria MuDr. Jindřicha Říhy v ulici U Tří lvů. *Encyklopedie*, s. 536.

²¹⁶ Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 79.

prezentuje architekturu tzv. „třetího baroka.“ To je dáno zejména celkovou kompozicí a členěním hmoty. Přestože barokní plastičnost zde není tak dynamická, je zde tento sloh zastoupen zejména sochařskou výzdobou exteriéru.

Rozdělení funkcí jednotlivých místností byl kladen velký důraz. Reprezentativní místnosti se nacházejí v přízemí budovy, kde dominuje především hala s monumentálním schodištěm, které spojuje tyto reprezentativní místnosti s prostorami soukromými, jež se nacházely v horním patře. Kromě tohoto reprezentačního schodiště má vila ještě další dvě schodiště. Jedno schodiště boční, sahající od sklepa až do podkroví, které bylo využíváno jako obslužné a nacházelo se v jižní části vily. Druhé je pak umístěno v severní části sloužící k podobným účelům.²¹⁷

Přízemí bylo určeno hlavně reprezentaci a společenským účelům. Kromě bohatě zdobené haly se zde nacházel hudební pokoj, kuřácký salon a jídelna. V jižní části se nacházela prosklená zimní zahrada. Prosklené prostory i zděná vstupní část imitující kámen je zachována dodnes, ovšem neslouží již původním účelům. Při pohledu zevnitř zimní zahrady zpět ke vstupu je vidět, že imitace kamene vytváří jakousi jeskyni, tzv. grottu.²¹⁸ V severní části přízemí se pak nachází čtyři pokoje, z nichž jeden nesl označení jako hostinský.²¹⁹ V patře pak byly umístěny soukromé místnosti. Pokoje dětské, jídelna, ložnice, budoár a toaleta. Kromě těchto běžných místností se zde nacházel také pánský pokoj a místnost vyčleněná pro zbraně, související s loveckými zálibami stavebníků a jejich honitbou v Korutanech.²²⁰

Hardtmuthův architekt umístil místnosti potřebné pro chod domu do podkroví. Kromě kuchyně a umývárny nádobí zde byly místnosti na potraviny, na náradí a několik místností pro ubytování služebnictva. Dále zde byly místnosti pro hosty, v severovýchodním nároží kaple se sakristií²²¹, a ateliér s temnou komorou, osvětlovaný kromě okna ještě proskleným stropem.²²² V přízemí a v patře se nacházely jídelny (větší v přízemí, menší v patře). Obě jídelny včetně kuchyně umístěné v podkroví měly přípravnu jídla, v každém patře jednu, a navíc ještě výtah na přepravu potravin.²²³

---

²¹⁷ Schématem a funkcí několika schodišť se rovněž zabývá Jindřich Vybíral na zámku Hluboká. Srovnej Jindřich Vybíral, *Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu*, Praha 1999, s. 58.

²¹⁸ Zimní zahrada byla dalším prvkem nacházejícím se na šlechtických sídlech. Tamtéž, s. 46-47.

²¹⁹ Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 81.

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ Kaple se sakristií se nedochovala. Byla zcela zničena v 70. letech 20. století. Žádné nákresy ani fotografie zachycující její interiér zatím nejsou známy. Pozn. autorky.

²²² Část střešního pláště zde byla zakryta skleněnými taškami. Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 81.

²²³ Tamtéž.

Přestože se původní podoba interiérů nedochovala kompletně, v přízemní části domu je dobře zachována většina z původní výzdoby. Jsou zde štuky, malby na stěnách a stropěch i tapety. Všechny tyto prvky naznačují zařazení stavby do řady šlechtických sídel vyznačujících se pohodlím, ale i luxusem, bohatstvím a tradicí. Ve štukové výzdobě kuřáckého salonku se objevují čtyři medailony, v nichž si dvojice dětí (bělošských, černošských, asijských a indiánských) hraje s tužkami. Čtyři medailony mají znázorňovat čtyři části světa, kam pronikla Hardtmuthova výroba.²²⁴ Nejprestižnější částí vily přes všechnu ostatní výzdobu zůstává monumentální schodiště hlavní haly.²²⁵

Zahrada patřící k domu byla založena roku 1913. Autorem návrhů k zahradě byl vídeňský architekt Florian Schön.²²⁶ V zahradě se dnes nachází pomník Franze von Hardtmutha, který byl vytvořen k jeho 50. narozeninám. Severní část zahrady má charakter čestného dvora s krytým příjezdem pro kočár. Před tímto příjezdem se pak nachází skalka se sochou jelena.

Nové prvky moderní architektury se projevují ve stavbě sousedící s Hardtmuthovou vilou. Jedná se o vilu, postavenou pro Oliviera hraběte Lamezan-Salins a jeho manželku Mathildu, rozenou Hardtmuthovou. Proto se vile také říkalo vila Mathilde, nebo vila Lischoli. Druhý název byl odvozen od hraběnčiny dívčí přezdívky.²²⁷

Sňatek Mathilde Hardtmuth a Oliviera hraběte Lamezan-Salins proběhl 1. srpna 1899 na štyrském zámku Grünau. Hrabě byl v té době c.k. hejtman dělostřeleckého regimentu č. 24.²²⁸ Vila vznikla v letech 1899 – 1900 na pozemku sousedícím s Hardtmuthovou vilou. Stavbu provedl místní stavitel Josef Hauptvogel. Milan Šilhan se domnívá, že stavitele lze z autorství projektu vyloučit. Podle něj „vila prozrazuje, že její autor věděl o aktuálním dění v soudobé středoevropské architektuře, která ve sféře rodinného bydlení obracela pozornost k anglickému hnutí Arts and Crafts.“²²⁹

Přestože se na stavbě objevují ještě historizující prvky, je vila postavena ve stylu moderní architektury. Milan Šilhan ji směřuje k „ostrovní architektuře.“ Charakteristické jsou kromě bosovaného zdiva také hrázděné štíty a tvarované komíny

---

²²⁴ Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 81.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 210.

²²⁷ Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 57; Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 210.

²²⁸ Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 56.

²²⁹ Tamtéž, s. 56-57.

z neomítnutého cihlového zdiva. Dále se domnívá, že „vzor anglického domu se v architektuře vily odrazil také obligátními prvky mohutného krbového komínu vystupujícího z líce stavby a arkýře v severním průčelí.“²³⁰ Stejně jako u Hardtmuthovy vily byly na fasádě stavby vytvořeny znaky rodu Hardtmuth a Lemazan-Salins. Vedle aliančních znaků je zde také uveden nápis „Villa Lischolí“, podle kterého se vila nazývala.²³¹ Nedlouho po dokončení stavby došlo k vytvoření železné konstrukce na jihovýchodním nároží vily. Byla zde vybudována zimní zahrada podle projektu Ignaze Gridla z roku 1905. Původní interiéry již dnes vidět nemůžeme. Přestavbou na moderní banku se vnitřek budovy zcela změnil a z původního provedení se nezachovalo zhora nic. Vnitřek budovy popisuje Milan Šilhan v publikaci *Slavné vily jihočeského kraje*.²³²

Až do roku 1945 zůstala vila v rukou hraběnky Lamezan-Salins. Hrabě Olivier zde skončil svůj život sebevraždou v roce 1919, kdy se nedokázal vyrovnat s novými poměry, jež nastaly po skončení války. Po roce 1945 byla vila spolu s podnikem znárodněna a v budově se usídlila Jihočeská vědecká knihovna. Po té zde byla umístěna mateřská škola a jesle a v 90. letech 20. století je nahradil finanční ústav.²³³

V roce 1910 se rozhodl vystavět si vlastní vilu také obchodník s vínem František Herink.²³⁴ Stavba měla ukazovat vysoké postavení obchodníka. Proto si František Herink zvolil za místo své budoucí vily Lannovu třídu. Tehdy jednu z neprestížnějších ulic v Českých Budějovicích. Zde si stavěli své domy podnikatelé, bohatí měšťané i aristokraté. Význam Lannovy třídy ještě vzrostl v prvním desetiletí 20. století vystavěním nového nádraží. Lannova třída začala být zastavována novými budovami většinou v moderním slohu, s prvky secese a dozívajícího historismu.

František Herink návrhem stavby pověřil českobudějovického stavitele Antonína Hübschmanna. O tomto architektovi působícím v Českých Budějovicích je známo velmi málo. Ani *Encyklopedie architektů, stavitelů a kameníků* se o něm nezmiňuje. O jeho životě jsem se více informací dozvěděla až ze studie Martina Strakoše z časopisu

---

²³⁰ Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 57.

²³¹ Tamtéž.

²³² Ve vile se nacházela hala s krbem, která však byla umístěna nalevo od vchodu, a netvořila tedy ústřední prostor budovy, jako tomu bylo u sousední vily. V přízemí se nacházela knihovna, pracovna a reprezentační společenské místnosti, jež sloužily k přijímání hostů a obchodních partnerů. V patře se pak nacházely prostory soukromé. K oddělení prostor soukromých a veřejných pak sloužila výše zmíněná hala. Tamtéž, s. 57-58.

²³³ Tamtéž, s. 58.

²³⁴ Prameny pro období vzniku vily již neexistují. Složka uložená v archivu stavebního úřadu obsahuje až materiály od 50. let do současnosti. Autorka tudíž byla nucena čerpat především z literatury. Pozn. autorky.

Architekt.²³⁵ Poměrně méně informací pak může poskytnout *Encyklopedie Českých Budějovic*, která ovšem čerpá ze stejného článku.²³⁶ Antonín Hübschmann se narodil roku 1884 v Praze v rodině krejčího. Architektuře se kromě Antonína věnoval i jeho bratr Bohumil, který studoval nejprve u Bedřicha Ohmanna. Po té přešel do Vídně, kde začal studovat u novogotika Viktora Luntze a po něm i u Otto Wagnera. Antonín tak měl povědomí o rodící se moderní architektuře již v raném věku. Vystudoval nejprve stavební průmyslovou školu v Praze. Ve školním roce 1907 – 1908 prošel studiem u Jana Kotěry. Ve své vlastní architektonické tvorbě Hübschmann uplatňoval dekorativní formu pozdní secese, obohacenou o další prvky, např. o expresionistický pyramidální motiv.²³⁷ Antonín Hübschmann se zajímal o prostředí českého malého města a věnoval se památkové péči. K důležitým Hübschmannovým realizacím patří stavby v jádrech historických měst, jako např. přestavba jezuitské koleje na školu v Telči, provedená v roce 1906 a na které pracoval spolu se svým bratrem Bohumilem. Na náměstí v Počátcích roku 1912 samostatně navrhl přestavbu hotelu U Modré hvězdy, kde jak na štítu hotelu, tak v interiérech uplatnil moderní tvarosloví. Jeho hlavním cílem bylo včlenit moderní architekturu do historické zástavby měst.²³⁸ V Hübschmannově životě hrály důležitou roli jeho studie a projekty malého domu, kterým se věnoval již od dob svých studií. První známé práce se objevují již v roce 1906. Jeho studie navazují na projekty Hübschmannova bratra Bohumila a návrhy Jana Kotěry.²³⁹ Mezi tyto práce můžeme zřejmě zařadit i Herinkovu vilu.

Stavba vznikla v roce 1910 během několika měsíců. Architektonickou zajímavostí je krytá chodba na úrovni mezipatra, která spojuje vilu s přilehlými vinnými sklepy. Vila je vystavěna ve slohu geometrické secese, jež se projevuje zejména ornamentem na omítce budovy. Kromě secese se zde objevuje inspirace lidovou architekturou, zřejmou hlavně v hrázděném zdivu na severním a jižním průčelí.²⁴⁰ Právě tento prvek poukazuje na to, že je Hübschmann žákem největšího architekta secesního období Jana Kotěry.²⁴¹ Dnes je Herinkova vila skryta v zástavbě vysokých budov.

---

²³⁵ Martin Strakoš, *Antonín Hübschmann*, *Architekt* 11, 2004, č. 5, s. 68 – 69.

²³⁶ *Encyklopedie*, s. 173.

²³⁷ Martin Strakoš, *Antonín*, s. 68.

²³⁸ Tamtéž, s. 69.

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ *Mladá Fronta Dnes*, 23. 6. 2007.

²⁴¹ Kotěra v Čechách učinil velký krok k modernizaci rodinných domů. Příkladem může být Trmalova vila ve Strašicích vybudovaná v letech 1902 – 03. Právě tato realizace otevírá stavbě rodinných domů u nás nové obzory. Trmalova vila je považována za jakousi „vzkříšenou českou chalupu“. Kotěra úměrnými prostředky rozlišil funkce jednotlivých prostorů a upravil půdorysnou i výškovou dispozici stavení

Zahrada, která k vile původně patřila, dnes již neexistuje a to, co z ní zbylo, již neodpovídá původnímu stavu.

Na křižovatce Dukelské a Mánesovy ulice byla vystavěna vilka pro Ernestinu Westenovou. O její stavbu, stejně jako o rodinu Westen, se zajímal Milan Šilhan, který vile věnoval krátký, leč poměrně obsáhlý článek v jihočeském Výběru.²⁴² Stručnější informace pak přináší kapitola téhož autora v knize *Slavné vily Jihočeského kraje*. V seriálu *Osudy budějovických vil*, který vycházel v jihočeské příloze deníku Mladá fronta Dnes, se vilám věnoval Petr Kubát. Velmi stručné informace o vile se můžeme dozvědět také z hesla „vily“ v *Encyklopedii Českých Budějovic*.²⁴³

Ernestina Westen byla vdovou po továrníku Franci Westenovi. Rodina Westenova přišla do českých Budějovic v roce 1893 ze Štýrského St. Michael.²⁴⁴ Zanedlouho zde Franz Westen založil továrnu na smaltované zboží, se sídlem na Rudolfovské třídě. Rodinný podnik vznikl v roce 1896 a nesl jméno Südböhmische Stanz – und Emailier – Werke.²⁴⁵ Westenovi se velmi rychle vypracovali mezi nejvyšší společenskou vrstvu města a život v činžovním domě Franze Polaka na Lannově třídě²⁴⁶, kde dosud zůstávali, jim pomalu přestával vyhovovat. Než však se stačila výstavba nového rodinného sídla uskutečnit, Franz Westen náhle zemřel.²⁴⁷ Ernestina přebrala firmu po zesnulém manželovi a dále ji řídila. Stejně tak pokračovala v plánech na vybudování rodinného sídla. V roce 1912 zadala vypracování projektu vily dvěma vídeňským architektům, Hansi Dworzakovi²⁴⁸ a Pompeo rytíři Wolffovi. Stavitelem vily se stal českobudějovický živnostník Johann Stepan.²⁴⁹

Vila vyrostla v letech 1912 – 1913. K ní patřila zahrada lichoběžníkového tvaru, o velikosti přibližně 58 arů, hospodářské stavení²⁵⁰ a domek vrátného.²⁵¹ Celkově, podle

---

s dalším zřetelem na řádné větrání a osvětlování i na všechna jiná komfortní a hygienická zařízení. Otakar Novotný, *Jan Kotěra a jeho doba*, Praha 1958, s. 32.

²⁴² Milan Šilhan, *Villa*, s. 252-257.

²⁴³ *Encyklopedie*, s. 607-610.

²⁴⁴ Více k původu rodiny Milan Šilhan, *Villa*, s. 254.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Podrobné informace k domu a jeho obyvatelům, stejně tak jako k dispozicím bytu a množství jeho obyvatel včetně sloužících více Tamtéž, s. 255.

²⁴⁷ Franz Westen zemřel 10. května 1910, Mladá fronta Dnes, 23. 6. 2007.

²⁴⁸ Oba architekti nejsou příliš známi. Milan Šilhan zjistil, že Hans Dworzak byl tvůrcem souboru vídeňských nájemních domů, jejichž průčelí byly ozvlášťňovány dominantními arkýři. Pompeo von Wolff však není v žádných pramenech ani literatuře dosud znám. Více Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 82-83.

²⁴⁹ Mladá fronta Dnes, 23. 6. 2007.

²⁵⁰ Milan Šilhan uvádí podrobnější výpis objektů. Popisuje přízemní objekt s garáží, stájí, místností na náradí a místností na uložení postrojů. Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 83.

Milana Šilhana architektura vily „odráží situaci středoevropské architektury v předvečer první světové války. Hrázděné zdivo, použité v patře domku vrátného a v arkýři východního průčelí v suprafenestrách či okenních parapetech, prozrazují kontakt s neoklasicistním proudem soudobé vídeňské architektury.“²⁵² Průčelí vily nejsou nijak výrazně zdobená. Jsou pouze členěná rozměrnými okenními otvory. Stejně střízlivý a jednoduchý je i interiér vily. Hlavním prostor zaujímá hala, ze které byly přístupné další místnosti, jako zimní zahrada s fontánou, pánský pokoj, salón a jídelna. Ani v této stavbě nechybí dřevěné, v tomto případě dvouramenné schodiště, po kterém bychom se dostali do prvního patra. V patře se nacházela trojice šaten, hostinský pokoj, lázeň, toaleta a budoir, ze kterého se vstupovalo do ložnic.²⁵³ Vedlejší schodiště propojovalo všechna podlaží domu, od suterénu až po podkroví.

Rodina obývala vilu až do konce druhé světové války. Po té přišla konfiskace vily jako německého majetku a dále se uplatnila jako část internátu. V roce 2004 vila prošla rekonstrukcí, která až na změnu barevného odstínu omítky „respektovala architektonický výraz objektu“. Dnes je vila prohlášena nemovitou kulturní památkou.²⁵⁴

Poněkud časově vzdálená je vila pro manžele Emanuela a Marthu Rechtsovi. Stavba sice vznikala až v roce 1927, přesto se domnívám, že je výrazným architektonickým prvkem města a měla by být proto do práce zařazena. Vila pro českobudějovického továrníka a jeho manželku vyrostla v místech, kde bývala Rybní ulice. Povolení ke stavbě nebylo získáno snadno. Na pozemku, na kterém dnes vila stojí a který byl původně o něco větší, stávaly dříve nádvorní budovy pro nejchudší dělníky. Protože tyto stavby byly již ve velmi chatrném a neobyvatelném stavu, byl majiteli dán pokyn, aby pro nájemníky zajistil náhradní bydlení a stavení aby byla zbořena.²⁵⁵ Tak se uvolnil prostor pro zahradu a vilu. Postavil ji Johann Stepan na základě projektu pražského architekta Rudolfa Eislera.²⁵⁶ Vilu působící barokizujícím dojmem zdobí plastické ornamenty na jižním a východním průčelí. Na jižní straně je z plánů viditelný půlkruhový přízemní rizalit, nad nímž byla v prvním patře terasa. Dnes již tyto prvky na vile nenajdeme. Když se v roce 1954 budoval Krumlovský most, musela ustoupit dnešní

---

²⁵¹ Mladá fronta Dnes, 23. 6. 2007

²⁵² Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 83.

²⁵³ Tamtéž.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Usnesením z 28. července 1927 byl vydán rozkaz ke zbourání nádvorních domků, vzhledem k jejich chatrnému stavu ohrožujícímu životy nájemníků. Archiv Stavebního úřadu České Budějovice, Senovážné náměstí č.o. 241, č.p. 15.

²⁵⁶ Tamtéž.

silnici nejen zahrada, ale i zmíněný rizalit s terasou. Dodnes vila působí z jižní strany příliš stroze a neukončeně. V době svého vzniku musela spolu se sousední budovou muzea a protější budovou Německého domu tvořit půvabnou část města.²⁵⁷

Vila se skládala ze suterénu, přízemí, a prvního patra, přičemž v suterénu se nacházely sklepy, jeden pokoj a kuchyň, chodba a prádelna. Z jižní strany se vstupovalo do rozlehlé haly. Odtud se dalo jít do obývacího pokoje, kuchyně, přípravný jídelna, šatny, na toaletu a na verandu. Z obývacího pokoje a z přípravný pak byl přístup do jídelny. Po schodech vedoucí rovněž z haly se vystoupalo do prvního patra, kde se nacházely dva dětské pokoje, ložnice, pokoj pro hosta a komora pro služku. Dalo se vyjít na tři balkony. Na velký, umístěný na jižní stranu a dnes již neexistující, se vycházelo z ložnice. Na dva menší se pak dalo vyjít z dětských pokojů. Tyto balkonky jsou dodnes na vile viditelné.²⁵⁸

I tato stavba si prošla dramatickou historií. Na začátku druhé světové války byla v objektu umístěna služebna gestapa. V 70. letech pak byla upravena pro zdravotnická zařízení a tím byla narušena i její původní dispoziční řešení.²⁵⁹

Představila jsem zde několik důležitých staveb, které dodnes utvářejí dominantu města České Budějovice. První tři zmíněné stavby – vila Antona Eggerta, Hardtmuthova vila a vila Lischoli působí v dnešní moderní zástavbě téměř pohádkovým dojmem. Tento dojem se zřejmě neliší od toho, jaký stavby mohly vyvolávat v době svého vzniku. Především obě vily spojené s rodem Hardtmuthů, musely budit údiv již ve své době. Na konci 19. století, kdy již ve většině měst vznikaly stavby v moderním stylu, vyrostly v Českých Budějovicích tyto dvě vilky, které se svým vzezřením vracely o několik desetiletí zpět. Pohádkovější dojem dodnes vyvolává především vila pro Franze Hardtmutha.

Vila Lischoli, stejně jako vila pro Františka Herinka, která vznikla na Lannově třídě na počátku 20. století, v sobě nese již některé prvky moderní architektury. Zcela odlišná se pak ukázala vila pro Ernestinu Westen, která si uchovala eleganci a noblesu, a zároveň vykazuje známky modernosti. Krůček za ní je pak poslední zmíněná vila, rodinný dům pro továrníka Rechtse. Vnitřek této vily si uchovává noblesu a eleganci stejně jako předchozí vila, ale vnější tvary a fasáda se díky barokizujícímu dojmu vrací

---

²⁵⁷ Vzhled, který vytvářela budova muzea a Německého domu, nesměla vila narušit, nýbrž jej citlivě dotvářet. To byla podmínka, kterou musel továrník Rechts splnit již v plánech přiložených k žádosti o povolení stavby. Archiv Stavebního úřadu České Budějovice, Senovážné náměstí č.o. 241, č.p. 15.

²⁵⁸ Archiv Stavebního úřadu České Budějovice, Senovážné náměstí, č.o. 241, č.p. 15.

²⁵⁹ *Encyklopedie*, s. 608; *Mladá fronta Dnes*, 23. 6. 2007.

opět k vlně historismu. Přesto byl tento „návrát“ proveden velmi vkusně a střídmě.

Na příkladu těchto staveb jsem se snažila ukázat především architektonický vývoj od pohádkových staveb stylizovaných do podoby šlechtických sídel, u kterých autoři vsadili především na úspěch historismu, přes postupné pronikání moderních prvků včetně secesních, až po vytvoření praktických, leč velmi pohodlných a elegantních sídel pro Ernestinu Westen a manžele Rechtsovi.

4. Školy a vzdělávací zařízení

Druhá polovina 19. století přinesla nebyvalý rozvoj školství. Po roce 1869 došlo k prodloužení povinné školní docházky od 6 do 14 let a také ke zrovnoprávnění češtiny a němčiny ve veřejném životě, přestože vyučovacím jazykem mohl být vždy jen jeden z nich.²⁶⁰ Díky tomu docházelo ke vzniku nových školských úřadů i novému vymezení vztahu mezi státem a církví. Zřizovatelem škol mohl být stát, obce, ale i spolky nebo církevní instituce. Dozor nad školstvím přešel do rukou státních orgánů.²⁶¹ Od roku 1867 stálo v čele školské správy ministerstvo kultu a vyučování. Jemu pak podléhaly nižší instituce, jako zemské, okresní a místní školní rady.²⁶²

V Českých Budějovicích se do školských organizací promítly jazykové neshody. Byly zde ustaveny dvě okresní i místní školní rady – česká a německá. Dohled nad českými školami měl okresní školní inspektor František Smolík. Daniel Kovář pak jako německého školního inspektora uvádí německého profesora Rudolfa Pifflla.²⁶³ Dodává, že školské záležitosti vyřizovala česká místní školní rada, v jejímž čele byl Josef Hass a německá místní školní rada v čele se starostou Josefem Kneisslem.²⁶⁴ Čeští i němečtí občané měli potřebu dávat najevo svůj vliv, možnosti i schopnosti. Jak jsem se již zmínila, tyto šarvátky se projevovaly i ve výstavbě nových veřejných budov v Českých Budějovicích. Velkým polem pro toto soupeření představovala právě oblast školství. Nejen zřizováním škol jako vzdělávacích institucí, ale také vzhledem jednotlivých školních budov. Vznikaly tak české a německé obecní a měšťánské školy, česká a německá gymnázia, česká a německá dívčí lycea apod.²⁶⁵ Podrobnému přehledu

---

²⁶⁰ Více Miroslav Novotný a kol., *Dějiny*, s. 122.

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² *Encyklopedie*, s. 550.

²⁶³ Daniel Kovář, *Budějovice*, s. 25.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 25.

²⁶⁵ Vznik velkého počtu školních budov byl od poloviny 19. století obvyklý ve všech větších městech českých zemí. Např. v Plzni byly na přelomu 19. a 20. století stavěny nové budovy pro obecné a měšťánské školy téměř na všech předměstích. Od 80. let 19. století většinu těchto budov navrhoval architekt městského stavebního úřadu F. Auer. Jeho stavební principy se v moderně vyhlížející Plzni zdály zastaralé. Autoři knihy *Plzeň v době secese* se domnívají, že krok s dobovými tendencemi Plzeň srovnala až po tom, co Auera v jeho úřadu vystřídal architekt Hanuš Zápal, který navrhoval další školní budovy po roce 1910. Architektonické řešení Auerových staveb vycházelo z francouzské renesance. V Plzni vznikla školní budova na Mikulášském náměstí č. 15, nebo obecná škola na Chodském náměstí č. 1. Oba objekty vznikly v roce 1897. V roce 1900 následovala budova obecné školy na Husově náměstí, škola v Malické ulici č. 1., budova obecné německé školy v sadech 5. května č. 42, nebo budova měšťánské školy u Saského mostu. Monumentální školní budovy v neorenesančním slohu vznikaly také v okolních obcích, které byly časem připojeny k městu a staly se plzeňskými předměstími. Významnou budovou je školní objekt vystavěný ve stylu německé secese od německého architekta Augusta Helmar von Tetmajera. Jedná se o budovu Německé obchodní akademie Františka Josefa I. v Nerudově ulici z let

českobudějovických školních institucí se věnoval ve své práci Miroslav Novotný.²⁶⁶ Přinesl nejen přehled jednotlivých škol na české i německé straně v období mnou sledovaném, ale především přinesl cenný pohled na rozvoj školství ve městě již od středověkých počátků.

Počátky vzdělanosti v jižních Čechách souvisí především s klášterními konventy řádu cisterciáků ve Vyšším Brodě a ve Zlaté Koruně²⁶⁷. Tyto kláštery představovaly nejdůležitější vzdělanostní střediska ve středověku. Později k nim na jihu Čech přibyla řádová škola řádu augustiniánů v Třeboni a další řeholní domy.²⁶⁸ Od poloviny 15. století se pak vzdělanost šířila pomocí farních a městských latinských škol, které se staly hlavním článkem školské soustavy.

První velký zlom v jihočeském školství znamenal především příchod jezuitů. Jejich koleje v Českém Krumlově a v Jindřichově Hradci se staraly o vzdělání Jihočeňů až do poloviny 18. století. Tou dobou již městská rada rozhodla, že do města budou povoláni piaristé, aby navázali na jezuity započatou práci, v mnohém ji obohatili a dále šířili vzdělání. Piaristické gymnázium zahájilo svou činnost v roce 1762. Českobudějovické školství pak bylo obohaceno ještě zřízením filozofického lycea a biskupského teologického semináře na konci 19. století.²⁶⁹ Od 19. století pak následoval mocný růst především nižších školských institucí a to na straně české i německé. Zatímco německé školství se rozvíjelo za podpory města, v jehož čele bylo německé vedení, české školy si svou existenci musely tvrdě vybojovat. Miroslav Novotný píše, že „Významná role při zakládání a provozování nových českých škol ve městě proto připadla zejména českobudějovickému biskupství, ženským kongregacím, Besedě řemeslnicko živnostenské, Obchodní a živnostenské komoře, Záložně českobudějovické, Besedě českobudějovické, Matici školské a dámskému spolku Ludmila.“²⁷⁰ Díky tomu, dosáhl počet škol na přelomu 19. a 20. století podle Daniela Kováře téměř tři desítky vzdělávacích ústavů.²⁷¹ Pojďme si nyní představit ty, které nejvíce reprezentovaly

---

1905 – 1906. Podobně výrazné je také Německé dívčí lyceum vystavěné v roce 1908 v Resslově ulici. Z původního objektu jej přestavěl R. Schlosser a nová uliční průčelí navrhoval právě A. H. von Tetmajer. Nové školní budovy vyrůstaly také v Chebu. Jmenujme alespoň školu v tehdejší Schillerově parku, dnes v Komenského sadech. Jedná se o budovu obecné a měšťanské školy, která ve městě vyrostla v letech 1909 – 1910 a o jednu z nejvýraznějších secesních staveb ve městě. Jejím autorem je stavební rada Josef Pascher. Více Petr Domanický – Jaroslava Jedličková, *Plzeň*, s. 61-63, 124; Zbyněk Černý, *Cheb*, s. 95.

²⁶⁶ Miroslav Novotný a kol., *Dějiny*.

²⁶⁷ Martin Gaží (ed.), *Klášteř Zlatá Koruna. Dějiny, památky, lidé*, České Budějovice 2007.

²⁶⁸ Miroslav Novotný a kol., *Dějiny*, s. 19.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 20.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 135.

²⁷¹ Daniel Kovář, *Budějovice*, s. 25; Miroslav Novotný a kol., *Dějiny*, s. 132-143.

svými školními budovami a které mnohdy dodnes dotváří vzhled města.

Významnou osobností českobudějovického školství byl již několikrát zmiňovaný biskup Jan Valerián Jirsík. V roce 1868 nechal zřídit první české gymnázium²⁷² v Českých Budějovicích a ústav pro hluchoněmé.²⁷³ Ředitelem tohoto gymnázia byl Jan Vařeka. Toto gymnázium bylo nejprve zavedeno jako církevní ústav, který byl v roce 1871 přeměněn na veřejný.²⁷⁴ Svou budovu mělo české gymnázium nejprve v Gymnasiální ulici na Pražském předměstí, která podle Jindřicha Vybírala byla „zbudována v stylově ambivalentních klasicizujících formách...“²⁷⁵, ale již roku 1903 se gymnázium přestěhovalo do nových objektů v Jírovcově ulici.²⁷⁶ Se stavbou nové budovy českého gymnázia bylo započato v roce 1902. Stavbu prováděla stavitelská firma Toufar a Musil.²⁷⁷ Na jaře 1903 se pak počítalo se započítáním přístavby české reálky.²⁷⁸

Stavba českého i německého gymnázia byla sledována místním tiskem. Budivoj informoval čtenáře v první polovině roku 1902, že plány na stavbu českého gymnázia již byly vytvořeny a následující den se čeká vyhlášení ofertního řízení. Stavba německého gymnázia byla obcí prodlužována, neboť dlouho trvalo zbourání solnice, na jejímž místě měla nová budova vyrůst.²⁷⁹

Německé státní gymnázium²⁸⁰, v jehož čele stál Dr. Mathias Koch, sídlilo v někdejší dominikánské klášteře v Českých Budějovicích.²⁸¹ Vlastní budovu získalo až později. V roce 1900 pro něj byl vybrán pozemek v České ulici. Jeho výstavba byla spojena také s bořením hradeb, které v místě budoucího gymnázia stály.²⁸² Stavba německého gymnázia byla zahájena v létě roku 1902 a ukončena byla 25. října o rok později. Pozemek ve středu města pro stavbu věnovala obec. Na tomto místě původně stála stará solnice. Stavbu školy vedl podle návrhů vídeňského ministerstva inženýr Rudolf Hlouschek.²⁸³

Stavba budovy nového německého gymnázia byla podle Jihočeských listů zadána

---

²⁷² Miroslav Novotný a kol., *Dějiny*, s. 140.

²⁷³ Tamtéž, s. 135.

²⁷⁴ Jindřich Vybíral, *Století*, s. 140.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 141.

²⁷⁶ Daniel Kovář, *Budějovice*, s. 25.

²⁷⁷ Budivoj, 4. 7. 1902.

²⁷⁸ Budivoj, 12. 9. 1902.

²⁷⁹ Budivoj, 13. 5. 1902.

²⁸⁰ Miroslav Novotný a kol., *Dějiny*, s. 139.

²⁸¹ Daniel Kovář, *Budějovice*, s. 25.

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ Jindřich Vybíral, *Století*, s. 143.

českobudějovickým stavitelům Josefu Hauptvoglovi a Jakobu Stabernakovi. Stavba měla být hotova do 1. září 1903. Autor článku se opět rozhořčil nad nespravedlivě hodnocenými offertami a špatně zadávanými stavbami. Protože česká firma Toufar a Musil podala mnohem levnější řešení, ale stavba byla přes to zadána dražším německým stavitelům, označil autor tisku ofertní řízení jako „*komedii, neboť rozhoduje zde obyčejně ne nejvýhodnější nabídka, nýbrž protekce*“.²⁸⁴ Budova byla vysvěcena v neděli 24. října 1903. Při tomto slavnostním aktu měl proslov starosta města Josef Taschek. Jihočeské listy se na jeho adresu nevyjadřovaly příliš kladně. „*Mluvil také pan Taschek, jež tvrdil, že obec zdejší vždy s největší ochotou školství fedruje a podporuje. Ovšem opomenul dodat, že jen školství německé, neboť české školy o této blahovůli obecní správy nic nevědí.*“²⁸⁵

Ke stavbě školních budov v Českých Budějovicích se ve své práci vyjadřuje také Jindřich Vybíral. Podle něj měly školy „*stylově zcela indiferentní výraz, jenž dříve těžil více z tvarového repertoáru renesanční architektury.*“²⁸⁶ Od neorenesance se architektonické vyjádření těchto staveb posouvá přes neobaroko až k průniku secesních prvků, většinou mísených s historismem. Forma těchto budov byla prakticky neměnná. „*Jednotraktová dispozice s učebnami přístupnými z průběžné komunikace byla všem těmto stavbám společná. Stejně tak ve výtvarném projevu nebylo rozdílu mezi školami českými a německými.*“²⁸⁷

Technické vzdělání ve městě poskytovaly reálky. V Českých Budějovicích byly opět dvě.²⁸⁸ Českou reálnou školu vedl Josef Mrňávek a sídlila ve velké třípatrové budově na rohu Haasovy a Strnadovy ulice. Německá reálka byla řízená Juliem Zulegerem a sídlila v budově na Lannově třídě. Před polovinou 19. století ji zde nechal vystavět Vojtěch Lanna. Dnes bychom budovu na Lannově třídě hledali marně. Na konci druhé světové války byla zničena při bombardování.²⁸⁹

V letech 1898 – 1900 vyrostla v Nového ulici Obecná a měšťanská škola. Mohutnou budovu dnešní základní školy realizoval dle projektu městského stavebního úřadu teplický stavitel Max von Losimfeld. V budově byla původně umístěna německá měšťanka.²⁹⁰ Jihočeské listy přinesly v roce 1898 velké rozhořčení nad zadáním staveb

---

²⁸⁴ Jihočeské listy, 5. 9. 1903.

²⁸⁵ Jihočeské listy, 27. 10. 1903.

²⁸⁶ Jindřich Vybíral, *Století*, s. 144.

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ Miroslav Novotný a kol., *Dějiny*, s. 139-140.

²⁸⁹ Daniel Kovář, *Budějovice*, s. 26.

²⁹⁰ Týž, *Budějovický poutník*, s. 175.

obecných škol německým stavitelům. Budovu německé školy měl stavět Max von Losimfeld a budova české školy byla zadána budějovickému staviteli Jakobu Stabernakovi. Oba prý podali dražší offertu než čeští stavitelé, přesto starosta Taschek stál na jejich straně a stavbu jim přiznal.²⁹¹

Na Lineckém předměstí vyrostla podle projektů Josefa Pfeffermanna v letech 1900 – 1901 Česká Matiční škola.²⁹² O její vznik se zasloužil velkou měrou August Zátka a Matice školská v Českých Budějovicích.²⁹³ O vzniku Matice i školy se ve své práci *Sto let budovy základní školy* rozepsal Robert Sak.²⁹⁴ Matice školská byla zřízena podle vzoru Matice školské v Prostějově 15. prosince 1872.²⁹⁵ Od té doby se starala o české školství ve městě. V roce 1873 zřídila první českou chlapeckou školu obecnou a o několik let později následovala česká reálka.²⁹⁶ Ke zřízení Matiční školy však došlo mnohem později. Byla otevřena na Lineckém předměstí teprve v roce 1897. Hlavním problémem se staly školní prostory. Matiční škola neměla ze začátku dostatečné prostředky na stavbu vlastní školní budovy. Proto si Matice školská najala místnost v prvním patře domu stavitele Pařchy v Komenského ulici č. 173.²⁹⁷ Potřeba vlastní školní budovy však byla stále naléhavější. Na samém sklonku 19. století se Matici školské podařilo sehnat dostatečné prostředky k vystavění vlastní školní budovy. Plány na její stavbu přislíbil vypracovat stavitel Blecha z Karlína, který pracoval pro Matici školskou již na budově matiční reálky. Stavitel však zemřel a projekt museli dokončit jeho bratři. Zakázku na stavbu matiční školy nakonec získal českobudějovický stavitel Josef Pfeffermann, který předložil projekt přibližně ve stejné výši. Podle Martina Bořkovce je tato škola první stavbou, kterou Pfeffermann v Českých Budějovicích projektoval a spolu se svou firmou vystavěl. Po předložení jeho návrhu byli vybidnuti čeští stavitelé, aby se zúčastnili ofertního řízení. Jednotlivé oferty pak byly předány stavebnímu výboru, jemuž předsedal ředitel c.k. vyšší české reálky, pan Josef Mrňávek.²⁹⁸ Pfeffermannův projekt byl vybrán zcela jednomyslně se slovy, že „je

---

²⁹¹ Jihočeské listy, 4. 9. 1898.

²⁹² Robert Sak, *Sto let budovy základní školy v ulici Matice školské v Českých Budějovicích 1901 – 2001*, České Budějovice 2000; Miroslav Novotný a kol., *Dějiny*, s. 158.

²⁹³ *Dvacet let zápasu o školství české. Paměti Matice školské v Českých Budějovicích*, České Budějovice 1893; Albert Maysl, *Tricet let činnosti Matice školské v Č. Budějovicích. 1872 – 1902*, České Budějovice 1902; *Stanovy Matice školské v Českých Budějovicích doplněné všemi změnami do r. 1895*, České Budějovice 1895.

²⁹⁴ Robert Sak, *Sto*.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 9.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 9-11.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 13.

²⁹⁸ Budivoj, 12. 10. 1900; Jihočeské listy, 10. 10. 1900.

*nejlepší zárukou, že zadanou práci provede vzorně a přesně...*²⁹⁹

Škola byla vystavěna – jak už Pfeffermannovo rané českobudějovické období napovídá – v neorenesančním slohu. Průčelí zdobila sgrafita s motivy Přemysla Otakara II., Tomáše Štítného, Jana Amose Komenského, nebo Jana Valeriána Jirsíka.³⁰⁰ Podle návrhu Ludvíka Kuby je provedl malíř pokojů František Jouja.³⁰¹

Jihočeské listy přinášejí o dekoru další informace. „*Nové budově matiční školy na Lineckém předměstí dostalo se právě nejvýznačnější zevní výzdoby. Pod sgrafitami Tómy ze Štítného, Přemysla Otakara a Jana Amose Komenského provedl právě sochař p. Rákosník z Prahy medailónový reliéf nejzasloužilejšího muže o tuto školu i o Matici školskou vůbec, p. dra. Aug. Zátka. Podoba jest výborně vystižena a celek i se štítem působí dojem práce veskrze vysoce umělecké.*“³⁰² Tesařské práce byly zadány mistru tesařskému panu Františku Zemanovi.³⁰³ Robert Sak ještě k dekoru dodává, že nad vchodem měla být umístěna hesla „Pilností k osvětě!“ a „Osvětou k svobodě!“, ale není jisté, zda tam nápisy někdy vůbec byly umístěny.³⁰⁴

Martin Bořkovec stavbu popsal jako dvoupatrovou budovu s osmi vertikálními osami v hlavním průčelí (dnes ulice J. A. Komenského) a třemi na boční fasádě (ulice Matice školské). Dominantní je podle něj především rohová část stavby a boční průčelí, která vrcholí štíty v šířce tří os. Rohová část stavby byla ponechána bez oken a právě tam zeď zdobí výše zmíněná sgrafita.³⁰⁵ Stavbu celkově hodnotí jako dílo stvořené v duchu české renesance. „*Jde především o výrazné štíty a atiku v duchu české renesanční architektury, na něž se soustředí sgrafitová výzdoba, pravidelnost vertikálních os a také plochy zdí zbavené plasticity, mizí sloupy i pilastry, kterými se vyznačovala neorenesanční architektura inspirována zahraniční renesancí.*“³⁰⁶

Po dostavění byla škola slavnostně vysvěcena 28. září 1901 o deváté hodině dopolední. Na nádvoří školy byla Monsignorem Adolfem Rodlerem sloužena mše svatá. Po mši měly proslov August Zátka a ředitel školy pan Müller. Odpoledne se pak na počest vysvěcení konala lidová slavnost.³⁰⁷

V roce 1907 následovaly nové přístavby. Práce byly opět svěřeny Josefu

²⁹⁹ Robert Sak, *Sto*, s. 15-16.

³⁰⁰ Jindřich Vybíral, *Století*, s. 143.

³⁰¹ Robert Sak, *Sto*, s. 16.

³⁰² Jihočeské listy, 19. 9. 1901.

³⁰³ Budivoj, 9. 10. 1900.

³⁰⁴ Robert Sak, *Sto*, s. 16.

³⁰⁵ Martin Bořkovec, *Josef*, s. 87.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 88.

³⁰⁷ Jihočeské listy 30. 9. 1901; Robert Sak, *Sto*, s. 17-18.

Pfeffermannovi a to na schůzi výboru Matice školské 4. dubna 1907.³⁰⁸ V roce 1911 k objektu přibyl ještě český učitelský ústav a v letech 1955 – 56 ještě přístavba v nejsevernější části, která se podřídila původnímu slohu budovy, takže téměř nelze rozeznat věk budovy. V roce 1917 se škola dočkala i svého názvu „Škola dra Augusta Zátky“. Stalo se tak na počest Zátkových 70. narozenin.³⁰⁹

Nejvýznamnějším českobudějovickým školním počinem architekta a stavitele Josefa Pfeffermanna byl komplex budov dívčího lycea, penzionátu a dívčí průmyslové školy Jihočeská Vesna, vybudovaný v letech 1906 – 1909.³¹⁰

Šestitřídní dívčí lycea byla zakládána od počátku 20. století a jejich cílem bylo poskytovat dívkám vyšší obecné vzdělání na základě moderních jazyků a současně je připravovat na povolání v běžném životě. V jižních Čechách působily dvě dívčí lycea, české a německé. Oba školské ústavy se nacházely v Českých Budějovicích.³¹¹ O české dívčí školství se ve městě zasloužila především Beseda českobudějovická a Dámský spolek Ludmila. Ještě před zřízením lycea působila v Českých Budějovicích Česká pokračovací škola spolku Ludmila, která byla založena roku 1887.³¹² V roce 1900 bylo na základě ministerského výnosu umožněno zakládání šestitřídních dívčích lyceí. Jihočeský spolek Ludmila³¹³ se rozhodl jít ve šlépějích Brna a po vzoru tamní Vesny vybudovat pro dívky vzdělávací ústav i v Českých Budějovicích. V roce 1903 přinesly Jihočeské listy informace o plánované stavbě pro šestitřídní lyceum, penzionát, kuchařskou školu a reorganizovanou pokračovací školu. Velkou zásluhu na stavbě nesl August Zátka, nebo také říšský poslanec pan Josef Brdlík, který se všemožně staral, „aby schválení regulativů ústavu i povolení k otevření I. třídy co možná bylo urychleno.“³¹⁴ Cesta ke stavbě budov jihočeské Vesny nebyla nijak snadná. Informace o tom podává český tisk.³¹⁵ V dubnu roku 1906 bylo vypsáno ofertní řízení a místní stavitelé byli vyzváni k vytvoření soutěžních návrhů. Tyto návrhy měly být podány co nejrychleji, neboť se započítáním stavby se počítalo již na konci dubna. Škola měla být

---

³⁰⁸ Budivoj, 19. 3. 1907.

³⁰⁹ Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 215; Robert Sak, *Sto*, s. 20-21.

³¹⁰ Miroslav Novotný a kol., *Dějiny*, s. 142-143.

³¹¹ Tamtéž, s. 142.

³¹² Tamtéž.

³¹³ Klára Novotná, *Jana Zátková (1859 – 1933). Zapomenutá osobnost jihočeské historie?*, Bakalářská práce, Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2008.

³¹⁴ Jihočeské listy, 12. 8. 1903.

³¹⁵ „Nebude trvat příliš dlouho a městu našemu dostane se pěkné ozdoby. Ne zásluhou obecního zastupitelstva, spíše přes jeho hlavu a proti jeho vůli. Zmínili jsme se již několikrát, kterak všemožně snažilo se překaziti vůbec postavení nové budovy Jihočeské Vesny, určené pro české lyceum....“ Budivoj, 13. 3. 1906.

zprovozněna již v lednu následujícího roku.³¹⁶ Na základě zhodnocení jednotlivých návrhů byla stavba svěřena Josefu Pfeffermannovi.³¹⁷ Plány byly dodrženy a budova začala být od 1. ledna 1907 užívána. Budivoj okomentoval novou stavbu velmi pozitivně. „*O svátcích Vánočních přestěhovalo se dívčí lyceum do nové budovy, která jest vystavena na pozemcích zahrady „Zelené ratolesti“. Čelem hledí do městského parku a budí pozornost svojí výstavností a nádherou. Obrovská okna hned prozrazují, že to není obyčejný dům obývací a krásný portál tuto domněnku jen potvrzuje.*“³¹⁸

V budově se nacházelo šest velkých učebních místností a speciální učebny pro fyziku a kreslení. Vedle ředitelny, sborovny a „*hovorny*“ tam byla knihovna pro učitele a studentky, a kabinety pro přírodopis, zeměpis, fyziku a kreslení. Budova splňovala všechny požadavky kladené na moderní budovy. Byla vytápěná a dobře větratelná a školníkův byt byl dostatečně oddělen a soukromě uzavřen.³¹⁹ Na celkové podobě budovy je vidět prolínání gotických, renesančních i secesních prvků. Zatímco hladkost a jednoduchost stěn ukazuje na secesi, výrazné štíty jsou poplatné historismu. „*Výsledná podoba je prolnutí tvaru oslího hřbetu s pravouhlým útvarem, jehož rohy z oblouku vystupují a tvoří tak ve štítu stupňování.*“³²⁰ Další výzdobu pak dotváří secesní maskarony. V roce 1908 navrhl architekt Pfeffermann přístavbu penzionátu. Stavba je pojatá v podobném duchu jako budova školy. Pouze byly využity jiné tvarové prvky. Pfefferman si zde hraje s prvky secesními a historizujícími. K předchozí gotice a renesanci se přidávají ještě prvky románské, především ve tvarování některých oken. Martin Bořkovec napsal, že se Pfeffermann i tady pohybuje „*na pomezí historismu a secese, ačkoliv tu nejde o čistou citaci historických slohů, ale spíše o volné nakládání s historickým motivem.*“³²¹ Secese pak více proniká do vnitřních dvorních fasád.³²² Následující rok Pfeffermann navrhl ještě třetí budovu komplexu, dívčí průmyslovou školu. Až na pár pozměněných prvků fasáda budovy kopíruje fasádu lycea. Opět se zde prolíná secese s historizujícími prvky. Podrobnější slohový rozbor přinesl ve své práci Martin Bořkovec.³²³

U architekta a stavitele Josefa Pfeffermanna ještě chvíli zůstaneme. V roce 1908 vystavěl v Otakarově ulici budovu č. 43, která měla sloužit rovněž ke vzdělávacím

---

³¹⁶ Budivoj, 13. 4. 1906.

³¹⁷ Budivoj, 13. 3. 1906.

³¹⁸ Budivoj, 19. 3. 1907.

³¹⁹ Tamtéž.

³²⁰ Martin Bořkovec, *Josef*, s. 91.

³²¹ Tamtéž.

³²² Tamtéž, s. 92.

účelům. Česká hudební škola Matice školské³²⁴ byla založena na podnět Augusta Zátky a českobudějovického zubního lékaře Josefa Švandy. Myšlenka na založení školy vznikla již roku 1900, kdy se jí ujala Matice školská. Trvalo tři roky, než se podařilo otevřít první tři oddělení školy. V tomto roce chodilo do školy 122 žáků. Jejich počet však rok od roku přibýval. Bylo nutné řešit otázku nových prostor. V roce 1906 byla škola přemístěna do pronajatého Stecherova domu v ulici Dr. Stejskala. Zanedlouho následovalo přestěhování do budovy Obchodní a živnostenské komory. V roce 1907 byl problém vyřešen rozhodnutím o stavbě vlastní školní budovy.

Stavba nové budovy umístěné na rohu Otakarovy a Skuherského ulice byla Josefu Pfeffermannovi svěřena v roce 1908. Architekt ji pojal již více v secesním slohu než své předchozí školní budovy (např. komplex školních budov na Husově třídě, viz. výše). Ve své původní podobě byla škola dvoupatrová s devíti vertikálními osami v hlavním průčelí. Secese je zastoupena štítem, maskaronem nad vchodem a ozdobou listoví mezi prvním a druhým patrem v pravé části hlavní fasády. Čistotu secesního slohu i na této budově stále narušují některé historické prvky.³²⁵

Dnešní Střední průmyslovou školu stavební³²⁶ v Resslerově ulici projektoval rovněž Josef Pfeffermann. Samotné řešení fasád pak navrhl další českobudějovický architekt a stavitel Antonín Hübschmann. Budovu vystavěla v roce 1910 firma Ladislava Novotného z Počátek a náklady na stavbu uhradila zdejší Obchodní a průmyslová komora. V budově byla již od samého počátku umístěna česká odborná škola stavebních řemesel.³²⁷ Martin Bořkovec budovu označuje jako nejčistší stavbu Pfeffermannovy secesní tvorby. Kompoziční řešení budovy vkládá do pozdní secesní fáze a jako charakteristický příklad označuje Národní dům v Prostějově architekta Jana Kotěry.³²⁸ Bořkovec dodává, že „v této fázi se již nepracuje pouze s průčelím, s asymetrií na fasádách, dekorem atd., nýbrž s kompoziční skladbou jednotlivých částí budovy a architektonických prvků na ní použitých, s jejich tvarovými a objemovými poměry.“³²⁹ Přestože je budova projektována již v čistě secesním slohu, do její dekorace se stále prolínají některé prvky historismu, typické pro práce Josefa Pfeffermanna.³³⁰

V roce 1908 se stal Pfeffermann členem českobudějovické školní rady. Důvodem

---

³²³ Martin Bořkovec, *Josef*, s. 92.

³²⁴ Miroslav Novotný a kol., *Dějiny*, s. 138.

³²⁵ Podrobnější architektonický rozbor Martin Bořkovec, *Josef*, s. 93-94.

³²⁶ Miroslav Novotný a kol., *Dějiny*, s. 138.

³²⁷ Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 168.

³²⁸ Martin Bořkovec, *Josef*, s. 94.

³²⁹ Tamtéž.

jeho členství byla snaha o výstavbu měšťanské školy, o kterou se již delší dobu usilovalo. Měšťanská škola sice byla zřízena již v roce 1893, ale prozatím byla spolu s obecnou školou umístěna do budovy v Jírovcově ulici, která školním potřebám nepostačovala. Proto školní rada spolu s Pfeffermannem usilovala o vystavění nové budovy. Okolo roku 1908 Josef Pfeffermann vypracoval projekt a rozpočet nové školy, který byl předložen českobudějovické obci. Podle jeho projektu stavbu provedla firma bratří Kovaříků.³³¹

Jedná se o dvoupatrovou budovu s třinácti vertikálními osami a se dvěma vstupy. Stavba byla zcela oproštěná od moderních architektonických prvků a vracela se k neorenesanci. Symetrie, která stavbě vévodí, je podtržena renesančními obloučkovými štíty nad třemi středními osami a renesančními pilastry. Některé pilastry mezi okny sice mají lehce secesní nádech, ten je však směřovaný většinou do umírněnější vegetabilní a antropomorfní podoby.³³² Jedná se o střízlivější projev prolínání moderních a historizujících prvků, jimiž se Pfeffermanovy stavby vyznačují.

Nyní se může zdát, že většinu školních budov v Českých Budějovicích vystavěl pouze Josef Pfeffermann. A je tomu skutečně tak. Josef Pfeffermann projektoval budovy měšťanských škol v Jírovcově ulici, Českou hudební školu v Otakarově ulici, komplex školních budov na Husově třídě, měšťanskou školu v ulici Matice školské a spolu s Antonínem Hübschmannem budovu české státní průmyslové školy v Resselově ulici. Ovšem vedle Pfeffermanových staveb vyrostly i některé další výrazné objekty. V letech 1908 – 1909 to byla německá chlapecká škola, vybudovaná podle Johana Stepana v secesním slohu v Dukelské ulici.

Nedaleko odtud, v ulici U Tří lvů, pak v letech 1909 – 1910 byla vystavěna budova německého dívčího lycea podle projektu vídeňského architekta Richarda Staudingera.³³³ Milan Šilhan o stavbě píše, že „*bohatě modelovanou hmotu stavby člení mj. gotizující opěrné pilíře, také hodinová věž ve svém celkovém pojetí představuje spíše než secesní novotvar variaci na tradiční předlohy.*“³³⁴

---

³³⁰ Více ke slohovému rozboru budovy Martin Bořkovec, *Josef*, s. 94-95.

³³¹ Tamtéž, s. 20-22.

³³² Podrobněji Tamtéž, s. 95.

³³³ Miroslav Novotný a kol., *Dějiny*, s. 142.

³³⁴ *Encyklopedie*, s. 496.

5. Zábava a život ve městě

5.1 Obchodní domy

Již od dob středověku bývaly ve městech jarmarky a trhy, kde si lidé mohli nakoupit, co bylo třeba. Časem se zboží z jarmaků, konaných pouze v některých dnech, přesunulo do kamenných obchodů, kde bylo k dispozici mnohem častěji. Od poloviny 19. století bylo nejčastějším typem obchodu hokynářství, kde mohla hospodyňka nakoupit všechno, co bylo třeba. V druhé polovině 19. století pak obchod získal určitou neměnnou podobu. „*Do novodobého krámu (...) se vcházelo zvlášť upraveným vchodem z ulice. Často disponoval rozšířeným oknem, v němž se nacházelo vystavené zboží. Zákazník vybíral ze zboží, které obchodník vystavil i uvnitř, na pultě.*“³³⁵ S postupnou specializací obchodů se objevovala uzenářství, hodinářství, klenotnictví, atd.³³⁶

Postupná specializace jednotlivých obchodů však stále náročnějšímu trhu nestačila. Na konci 19. století se v českých zemích začaly objevovat zcela nové stavby sloužící obchodu. Tyto stavby se sice staly fenoménem především naší doby, ale do mysli lidí se začaly dostávat již ve zkoumaném období. Těmito stavbami byly obchodní domy.³³⁷ První obchodní domy se začaly stavět v zahraničí. Disponovaly „*velkou plochou, volným vstupem, pevnou cenou, dobrým osvětlením, několika podlažími.*“³³⁸ V obchodním domě našli kupující vše, co si jen mohli představit a to většinou po celý rok. Mohli procházet skrze jednotlivá oddělení a zboží si mohli v klidu prohlédnout, osahat a vyzkoušet, což byla oproti dosavadnímu pultovému prodeji obrovská změna. Obchodní domy musely také splňovat určitá kritéria: „*Hledaly polohu ve středu města, na frekventované ulici nebo na náměstí. Usilovaly o vnitřní účelné řešení, tedy o přehledné uspořádání zboží, stejně jako o racionální využití místa.*“³³⁹ Skutečné obchodní domy začaly ve větším počtu vznikat až po první světové válce. Především v menších městech nebyly velké obchodní domy na přelomu 19. a 20. století obvyklé.

Situaci v Českých Budějovicích na přelomu století vylíčil František Rada: „*Kolem roku 1900 bylo v Českých Budějovicích přes šedesát větších kupců, více než sto osmdesát menších potravinářských obchodů a na sto malých obchůdků a*

---

³³⁵ Milena Lenderová – Tomáš Jiránek – Marie Macková, *Z dějin*, s. 27-28.

³³⁶ Více Tamtéž, s. 28.

³³⁷ První obchodní domy začaly vznikat ve Francii. Dům la Belle Jardinière byl postavený v Paříži v roce 1824. Další následoval až v roce 1855 Louvre a 1865 Printemps. Následovaly obchodní domy Bon Marché, Samaritaine, a roku 1895 Galeries Lafayette. Tamtéž, s. 29.

³³⁸ Tamtéž.

³³⁹ Tamtéž, s. 30.

hokynářství. ³⁴⁰

V Českých Budějovicích byl jakýmsi předchůdcem obchodního domu od poloviny 19. století Bazar.³⁴¹ Jedná se o třípodlažní průchozí dům, který nechal na místě staršího, roku 1849 požárem zničeného domu postavit purkmistr František Josef Klavík. Dům měl otevřenou pasáž s jednotně upravenými obchody po obou stranách.³⁴² Následoval obchodní dům. č. 9, který vyrostl v dnešní ulici U Černé věže, a měl sloužit celý účelům jedné firmy. Touto firmou byl podnik Leopolda Hájíčka, existující v Českých Budějovicích již mnoho let a mající za tu dobu značné renomé.

Kdybychom otevřely tisk v roce 1898, zjistili bychom, že Leopold Hájíček má obchod na rohu Sternekovy a Hroznové ulice a nabízí nám „Úplná zařízení kuchyň soukromých, hostinských a vrchnostenských za zl. 15, 20, 40, 50, 100 až 300 zl.“³⁴³ Ve stejném obchodě bylo možno zakoupit i vybavy pro nevěsty do malých i velkých domácností, jež se nacházely v prvním poschodí.³⁴⁴ O pár let později byl Leopold Hájíček vychválen v místním tisku jako dobrý obchodník. Jeho železářský závod „*jest dokladem, jak rozhodujícím činitelem v obchodu jest píle a – solidnost.*“³⁴⁵ Hájíček v roce 1900 zakoupil nový dům, bývalý dům Fantův, nacházející se v ulici Plachého a celý vnitřek upravil pro své účely. V domě se nacházely rozsáhlé sklady železa i železného zboží. Ve stejném čísle Jihočeských listů se rovněž nacházela nová inzerce, která oznamovala případným zájemcům zařízení nových skladů.³⁴⁶ V domě v Plachého ulici Hájíček zároveň bydlel. Obchod zůstal nadále umístěn na rohu ulic Sternekovy a Hroznové. Leopold Hájíček se nespécializoval pouze na železné kování „stavební“ nebo „nábytkové“. Prodával také náhrobní kříže, surové železo, traversy, železniční kolejnice, šrouby, nýty a další.³⁴⁷

Běžným řešením bylo vystavět činžovní dům, v jehož přízemí byly prostory věnované obchodním účelům. V roce 1911 nechal Hájíček v Českých Budějovicích postavit dům, který se od takových činžovních domů zcela lišil. „*Stavebním programem požadovala se na daném staveništi budova o přízemku, mezzaninu a 2 etažích, s užitečnou plochou – pokud lze – největší, a veskrze jen pro účely vlastního obchodu*

³⁴⁰ František Rada, *Když se psalo c.k.*, s. 91.

³⁴¹ Více k obchodním domům v Českých Budějovicích až do současnosti *Encyklopedie*, s. 357-358.

³⁴² Milena Lenderová - Tomáš Jiránek - Marie Macková, *Z dějin*, s. 41-42.

³⁴³ Jihočeské listy, 1898, reklamní strany celého ročníku.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Jihočeské listy, 12. 5. 1900.

³⁴⁶ Tamtéž.

³⁴⁷ Tamtéž.

zařízená.³⁴⁸

Architektem tohoto domu byl profesor Jan Šula (1861 – 1916). Mezi nejnámější stavby Jana Šuly patří Malostranská záložna, nájemní dům v Jindřišské ulici vytvořený v neorenesančním stylu, na kterém spolupracoval s Viktorem Skučkem, dům na Starém Městě pražském a další. Kromě Prahy se jako architekt uplatnil i v dalších českých městech, jako byla Plzeň³⁴⁹, Chrudim³⁵⁰, Litomyšl³⁵¹, nebo právě České Budějovice. Přestože Šula tvořil převážně ve stylu neorenesance, je obchodní dům Leopolda Hájíčka označován jako stavba secesní.

Budova byla postavena na pozemku získaném po zboření několika starých staveb. Zasahovala z jedné strany do tehdejší Sternekovy ulice a druhou stranou do ulice Plachého. Na budovu bylo kladeno několik důležitých požadavků. Stavba měla tvořit ve všech patrech nedělený celek s volným průhledem z jedné ulice do druhé. Osvětlení prostřední části stavby mělo být ve všech patrech co nejlepší. Třetím požadavkem bylo přání umístit schodiště i osobní výtah do středu půdorysu. Návrhy vytvářely čtyři stavitelské firmy³⁵², přičemž vyřešit pozitivně všechny tři požadavky nebylo jednoduché. Osvětlení bylo nakonec provedeno „světlíkem při východní hranici, kterýž přiléhá k nezastavěným částem sousedních realit.“³⁵³ Kromě důmyslně vytvořeného světlíku stavba obsahovala i průduch sloužící k větrání klosetů, umývárny a šaten pro personál.

V přízemí domu se nacházela místnost pro prodej jemného zboží. Zadní část přízemí pak byla skladištěm pro litinu, válcové železo a hrubší železářské zboží. V patrech se pak nacházely sklady, místnosti výstavní i prodejné, kde byly nabízeny potřeby kuchyňské, lázeňské, potřeby pro železná kamna, kování a další. Půdní patro pak bylo využito opět jako skladiště.³⁵⁴ V budově se nacházely dva výtahy, jeden služební, pro přepravu zboží, druhý osobní pro přepravu osob. Osobní výtah uvezl nejvýše tři osoby.

Zajímavé bylo řešení exteriéru domu. Průčelí směřující do tehdejší Sternekovy

---

³⁴⁸ Styl 10, 1911, s. 22.

³⁴⁹ V Plzni Šula vytvořil průčelí domu v Dominikánské ulici, datované do roku 1893. Hospodyňská škola s mlékárnou byla vybudována podle jeho návrhů v roce 1898, stejně jako dva rodinné domky na Klatovské třídě nebo průčelí domu v ulici Jungmanově. Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie*, s. 653.

³⁵⁰ Projekt průmyslového muzea v Chrudimi vytvořil Šula v roce 1895 spolu s B. Štréblem. Tamtéž.

³⁵¹ Spolu s Š. Viktorinem, J. Šulcem a J.V. Velflíkem projektovali Smetanův dům v Litomyšli, který je datovaný do let 1903 – 1905. Tamtéž.

³⁵² Článek neuvádí, jaké firmy to byly, pozn. autorky.

³⁵³ Styl 10, 1911, s. 23.

³⁵⁴ Tamtéž.

ulice bylo zkonstruováno ze železa a zrcadlového skla. Krajiní pilíře do výše mezzaninu byly obloženy hlazenou žulou. Průčelí do ulice Plachého bylo řešeno skromněji, v běžné omítce. Samotnou stavbu provedla firma Josefa Pfeffermanna. Hlazené a tesařské práce provedl František Zeman, tesařský a kamenický mistr z Českých Budějovic. Vnitřní železné konstrukce byly vyrobeny v dílnách samotného stavebníka, Leopolda Hájička.³⁵⁵

Až do této doby v Českých Budějovicích žádná podobná stavba nevznikla. Obvyklé byly hlavně krámky a obchody umístované v přízemí činžovních domů. Obchodní dům Leopolda Hájička představoval skutečnou inovaci. Přestože v době, kdy byl vystavěn, již v zahraničí byly obchodní domy celkem obvyklé, pro obyvatelstvo Českých Budějovic to musela být novinka, která pozitivně přispěla nejen ke vzhledu městské architektury, neboť obchodní dům svým elegantním vzhledem jistě budil zájem okolí, ale také znamenala pokrok v moderním podnikání a v obchodování.

5.2 Bankovní domy

Při výčtu architektonicky výrazných budov města bychom neměli zapomínat na bankovní domy. Finanční ústavy ovlivňovaly hlavně průmysl a obchod ve městě od 19. století. Nejstarší takovou institucí byla Městská spořitelna, která vznikla roku 1854 na popud Vojtěcha Lanny a tehdejšího starosty města Františka Josefa Klavíka. Pro českou veřejnost pak roku 1864 vznikla Záložna českobudějovická.³⁵⁶ Ve stejném roce založili němečtí podnikatelé spolek Spar- und Voeschussverein Biene. V letech 1895 – 1896 se pak spolek dočkal i reprezentativní budovy.

Roku 1895 byla na projekt budovy pro budějovický úvěrový spolek Biene vypsaná soutěž. Vyhrál jí vídeňský architekt Peter Paul Brang. Stavbu podle jeho návrhů řídila firma Josefa Preisla. Budova dodnes zdobí, pro některé možná hyzdí, roh náměstí a ulice Karla IV. Vyrostla na místě původního renesančního Stulíkova domu, což byl podle Daniela Kováře jeden z nejhezčích domů ve městě. Negativní postoje k nově vznikající stavbě se objevovaly v tisku již od jejího počátku. Byla jí vytýkána

---

³⁵⁵ Další železné konstrukce, zejména na průčelí a také veškerá ozdobná kování zábradlí dodali firmy Čížek a Mertlík z Pardubic. Skla byla dodána firmou Wolf a Štětka z Prahy, výtah osobní i služební, oba na elektrický pohon, vyrobila firma Ludvíka Majznera z královských Vinohrad a firma Josefa Malého sídlící rovněž v Praze. Nástěnné skříně a regály dodal Václav Schinko z Českého Krumlova, dále J. Vašta, J. Bílý a V. Beneš z Českých Budějovic a zasklené stoly firma Kessler a Herold z Döbeln v Sasku. Bronzové nápisy pak byly výrobkem Stegmannovy budějovické firmy. Styl 10, 1911, s. 24.

³⁵⁶ *Encyklopedie*, s. 33.

zdobnost a honosnost, která nebyla v souladu s okolními stavbami.³⁵⁷ Brang navrhl palác v duchu německé neorenesance. Fasádu rozčlenil na tři části podle pater a vyzdobil ji bohatým plastickým ornamentem, v němž se ukrývá i včela se včelím úlem, symbol šetření a spořivosti. Na budově nechal vytvořit niky, do nichž umístil sochy Píle a Spořivosti. Vrchol budovy ukončil strmými štíty.³⁵⁸ Dodnes působí zdobená žlutooranžová budova v rohu náměstí trochu jako přezdobený šlehačkový dort. Přesto bych netvrdila, že je díky němu náměstí znehodnoceno. Naopak. Svým architektonickým pojetím, zdobností a koneckonců i barvou fasády projasňuje architekturu náměstí a je tak dnes již jeho neodmyslitelnou součástí.

Budova nesloužila pouze jako peněžní ústav. Ve skutečnosti to byl prostorný palác s obchody, kanceláři a byty pro spolek Biene. V jejím prvním patře fungovala od roku 1896 kavárna Central, která byla společenským místem budějovických Němců.³⁵⁹ Německý úvěrní ústav zde sídlil do roku 1923. Tehdy ústav zkrachoval kvůli loupeži, při níž se ztratily šperky vysoké hodnoty, a pachatel nebyl nikdy dopaden.³⁶⁰

Dalším výrazným bankovním ústavem, mimo jiné také díky svému umístění na konci Lannovy třídy, byla monumentální secesní budova vystavěná pro cedulovou Rakousko – uherskou banku.³⁶¹ Stavba vznikla mezi léty 1912 – 1914 podle návrhu plzeňského architekta Ludwiga Tremmela. Konec Lannovy třídy budova zdobí dodnes. Na jejím štítu směrem k Mlýnské stoce je umístěn název Česká národní banka. Přesto, že architektonický výraz budovy směřoval k secesi, některé prvky jsou poplatné baroku. Touto formou se vyznačují i dva putti přidržující koš s ovocem znázorňujícím hojnost, jež jsou umístěny nad jmenovaným nápisem. Méně barokizující tvary pak nesou postavy dvou žen umístěné nad hlavním vchodem do budovy. Celá stavba je bohatě zdobena secesním reliéfním dekorem. Moderně pojaté jsou i zdobené balkonky a ornamenty okolo oken a dveří. Přestože budova prošla v letech 1995 – 1996 rozsáhlou přestavbou a částečnou modernizací o svou původní podobu nepřišla. V původní podobě byly rovněž obnoveny její interiéry.³⁶²

V roce 1911³⁶³ byl na rohu ulice Kněžské a Karla IV. vybudován palác Pozemkové banky. Jedná se o třípatrovou budovu, kterou projektoval vinohradský

---

³⁵⁷ Daniel Kovář podotýká, že tímto způsobem mělo být tehdy přestavěno celé město po vzoru pražského města Židovského. Více Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 37.

³⁵⁸ Více Jindřich Vybíral, *Století*, s. 148.

³⁵⁹ Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 28.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 27.

³⁶¹ *Encyklopedie*, s. 34.

³⁶² Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 189.

architekt Otokar Bureš³⁶⁴. Banka v domě zřejmě dlouho nepobyla. Již roku 1924 zkrachovala a z budovy se stal obchodní dům LI-DO založený Bohumilem Smetanou.³⁶⁵ Na místě Pozemkové banky stával původně Barvířský dům. Jeho podobu zachytil štukatér na fasádě domu mezi okny druhého a třetího patra. Další výzdobu tvoří alegorické vyobrazení Průmyslu a alegorie Zemědělství umístěná do průčelí kněžské ulice.³⁶⁶ Obě alegorie ukazují na charakter banky a místa samotného. Dnes slouží část domu jako obytná a v jeho spodní části se nachází drogerie Rossman.

Budova dnešní Komerční banky byla původně postavena pro Městskou spořitelnu, která byla jako nejstarší finanční instituce ve městě založená již roku 1854. Na jejím vzniku měl zásluhu především Vojtěch Lanna a starosta František Josef Klavík. Spořitelna sídlila nejprve v českobudějovické radnici, ale již roku 1858 se přestěhovala do Krajinské ulice.³⁶⁷ Dnešní podoba budovy je však pozdější přestavba. Stejně jako ostatní peněžní ústavy, i Městská spořitelna chtěla především reprezentovat. Honosnou budovu zdobí secesní prvky, opět lehce mísené s nebarokem. Na rohu Hroznové a Krajinské ulice budovu vystavěli v roce 1913 stavitelé Josef Hauptvogel, Jakob Stabernak a Johann Stepan podle projektu Heinricha Rieda.³⁶⁸

5.3 Hotely, kavárny a restaurace

V poslední části této kapitoly představím některá restaurační zařízení, která město na přelomu 19. a 20. století nabízelo. V českých zemích dlouho neexistovalo žádné přesné rozlišení, co je hotel, co hostinec a co obyčejná noclehárna. Změna nastala v 18. století. Tehdy došlo k diferenciaci městských hospod na „*hromadné noclehárny pro počestné, řemeslnické „herberky“ a luxusnější ubytovací hostince s jednotlivými pokoji a lůžky, z nichž se později vyvinuly hotely.*“³⁶⁹ První hotely se objevily v Paříži již v 17. století a rychle se šířily. V hotelu host dostal kvalitní ubytování a jídlo, většinou snídaní a večeří. V případě zájmu si oběd mohl nechat donést z nejbližší restaurace.

---

³⁶³ Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 49.

³⁶⁴ Otokar Bureš (1875 – 1931) působil jako architekt a stavitel na pražských Vinohradech. První jeho doloženou prací stavba domu č. 1220/XII na Purkyňově náměstí z let 1902 – 1903. Následoval dům Havlovka vytvořený roku 1903 spolu s otcem. V letech 1905 – 1906 stavěl novobarokní nájemní dům na Starém Městě pražském, dům na dnešní Národní třídě a další. V roce 1907 navrhoval budovu pošty na Vinohradech a v roce 1913 zde vystavěl nájemní dům č. 1703/XII. Otokar Bureš byl jedním z prvních stavitelů, kteří získali titul doktora technických věd. V roce 1931 architekt zemřel. Více Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie*, s. 92.

³⁶⁵ Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 49.

³⁶⁶ Tamtéž.

³⁶⁷ *Encyklopedie*, s. 33.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 34.

Výhodou mohla být kvalita a jistota, nevýhodou pak vysoké ceny.³⁷⁰

V Praze bylo několik hotelů již na počátku 19. století. Děly se podle kvality a ceny. Případní hosté se o cenách a možnostech hotelu dozvídali z vývěsních štítů.³⁷¹ K nejstarším hotelům v Českých Budějovicích patřil hotel Zvon stojící na náměstí Přemysla Otakara II. V hotelu Zvon se scházeli především německy mluvící obyvatelé města. Na náměstí pak stály i další dva významné hotely – hotel Slunce a hotel U Tří kohoutů. Všechny tyto tři hotely měli své dostavníky, tzv. Hotel Omnibusse, které stávaly před nádražní budovou, a přivázely hosty od každého vlaku. František Rada vzpomínal, že „jezdily ke každému vlaku z náměstí k nádraží a od nádraží zpátky k hotelu. Koči stávali před východem z nádraží a hlasitým voláním – spolu s podomky i jiných hotelů – lákali lidi přijíždějící do města, aby se ubytovali v jejich hotelu a použili omnibusu. Jízdné omnibusem od nádraží k náměstí stálo 20 krejcarů“.³⁷²

Hotel U Tří kohoutů dnes nese název Grandhotel Zvon a nachází se na východní straně náměstí Přemysla Otakara II.³⁷³ Vznikl spojením hotelu Zvon a hotelu U Tří kohoutů, který přestavěl Josef Pfeffermann podle vlastního projektu v roce 1903.³⁷⁴ Původní budova hotelu U Tří kohoutů byla částečně zničena požárem. Od roku 1902 probíhala jeho přestavba a modernizace podle Pfeffermannových návrhů. O shořelých částech domu se rozhodlo, že budou strženy a znovu vystavěny, tentokrát „ovšem že v moderním způsobu.“³⁷⁵ V budově se kromě hotelu, který měl být na čas přestavby přeložen do zadního traktu, nacházel také obchod firmy K. Reidl. Ten se měl do tří měsíců vyprodat, aby přestavba mohla začít.³⁷⁶ Jihočeské listy vyjádřily nadšení, že dojde k přestavbě soukromé stavby a tím se opět rozvíří stavební ruch ve městě, který tou dobou utichl, údajně následkem „zákulisních intrik a tahanic mezi staviteli.“³⁷⁷

Druhé české periodikum v té době vycházející, Budivoj, informovalo své čtenáře již v první polovině roku 1902, kdy byla přestavba započata, o budoucím vzhledu nové

---

³⁶⁹ Milena Lenderová – Tomáš Jiránek – Marie Macková, *Z dějin*, s. 382.

³⁷⁰ Tamtéž.

³⁷¹ Tamtéž.

³⁷² František Rada, *Když se psalo c.k.*, s. 62-63.

³⁷³ Dnes je hotel součástí komplexu hotelu Zvon. Celý tento komplex se skládá ze tří domů (261/27, 262/28, 263/29). Dnes jsou stavebně naprosto provázány a nalézt hranice jednotlivých domů již téměř není možné. Všechny tři domy jsou součástí městské památkové rezervace. Národní památkový ústav České Budějovice, *Rekonstrukce budovy hotelu Zvon*, č. pam. 654.

³⁷⁴ Vedle toho hotel U Tří kohoutů a hotel Slunce, který rovněž stojí na náměstí, byly hotely vedené česky. Všechny tři hotely měly od 19. století své dostavníky, tzv. Hotel Omnibusse, které jezdily ke každému vlaku. Více k hotelům *Encyklopedie*, s. 165-168.

³⁷⁵ Jihočeské listy 16. 8. 1902.

³⁷⁶ Tamtéž.

³⁷⁷ Tyto intriky a tahanice vznikly kvůli – podle české strany – nespravedlivým přidělováním veřejných

budovy. Nový hotel měl „*sestavati ze tří traktů, předního o 3 poschodích, středního o 2 poschodích, a zadního traktu do ulice Kněžské,...*“³⁷⁸ Josef Pfeffermann stál před úkolem vystavět novou budovu, u které nevíme, zda se měl držet původní stavby. V otázce zachování štítu se angažoval i c. k. konzervátor a profesor Josef Braniš³⁷⁹, který svým dopisem vyvracel mylnou informaci o tom, že by mělo být strženo i průčelí hotelu. Profesor Braniš dále píše: „*Myslím, že zachování dosavadního průčelí záviseti bude hlavně od dovednosti architekta, jemuž přestavba bude svěřena.*“³⁸⁰

V každém případě byl Pfeffermannovi předchozí hotel inspirací pro nový projekt. Průčelí bylo nově vytvořeno v čistě neorenesančním slohu, zatímco předchozí stavba byla údajně „*smíšeninou barokního stylu s reneisančním, jak tomu nasvědčují krásné stropy dřevěné s ozdobnými stropnicemi, jež byly po snesení maltové omítky v I. poschodí odkryty.*“³⁸¹

Jasně bylo také rozvržení funkcí jednotlivých částí budoucí stavby. V přední budově v přízemí byla plánována „*vkusná restaurace, moderně zřízená se svrchním světlem a velkými okny*“³⁸². Napravo se měl nacházet krám velkozávodu pana Králíka i s dílnami a pisárnou. Ve třech poschodích na straně k náměstí byly plánovány soukromé byty.³⁸³

Naplánováno bylo i rozvržení středního traktu. V přízemí se počítalo s umístěním „*formanky*“, v patrech pak měly být hostinské pokoje.³⁸⁴ V roce 1902 zřejmě nikdo nepochyboval, že by nově přestavěný hotel nebyl ozdobou města.

Hotel U Tří kohoutů byl stavěn v raném období tohoto významného českobudějovického architekta a stavitele, a tudíž ještě nese všechny prvky neorenesance. Martin Bořkovec, ve své diplomové práci věnované Josefu Pfeffermanovi, upozorňuje na negativní hodnocení celé stavby v rámci zástavby

---

staveb německým firmám, viz. níže. Tamtéž.

³⁷⁸ Budivoj, 22. 7. 1902.

³⁷⁹ Profesor Josef Braniš je s Českými Budějovicemi neodmyslitelně spjat. Narodil se 23. března 1853 v Brandýse nad Labem. Působil jako středoškolský profesor, konzervátor a historik umění. Vystudoval Akademické gymnázium a Filozofickou fakultu v Praze. Od roku 1886 působil v Českých Budějovicích jako profesor reálky Matice školské, a v letech 1893 – 1908 přednášel dějiny umění v biskupském semináři. Kromě pedagogické činnosti působil jako konzervátor a historik umění. Některé články publikoval i v jihočeském Budivoji. Pro české Budějovice také napsal několik drobnějších prací, věnující se některým dílům budějovické architektury. Více *Encyklopedie*, s. 51.

³⁸⁰ Jihočeské listy, 19. 8. 1902.

³⁸¹ Budivoj, 22. 7. 1902.

³⁸² Tamtéž.

³⁸³ Tamtéž.

³⁸⁴ Tamtéž.

východní strany náměstí.³⁸⁵ Píše, že negativně bývá hodnoceno právě urbanistické řešení objektu, neboť stavba se svými třemi patry převyšovala jedno a dvoupatrové historické objekty a dominovala tak této straně náměstí.³⁸⁶ Podle samotného Pfeffermanna měla nová budova hotelu oživit „fádní náměstí“.³⁸⁷ Martin Bořkovec popsal hotel jako „*třípatrový dům se třemi oblouky arkád v přízemí prolomených do loubí, z nichž střední je širší než boční a má také odlišnou podobu (stlačený oblouk). Šířkou oblouků je dáno potom i uspořádání jednotlivých vertikálních os. Ty jsou řešeny po obou krajních osách renesančním pravoúhlým okenním otvorem v prvním patře, palladiovským motivem okenního otvoru ve druhém (syrský oblouk) a dvěma užšími pravoúhlými ve třetím patře. Střední část fasády nad hlavním arkádovým obloukem je členěna do tří okenních os, užších v porovnání s oběma krajními.*“³⁸⁸ Autor dále ukazuje na prvky neorenesance, užitě už u stavby obecní školy na Lineckém náměstí, ke kterým se na hotelu přidal ještě nový prvek, lunetová korunní římsa. Dále ukazuje na oblíbená „*architektonická vyjádření*“, která se v Pfeffermannově tvorbě objevují. Práce s poměry tvarů a velikostí okenních otvorů, řešení štítu „*v ryze renesančním duchu s použitím oblíbeného motivu vlaštevčích ocasů.*“³⁸⁹

Novostavbu čekala ještě jedna změna. Dosavadní majitel, pan Králík pronajal hotel ještě před dokončením panu K. Pátkovi z Libochovic, o kterém se tisk zmiňuje jako o zkušeném odborníkovi.³⁹⁰ Jihočeské listy došly pravděpodobně k tomuto závěru na základě skutečnosti, že pan Pátek měl dosud najatý hraběcí Herbersteinský hostinec „U Koruny“ v Libochovicích a tudíž je schopen dobře vést i nově vystavěný podnik v Českých Budějovicích.

Hotel Zvon a hotel U Tří kohoutů dnes vytváří jeden velký hotelový komplex a společně tvoří důležitou součást náměstí. V dnešní době již hotel okolní budovy nepřevyšuje. V době jeho výstavby mu toho převýšení bylo vytýkáno. Domnívám se však, že výška budovy byla záměrná. Hotel měl poskytovat vysoce luxusní ubytování ve městě a přitáhnout klientelu, která bude schopná si za luxus zaplatit. Jak jinak dosáhnout tohoto účinku, než vytvořit stavbu, která svým architektonickým pojetím bude již z dálky upozorňovat na svou funkci a kvalitu.

---

³⁸⁵ Srovnej Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 36.

³⁸⁶ Martin Bořkovec, *Josef*, s. 88.

³⁸⁷ Tamtéž, s. 89.

³⁸⁸ Tamtéž.

³⁸⁹ Tamtéž.

³⁹⁰ Jihočeské listy, 19. 2. 1903.

Poslední z trojice hotelů stojících na náměstí Přemysla Otakara II. je hotel Slunce. Budova, která je dnes známá pod názvem Galerie Dvořák, byla původně hospodou U Zlatého slunce. V 19. století byla místem, kde se scházeli čeští vlastenci. V revolučním roce 1848 se pak stala základnou spolku Slovanská lípa.³⁹¹ V roce 1869 prošel hotel přestavbou a modernizací. Podnět k této přestavbě dal Karel Čertík. Budova byla zvýšena o dvě patra a byla velice elegantní a honosná. Mohla se již tehdy srovnávat s hotely ve velkých městech. Konečnou podobu však stavba získala až v roce 1912, kdy byla přestavěna podle návrhů Antonína Hübschmanna ve stylu geometrické secese s prvky art déco.³⁹² V budově bylo zavedeno ústřední topení a elektřina. „V přízemí se nacházela prostorná restaurační místnost, k níž přiléhala sál a menší klubovna pro uzavřené společnosti.“³⁹³ V patře se nacházelo čtyřicet pokojů, lázně a klubovny Jihočeského autoklubu.³⁹⁴ V devadesátých letech 20. století byl vnitřek hotelu zcela přestavěn a zmodernizován pro potřeby dnešní obchodní pasáže.³⁹⁵

Naproti nové přijímací budově nádraží stál Grand hotel a luxusní Grand hotel Imperial. Majitelem Grand hotelu Imperial byl Ladislav Boháč, který proslul jako gastronomický odborník. Hotel byl ve dvacátých letech největším v celých jižních Čechách. „Disponoval 150 pokoji, tekoucí studenou i teplou vodou, ve vybavení byly koupelny, svatební salon, zahrada. V přízemí se nacházely rozsáhlé kavárenské i restaurační místnosti, také bar s uměleckým programem.“³⁹⁶ Majitelem Grand hotelu byl Vladislav Beneš. Hotel nechal vybudovat v letech 1908 – 1909. V secesním stylu ho projektovali dva smíchovští architekti, Václav a František Kavalírovi. František Kavalír se narodil 6. října 1878 v Oseku u Rokycan. V letech 1904 – 1906 studoval u Jana Kotěry na Uměleckoprůmyslové škole v Praze. Ve 27 letech založil vlastní stavební firmu a nedlouho po té se v podnikání spojil se svým bratrem Václavem. Vznikla tak firma Bří V. a F. Kavalírové. Společně se zúčastnili velkého počtu architektonických soutěží. František Kavalír byl předsedou uměleckého spolku Artěl a Svazu československého díla. Své práce často publikoval v odborných časopisech jako Architektonický obzor nebo Styl. Václav Kavalír zemřel již v roce 1911. František i po té vedl svou firmu úspěšně dál. Na mnoha soutěžích se bratři umístili na prvních třech místech a mnoho projektů spolu také stavěli. Ve stylu geometrické secese to byly v roce

---

³⁹¹ Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 55.

³⁹² Martin Strakoš, *Antonín*, s. 69.

³⁹³ *Encyklopedie*, s. 167.

³⁹⁴ Tamtéž.

³⁹⁵ Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 39.

1910 nájemní domy v Dejvicích, v dnešních ulicích Bubenečské a Jasenské. Ve stejném roce současně s těmito domy budovali i Grand hotel v Českých Budějovicích.

Rohová budova byla vystavěná v moderním stylu. Přehnané zdobení éry historismu bychom zde nenašli. Bratři Kavalírové se snažili vytvořit budovu veskrze funkční, ale zároveň elegantní. Zajímavými prvky jsou oba balkony – na rohu domu i v postraním štítu naproti nové budově nádraží. Zdobnými prvky na budově jsou pak figurální plastiky dvou mužů umístěných nad rohovým balkonem a postava muže a ženy, které vítají návštěvníky hotelu u postranního vchodu. Obě tyto plastiky jsou navíc lemovány geometrickým dekorem. Toto jsou však veškeré zdobné prvky, které můžeme na fasádě budovy dnes vidět. V době, kdy byl hotel postaven, působil mnohem luxusněji. Kromě štukatérské práce jej zdobila secesní barevná sgrafita, která jsou dnes nahrazena obyčejnou omítkou jedné barvy. Celkový výsledek ukazuje budovu jako vkusnou a elegantní, s důrazem kladeným především na funkčnost a pohodlí návštěvníků.

V Českých Budějovicích vznikaly také podniky určené především ke společenským setkáním, přátelskému posezení nad kávou, ale také ke sdružování různých spolků a probírání národních a politických záležitostí. Těmito podniky byly kavárny, které se ve městě objevovaly již od druhé poloviny 19. století. František Rada o nich píše: „...se společenským životem byly nerozlučně spjaty kavárny. Scházeli se v nich přátelé literatury s politiky, uměnilovní lidé s herci a umělci, debatovalo se, kritizovalo, rozprávělo a rodila se zde nejedna myšlenka, která se dobře uplatnila.“³⁹⁷ V kavárnách a restauračních zařízeních se také scházely různé výbory a spolky. Ty měly na určité dny zamluvené buď stoly, nebo celá oddělení, aby tam mohli v klidu probírat spolkové záležitosti. Ve výše zmíněné kavárně Central, v paláci Biene na náměstí Přemysla Otakara II. se scházeli především Němci. V kavárně U Černé růže v Piaristické ulici se scházeli obchodníci a Židé. „Příslušníci obou národností se scházeli v kavárně Corso, ve které byl v prvním poschodí zřízen bar.“³⁹⁸

Střediskem budějovických Čechů byla především kavárna U Volbrechtů na rohu Mlýnské stoky a Kněžské ulice. Kavárnu dal postavit český akciový pivovar. Václav Volbrecht, který původně vlastnil podnik v ulici U Černé věže a jehož jméno pak nová kavárna nesla, se stal prvním nájemníkem. Budovu vystavěl Jaroslav Teslík podle

---

³⁹⁶ Encyklopedie, s. 168.

³⁹⁷ František Rada, *Když se psalo c.k.*, s. 175-176.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 176.

návrhů architekta a stavitele Josefa Pfeffermanna. František Rada jí označuje za typickou secesní stavbu ve městě. V interiéru se nacházely „*velké dřevěné mezistěny se skleněnými výplněmi, okna, dveře, dřevěné táflování kolem stěn, stoly, židle, lustry i kliky a věšáky – všechno byla čistá secese.*“³⁹⁹

Kavárna se rychle stala společenským centrem, kde se scházely různé spolky. Ty měly pak v budově určené jednotlivé stoly, nebo dokonce salonky. V říjnu 1918 byl v kavárně ustaven prozatímní Národní výbor, koordinující průběh státního převratu v Českých Budějovicích. Tento akt připomínala pamětní deska vytvořená podle návrhu Karla Chocholy a odhalená roku 1929. Na počátku 21. století však zmizela.⁴⁰⁰ Na podzim roku 2008 byla vytvořena její kopie a slavnostně opět na budově odhalena. V letech 1974 – 75 budova prošla dramatickou modernizací. Na místě bývalé kavárny tak vznikl Dům politické výchovy se studovnou marxismu - leninismu.⁴⁰¹ Z původních secesních prvků nezbylo v exteriéru zhora nic. V interiéru se pak secese objevuje v náznaku alespoň v přízemní hale ihned po vstupu do budovy.

---

³⁹⁹ František Rada, *Když se psalo c.k.*, s. 216.

⁴⁰⁰ Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 55.

⁴⁰¹ Tamtéž.

6. Reprezentativní budovy a stavby pro veřejnost

6.1 Jihočeské muzeum 1898 – 1901 (1903)

Vznik jihočeského muzea je datován do května roku 1877, kdy byl ustaven muzejní spolek. Po schválení jeho stanov byl v červnu téhož roku zvolen správní výbor⁴⁰², který začal pracovat na vytváření sbírek a zajištění výstavních prostor. Nápad zřídit v Českých Budějovicích muzeum se však zrodil mnohem dříve. První zmínku o tom přináší výzva k založení muzea, kterou na stránkách Budweisser Zeitung uveřejnil v květnu 1876 městský tajemník JUDr. Jan Kneissl.⁴⁰³

Vysvětlit začátky života dnešního Jihočeského muzea není právě jednoduché. Stejně jako veškerý společenský i politický život v Českých Budějovicích v 2. polovině 19. století byl i vznik městského muzea ovlivněn německo-českými vztahy. Podle Vratislava Kulíře totiž muzeum vzniklo jako „*protiváha vlasteneckých snah české buržoazie*.“⁴⁰⁴ Jeho cílem se měla stát „*reprezentace bohatství, starobylosti a úspěchů především německé buržoazie na jihu Čech s důrazem na její historickou úlohu při tvorbě kultury Českých zemí*.“⁴⁰⁵

Městské muzeum, organizované na spolkovém základě, si vymezilo na svou dobu moderní poslání vzdělávacího a sběratelského ústavu sloužícího vědě, umění a rozvoji průmyslu.⁴⁰⁶ V roce 1877 vzniklo sdružení přátel muzea a zároveň s ním městská rada schválila stanovy, které vymezovaly muzejní činnost a organizaci.⁴⁰⁷ Muzeum mělo být rozděleno do čtyř oddělení: zeměpisně-historického, přírodovědného, umělecko-průmyslového a hospodářsko-technického. Všechna oddělení měla několik přesně

---

⁴⁰² První výroční zpráva popisuje vznik muzejního spolku takto: „*Dne 25. června 1877 sestavil se správní výbor, který p. Julia Zulegera za ředitele zvolil. Když se jmenovaný v březnu r. 1880 toho čestného místa vzdal, přeneslo se na pana Jos. Rosenauera. Místo náměstka ředitelova a pokladníka zastával pan Dr. Jan. Kneissl, místo jednatele pan Fr. Vollgruber a kustody jednotlivých oddílů byli pánové: Augustin Hofmann, Zikmund Hudler, Karel Köppl, Jos. Koster, Fr. Stulík. Na místo člena výboru, pana Ott. Zelenky, jenž koncem roku 1878 Budějovice opustil, nastoupil pan Dr. Jos. Kubišta.*“ První výroční zpráva muzea, České Budějovice 1888, s. 2.

⁴⁰³ Jihočeské muzeum, historie a sbírky, České Budějovice 2003, s. 3.

⁴⁰⁴ Důvody vzniku Jihočeského muzea je velice zajímavé sledovat. Ukazují naprosto odlišné okolnosti vzniku, než jaké zažilo např. Národní muzeum. Vznik Národního muzea byl iniciován zejména šlechtickými požadavky. Bez finančních prostředků, které šlechta do muzea investovala, by nemohlo vůbec vzniknout. Dalším aspektem byly šlechtické sbírky, které se staly základem sbírkových fondů Národního muzea. Nejdůležitější byly přírodovědné sbírky Kašpara ze Šternberka, březnická knihovna hraběte Kolovrata Krakovského a numismatická sbírka Františka ze Šternberka-Manderscheida. Více ke vzniku Národního muzea Jiří Rak, *Vlastenecké muzeum a české měšťanstvo v době předbřeznové*, in: Otto Urban (ed.), *Město v české kultuře 19. století*, Praha 1983, s. 123-131.

⁴⁰⁵ Vratislav Kulíř, *110 let jihočeského muzea*, České Budějovice 1987, s. 1.

⁴⁰⁶ V první výroční zprávě muzea, stejně jako v těch ostatních je vypsán seznam zakladatelů a dárců muzea. Jmenujme tedy alespoň několik zakladatelů: Eduard Claudi, Karel Eggerth, František Hardtmuth, Emil Holub, Jindřich Kautsch, Ludvík Knapp, Jan Kneissl a další. *První výroční zpráva*, s. 1.

stanovených úkolů, mezi které patřil „sběr pozůstatků minulosti, přírodnin a pokladů umění a průmyslu.“⁴⁰⁸ Své sbírky mělo muzeum prezentovat pomocí výstav. Celý jeho chod pak měly zajišťovat příspěvky a dary od členů sdružení přátel muzea, jeho zakladatelů a peníze vybrané na vstupném z pořádaných výstav.⁴⁰⁹ První sbírky byly uloženy v domě na náměstí Přemysla Otakara II. č. 16. Některé památky byly uloženy také na radnici. Postupně však přibývaly další výstavní kusy, dary z městských domácností i od budějovických rodáků žijících v cizině. Na jaře 1878 byly sbírky přeneseny do dvou místností domu U Tří korun č. 2 vedle radnice a poprvé zpřístupněny veřejnosti.

Budova U Tří korun byla původně hostincem. Město jej v roce 1867 odkoupilo, aby zde umístilo další sbírky, které už se na radnici nevešly. Nová budova sloužící pro muzejní potřeby byla v roce 1877 stavebně upravena. Celkovou přestavbu vedl stavitel Thomas Schwarz.⁴¹⁰ O deset let později už místo dvou místností sbírky zaplnily osm sálů.

Rok 1888 znamenal zlom ve vedení muzea. V této době došlo k rozdělení muzea na dvě samostatné části s vlastními rozpočty a evidencí sbírek. Tak vzniklo Průmyslové muzeum a Muzeum přírodovědecké a kulturně historické. Další přírůstky do muzejních sbírek potřebovaly nové prostory pro svou prezentaci.

Tyto prostory měla zajistit plánovaná nová budova. Bylo však potřeba najít nejprve místo, kde by tato budova mohla stát. Budova muzea představovala a dodnes představuje důležitou součást městské kultury. Bylo třeba najít skutečně reprezentativní místo, na kterém by se dobře vyjímal. Toto místo zajistilo město už v roce 1891. Obecní zastupitelstvo věnovalo muzeu pozemek o rozměrech 1170m². V místě Krumlovských alejí u nového železného mostu by se nová budova vyjímal skutečně dobře, leč, osud tomu chtěl jinak. Místo, odkud by se nová budova výtečně vyjímal, mělo několik chyb. Tu největší z nich představovala blízkost několika továren, jež by svým provozem a kouřem poškozovaly a ohrožovaly exponáty v muzeu uložené.⁴¹¹

Bylo tedy třeba hledat nové místo pro tak honosnou stavbu, jakou muzeum bezpochyby představovalo. „Protože při všem pátrání takové místo vynajít se nedalo, usnesl se výbor na tom, místo od obce věnované přijmouti, a to tím více že dobrozdání

---

⁴⁰⁷ Jihočeské muzeum, s. 4.

⁴⁰⁸ První výroční zpráva, s. 2.

⁴⁰⁹ Podrobněji Jihočeské muzeum, s. 4.

⁴¹⁰ Daniel Kovář, Budějovický poutník, s. 30-31.

⁴¹¹ Jihočeské muzeum, s. 12.

znalců pochybnosti takové zrušilo.“⁴¹² Nový problém představovalo finanční zajištění celého projektu. Správní výbor se snažil založit stavební fond, ale stavbu nešlo odkládat a nashromáždění předpokládané částky 85 000 – 90 000 zlatých by trvalo příliš dlouho. Pro financování stavby tedy byl vymyšlen systém půjčky a následného splácení.⁴¹³ Kromě tohoto plánu se správní výbor usnesl, že bude žádat o zvýšení finančních podpor od města. Nemalý díl v odvaze správního výboru muzea hrál i fakt, že počítali s velkým ohlasem u městského obyvatelstva a jeho následné podpory. Tyto předpoklady se ukázaly správnými. V následujících dvou letech se návštěvnost muzea skutečně zvýšila. V roce 1892 navštívilo sbírky 10 539 osob a o rok později 8 504.⁴¹⁴

Město nakonec darovalo pozemek, na němž původně stávalo městské zahradnictví,⁴¹⁵ a zajistilo financování projektu. K tématu se vyjádřil i dobový tisk, který k místu stavby uvedl poněkud odlišné informace. Jihočeské listy uveřejnily zprávu, že „v páteční schůzi zdejšího obecního výboru sdělil referent pro obecní záležitosti dr. Kohn, že obec podstoupí na stavbu nového muzea stavební plochu 1500 m², jež získána bude zrušením parku u německého domu.“⁴¹⁶

Než nová muzejní budova skutečně vznikla, a to na místě, na němž stojí dodnes, událo se ještě mnoho změn. Stavbu projektu provázely také změny ve vedení muzea. Původní sdružení přátel muzea se přetvořilo na Muzejní spolek.⁴¹⁷

V březnu roku 1895 byla konečně vypsána soutěž na budovu muzea. Do konce července bylo odevzdáno osm soutěžních prací. Komise skládající se ze zástupců města a členů správního výboru muzea vybrala dva nejlepší návrhy. První místo obsadil linecký architekt L. Schifthalder. Druhé místo získali dva vídeňští architekti J. a C. Hintrager.⁴¹⁸ Autoři návrhů však počítali s původním místem u řeky, které nakonec nebylo využito. Jejich návrhy se na nově vybranou parcelu příliš nehodily. Proto nakonec komise dala přednost architektovi z Plzně, Viktoru Schwerdtnerovi.⁴¹⁹

---

⁴¹² Zpráva výboru správního za rok 1892 a 1893, České Budějovice 1894, s. 4.

⁴¹³ „...navrhl správní výbor finanční osnovu, aby se stavební kapitál vypůjčil, jehož zúrokování a amortizace by se uhradily dílem z příjmů muzea, dílem z nájemného, které by obec z místností teď muzejních dostala.“ Zpráva výboru správního za rok 1892 a 1893, s. 5.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 5.

⁴¹⁵ Prostor o rozloze 1500m² byl již vyhovující a tak se mohlo přistoupit k dalším krokům. Jihočeské muzeum, s. 13.

⁴¹⁶ Jihočeské listy, 6. 1. 1898.

⁴¹⁷ Muzejní spolek byl ustaven na slavnostním zasedání 3. února 1895. Obecní zastupitelstvo pak převedlo na nově ustavený spolek veškeré pravomoci předchozího sdružení přátel muzea. Více Jihočeské muzeum, s. 13.

⁴¹⁸ Kromě ocenění získali vítězští architekti také finanční odměnu. 1200zl za první místo. Za druhé pak 800zl. Více Tamtéž.

⁴¹⁹ Rozhodl tak správní výbor Muzejního spolku 25. listopadu 1897. Tamtéž.

Zamysleme se nad tím, proč byl vybrán právě Viktor Schwerdtner. Jak se nepříliš proslulý plzeňský architekt dostal k práci na jedné z nejvýznamnějších budov Českých Budějovic? Jedním z jeho velkých kladů bylo jeho významné postavení ve světě architektury 2. poloviny 19. století. Schwerdtner byl přednosta stavebního oddělení c.k. německé státní průmyslové školy v Plzni, na které také učil. Přestože z jeho díla je znám pouze návrh a následná realizace přestavby radnice ve Stříbře, nelze mu upřít, že působil na německém ústavu a navíc byl jedním ze členů komise⁴²⁰, která hodnotila návrhy k muzeu.

Stavba byla na základě dalšího výběrového řízení svěřena dne 5. září 1898 českobudějovickému staviteli Josefu Hauptvogelovi,⁴²¹ který začal ještě tentýž rok i měsíc stavět. Tehdy nebyly vůbec předpokládány žádné problémy a nadějně se věřilo, že muzeum bude roku 1900 dokončeno a otevřeno.⁴²² Její průběh však nebyl tak ideální, jak se zřejmě ze začátku čekalo. Nedomyšlená finanční stránka i rozmary počasí způsobily, že stavba budovy se nakonec protáhla na dlouhé roky.⁴²³ V roce 1901 se objevila v tisku zpráva, že od té doby, co stavbu budovy převzala správa města, postupuje stavba velmi zvolna. Problémem byl zřejmě nedostatek peněz. Dále tisk čtenáře optimisticky ujišťoval, že v tomto roce (1901) bude rozpočet lepší a stavba budovy již bude dokončena.⁴²⁴ V roce 1901 sice v budově fungovala kreslárna a modelovna, ale slavnostní otevření předpokládané v roce 1902 se konalo za slavnostní řeči Adolfa Lindnera až 11. července 1903.⁴²⁵ Symbolicky v 11 hodin dopoledne

---

⁴²⁰ Komise se skládala z náměstka purkmistra Josefa Taschka jako zástupce obce, Viktora Schwerdtnera a Maxe Loosa z Loosimfeldu jako technických expertů, městského stavebního správce v Českých Budějovicích Ludvíka Hacka jako dobroznance, a pánů Jana Löwenhöfra, Josefa Stegmanna a Františka Vollgrubra jako zástupců správního výboru. Přisedící radové byli setník Adolf Lindner a Richard Kristin jako kustod průmyslového oddělení a správce veřejné kreslárny a modelovny. Více *Zpráva výboru správního muzejního spolku za léta 1894 a 1895*, České Budějovice 1896, s. 10.

⁴²¹ Přestože byl Josef Hauptvogel jeden z nejznámějších českobudějovických stavitelů, pramenná základna je poměrně malá. Stejně tak i literatura není příliš sdílná. Proto není zcela možné rekonstruovat jeho život a dílo tak, jak jsem stanovila pro tuto práci. Přesto však v případě Josefa Hauptvogela je základna mnohokrát širší než u architekta objektu Viktora Schwerdtnera. Pozn. autorky. K Josefu Hauptvogelovi více *Encyklopedie*, s. 154; Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie*, s. 217; SOKA České Budějovice, *Matrika kresličů a stavitelů*, sign. 4, kniha 4.

⁴²² *Zpráva výboru správního muzejního spolku za léta 1898 a 1899*, České Budějovice 1900, s. 4.

⁴²³ Přes všechny problémy však doba stavby Jihočeského muzea nebyla tak katastrofální. Budova západočeského muzea, o kterém se autorka zmíní ještě níže, vznikala v průběhu let 1897-1902. Zatímco Jihočeské muzeum, vznikající v přibližně stejné době, otevřelo budovu veřejnosti již roku 1903, západočeskému muzeu to trvalo ještě dalších deset let. Problémem se stalo stěhování rozsáhlých sbírek, jež bylo dokončeno až v roce 1913. 13. července téhož roku se uskutečnilo slavnostní otevření. Více Petr Domanický – Jaroslava Jedličková, *Plzeň*, s. 47.

⁴²⁴ ...teprve letošní rozpočet obecní umožní provádění dalších prací na budově, která letos bude dokončena, a kam muzeum ještě letos přesídí. Jihočeské listy, 2. 6. 1901.

⁴²⁵ Podrobný popis průběhu prací *Jihočeské muzeum*, s. 13-14.

započal slavnostní akt otevření budovy, kam směli pouze zvaní hosté.⁴²⁶ Slavnost otevření muzea byla velkolepá „za přítomnosti četných hodnostářů a zástupců úřadů a korporací. Slavnostní akt zahájil předseda muzejního spolku p. Ad. Lindtner, c. a k. setník ve výsl. Další německou řečí, již zakončil svoláním slávy císaři, jemuž pak odeslán byl holdovací telegram. Pak promluvil zástupce vlády, místodrž. Rada svob. Pán Geitler z Armingenu německy a špatně česky, po něm prezident obch. Komory p. poslanec Holče česky a německy a konečně náměstek purkmistrův p. Taschek německy.“⁴²⁷

Zamysleme se nyní nad tím, proč muzeum nese podobu neorenesanční, když jeho výstavba probíhala v době, kdy se již v architektuře silně projevovaly prvky secesní a moderní? Proč právě neorenesance, když navrhující architekt pocházel z města, kde se začaly moderní prvky uplatňovat v nezvyklém měřítku? Odpověď autorka částečně naznačila již výše. Důležité byly požadavky německého obyvatelstva a reprezentace německého neorenesančního slohu, který se v Českých Budějovicích projevoval i na jiných budovách, např. na budově „Biene“ stojící na rohu náměstí, nebo Německý dům stojící hned naproti muzeu. Podobu muzea ovšem ovlivnila především postava architekta.

Protože navrhující architekt Viktor Schwerdtner pocházel z Plzně, využila jsem možnosti srovnat budovu Jihočeského muzea se Západočeským a na jeho příkladu ukázat rozdílnost obou využitých slohů. Plzeň by se dala po Praze označit za kolébku „české renesance“⁴²⁸ a zároveň je městem, kde se s nebyvalou okázalostí rozvinula výstavba v secesním slohu.

O postavě Viktora Schwerdtnera toho není moc známo. Kromě návržení budovy Jihočeského muzea je známá pouze jeho úprava radnice ve Stříbře.⁴²⁹ Několik úvah o tom, proč byl vybrán právě Schwerdtnerův jsem navrhla již výše. Nepochybně velkou roli hrálo jeho „němectví“ i jeho účast ve výběrové komisi. Původní usnesení z 31. prosince 1896, aby muzeum bylo zbudováno dle vítězného návrhu Františka

---

⁴²⁶ Jihočeské listy, 17. 9. 1903.

⁴²⁷ Jihočeské listy, 2. 10. 1903. Celý projev zde - *Výroční zpráva spolku musejního, kterou podává správní výbor za rok 1903*, České Budějovice 1904, s. 5-6.

⁴²⁸ „Česká renesance“ je označení pro novorenesanční sloh, který byl v Plzni prezentován především stavbami architekta Rudolfa Stecha, jemuž návrhy na výzdobu fasád prováděl během mnohaleté spolupráce malíř Mikoláš Aleš, pozn. autorky.

⁴²⁹ Radnice postavená v roce 1543, opravená po požáru v letech 1588 – 1589, je jednopatrová renesanční budova s bosovaným portálem a třemi pilastrovými štíty. Nad nimi se tyčí barokní věž s cibulovitou střechou z roku 1748. Stěny průčelí v úrovni 1. patra jsou pokryty sgrafity. Tato úprava proběhla v letech 1883 – 1888 právě podle návrhů Viktora Schwerdtnera. *Umělecké památky Čech III.*, Praha 1980, s. 454.

Schiffthaleru, bylo pozměněno v sezení správního výboru muzejního spolku dne 25. listopadu 1897. Výbor návrh neschválil z důvodu pozměnění místa stavby. Zcela nový návrh byl svěřen Schwerdtnerovi. Nový náčrtek pak byl delší dobu vystaven v zasedací síni radnice k nahlédnutí, „načež po bedlivém uvažování, aby i všem podmínkám stavby zadost učiněno bylo, podán náčrtek vysokému zemskému výboru ku prohlédnutí a konečnému schválení.“⁴³⁰

Stavitelem muzea se stal již výše zmíněný Josef Hauptvogel. V roce 1888 založil v Českých Budějovicích úspěšnou stavební firmu. Mezi její zakázky patřily nejen stavby nájemních domů a vil, ale především veřejných budov, řada škol⁴³¹ a tovární komplexy.⁴³² V roce 1898 začal pracovat na budově českobudějovického muzea. Práce na muzeu byla náročná a z různých důvodů se neustále prodlžovala. Proto Josef Hauptvogel a jeho firma i v průběhu vzniku muzejní budovy stavěly další objekty - roku 1899 kasárny v ulici Boženy Němcové, další rok evangelickou modlitebnu⁴³³ a také vilu Lamezan-Salins⁴³⁴. Následovaly další školní a tovární komplexy a v roce 1912-1913 to byly budovy veřejné nemocnice.⁴³⁵ Josef Hauptvogel vedl svou firmu až do roku 1934, kdy ji přenechal svému synovi Josefu Hauptvogelovi ml.⁴³⁶

Kromě těchto staveb, na kterých pracoval se svou firmou samostatně, vzniklo několik významných budov ve spolupráci s Jakobem Stabernakem.⁴³⁷ V letech 1888 – 1889 hřbitov sv. Otýlie, 1901 okresní dům na Lidické třídě a v následujících dvou

---

⁴³⁰ Zpráva výboru správního muzejního spolku za léta 1898 a 1899, s. 35-36.

⁴³¹ V letech 1894 – 1895 vystavěl kasárny dělostřelectva na Pražské třídě. V letech 1895 a 1897 následovaly školní budovy v Jeronýmově ulici, 1898 veřejná rolnická škola. *Encyklopedie*, s. 154.

⁴³² V roce 1888 postavila Hauptvogelova firma továrnu Fürth a Sohn v Průmyslové ulici. V roce 1894 to byla smaltovna Sfinx a po dvou letech následovala smaltovna Westenova, roku 1898 pak přibyla Stegmanova továrna na Lidické třídě. Tamtéž, s. 154.

⁴³³ Je nutné představit si tento evangelický kostel vzniklý v roce 1899 podrobněji. Jedná se totiž o další dílo vzniklé ve spolupráci Hauptvogel – Schwerdtner. Viktor Schwerdtner opět vypracoval projekt vycházející z románského slohu, který Hauptvogel dokončil. Jednalo se o kostel vybudovaný na místě řadové uliční zástavby a tudíž splývající se svým okolím. Pro rozlišení se na budově nachází trojúhelný štít a vysoká okna zaklenutá do půlkruhu. Kromě modlitebny se zde nacházejí i obytné prostory. Jindřich Vybíral, *Století*, s. 146.

⁴³⁴ Vila Mathilde, nebo také vila Lischoli. To všechno jsou názvy pro vilu, kterou vystavěl v letech 1899-1900 pro hraběte Oliviera Lamezan-Salins a jeho manželku Mathilde, rozenou von Hardtmuth. Architekt tohoto projektu není dodnes známý. Vila nesla výrazné prvky rodící se architektury. Její architektonické ztvárnění ukazuje na anglické hnutí Art and Crafts. Více k vile Eva Erbanová - Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 56-58.

⁴³⁵ Více staveb *Encyklopedie*, s. 154.

⁴³⁶ Josef Hauptvogel ml. se zaměřil především na technické stavby. Stejně jako jeho otec, ani on nepracoval celou dobu sám. Později se spojil se stavitelem Hermannem Drösslerem. Tamtéž.

⁴³⁷ Jakob Stabernak (1847-1932) byl stejně jako Josef Hauptvogel českobudějovický stavitel a podnikatel. Vyučil se u stavitele Josefa Kneissla a nějakou dobu byl v jeho firmě zaměstnán. V Českých Budějovicích postavil mnoho významných staveb, mezi jinými budovu sirotčince, kostel Růžencové Panny Marie na Žižkově třídě, kostel Božského srdce Páně se sousední školní budovou v Rudolfovske ulici a mnohé další. Více Tamtéž, s. 527; SOKA České Budějovice, *Kniha čestných členů*, sign. 12, kniha

letech sousedící Justiční palác.⁴³⁸

Původně stálo na místě dnešní muzejní budovy zahradnictví. Na nařízení městského zastupitelstva byly zdejší štěpnice, školky a skleníky přemístěny k německé hospodářské škole ve Čtyřech dvorech. Zůstal zde pouze kopec, který byl srovnán se zemí, a následně vznikla plocha pro stavbu o rozloze 1500 metrů čtverečních. V září 1898 se tak mohlo začít se stavbou.⁴³⁹

Stavba byla zahájena 18. září 1898 kolem čtvrté hodiny odpolední položením základního kamene na jihozápadní straně staveniště, aniž by se konala slavnost k jeho položení. Následně se začalo stavět. Podrobný průběh stavby přinesla roku 1900 muzejní *Zpráva za léta 1898 a 1899*⁴⁴⁰ a celkové provedení a přesný vzhled muzea byl popsán v muzejní *Zprávě z let 1899 a 1900*.⁴⁴¹

Celkem dvoupatrová budova Jihočeského muzea obdélníkového půdorysu se středním a dvěma bočními rizality byla vystavěna tak, aby její hlavní průčelí směřovalo do Dukelské ulice. První patro je členěno bosáží. Vstup do budovy je zvýrazněn sloupovým portikem. Přízemí budovy je rozčleněno na tři trakty, které se v prvním a druhém patře mění na trakty dva. Průčelí zde výrazně ustupuje za rizality, mezi kterými vznikají terasy uzavřené balustrádami.⁴⁴²

Druhá polovina 19. století se stala dobou výstavby veřejných a reprezentativních budov v mnoha městech. Budova muzea byla většinou jednou z nejreprezentativnějších budov města. Stejně jako v Českých Budějovicích, i plzeňská budova muzea byla vystavěna na ryze reprezentativním místě. Situována byla na jihovýchodní nároží historického jádra města. Průčelí muzea směřovalo do sadů, které obklopovaly a dodnes obklopují téměř celé městské jádro. Budova uzavřela blok domů mezi budovami městské spořitelny a hotelu Pilsner Hof.⁴⁴³ Průčelí budovy tvoří roh, na kterém se spojují oba bloky. Tato střední část má půdorys úhlopříčně umístěného obdélníku, k němuž přiléhají podobně řešená vzájemně kolmá křídla.⁴⁴⁴ Stejně jako u Jihočeského muzea vystupuje střední osově symetrická část v podobě převýšeného rizalitu. Ten je

---

12.

⁴³⁸ Více *Encyklopedie*, s. 154.

⁴³⁹ *Zpráva výboru správního muzejního spolku za léta 1898 a 1899*, s. 36.

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 35-38.

⁴⁴¹ Tamtéž, s. 46-48.

⁴⁴² Více *Encyklopedie*, s. 198-199; SOkA České Budějovice, *Nákresy a plány*, sign. 122, 123, inv. č. 1743, 1450, 1447.

⁴⁴³ Dnes hotel Continental, pozn. autorky.

⁴⁴⁴ Více Petr Domanický – Jaroslava Jedličková, *Plzeň*, s. 48.

zde navíc zakončen vysokou valbovou střechou s věží v hřebeni.⁴⁴⁵ Po stranách se pak nacházejí další ozdobné věžičky. Tento prvek celou stavbu odlehčuje a dává jí honosný výjimečný vzhled. V porovnání s tímto řešením působí Jihočeské muzeum příliš těžkopádně a jednoduše. Průčelí Západočeského muzea je dále tvořeno hlavním portálem, nad nímž se nacházejí okna osvětlující hlavní schodiště. Nad těmi se nachází lodžie s okny patřící jubilejnímu sálu.⁴⁴⁶

Už při prvním pohledu na fasádu jsou vidět výrazné slohové rozdíly v obou stavbách. Jihočeské muzeum je zdobeno pilastry, které dělí a zjemňují rizality, a drobným štukovým dekorem. Obdobně jsou pak zdobeny štítové budovy. Zbytek výzdoby dotváří šambrány kolem oken a štukové medailony mezi nimi. Medailony vyobrazují významné osobnosti vědy a umění. Zastoupeni jsou Jost Amman (1539-1591), Conner Georg Rafael (1692- 1742), Michelangelo (1475 – 1564), Albrecht Dürer (1471 – 1521), Cucia de la Robbia (1400- 1482) a Petr Vischer (1455- 1529).⁴⁴⁷ Zadní průčelí má téměř shodnou podobu. Pouze středový rizalit je doplněn balkonem na íónských sloupech. Tento prvek umožňuje přístup do slavnostního sálu v přízemí budovy, jež je zakončen kupolí.⁴⁴⁸ Medailony na fasádě zde představují Jana Burgmaiera (1473 – 1531), Adama Krafta (1440 – 1507), Václava Jamnitzera (1508 – 1585), Jana Holbeina (1497 – 1543), Martina Schonganera (1420 – 1486) a Jana Bedřicha Böttchera (1682 – 1719).⁴⁴⁹ Výzdobu fasád prováděla firma Ferdinand Hrbek a syn.⁴⁵⁰ Výzdoba nezapře neorenesanční sloh. Plzeňské muzeum už oproti tomu nese výrazné prvky secese, jež se s neorenesančními harmonicky prolínají a doplňují.

Zatímco Jihočeské muzeum drží přísnou osovou souměrnost a neobjevují se zde až na mírně pozměněný zadní trakt, žádné zvláštnosti, plzeňské muzeum má jeden ryze neopakovatelný prvek. Ten je tvořen válcovou věží, která zakončuje východní křídlo budovy. Na tuto věž dříve navazovala zeď, spojující muzeum se sousedním hotelem. Neznalý návštěvník Šafaříkových sadů si při prvním pohledu na tento prvek není jist, k jaké stavbě tato válcová věž skutečně patří.⁴⁵¹

---

⁴⁴⁵ Petr Domanický – Jaroslava Jedličková, *Plzeň*, s. 48.

⁴⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁴⁷ *Zpráva výboru správního muzejního spolku za léta 1898 a 1899*, s. 47.

⁴⁴⁸ *Encyklopedie*, s. 199.

⁴⁴⁹ *Zpráva výboru správního muzejního spolku za léta 1898 a 1899*, s. 47.

⁴⁵⁰ Tamtéž, s. 37.

⁴⁵¹ Na protější straně spojovací zdi totiž stojí další věž, patřící k hotelu. Tato věž, stejně jako celá zeď, nese výrazné prvky gotiky. K dokonalému zmatení návštěvníka se připojuje gotický kostel patřící k františkánskému klášteru, který je možno spatřit za touto zdí. Pozn. autorky. Ke zdi, jež byla původně součástí městských hradeb a o jejíž zachování se zasloužil L. Lábek. Více Petr Domanický – Jaroslava Jedličková, *Plzeň*, s. 52.

Podobné slohové rozdíly můžeme sledovat i v interiéru obou budov, přestože nejvýraznější prvek obou se shoduje. Tímto prvkem je monumentální schodiště, které je umístěné do středu stavby. Z něj pak do stran vybíhají chodby do obou křídel budovy. Vnitřní štukovou výzdobu vytvářel od počátku prosince 1900 sochař Ferdinand Pischelt.⁴⁵² Zatímco interiéry Jihočeského muzea zdobí zejména neorenesanční štuky, plzeňské je téměř modelovým příkladem začínající secese. Rostlinná výzdoba se zde objevuje v architektonických prvcích schodiště, v sochařské a malířské výzdobě i dekoru lamp nebo krytu topení.⁴⁵³

Ještě v září 1899 nepostihovaly stavbu žádné problémy. Muzejní zpráva informovala o tom, že se stavba blíží ke konci, „*neboť byly vystavěny sklepy, různá klenutí, chodby a postranní zdi ve všech poschodích a obě postranní terasy.*“⁴⁵⁴ Byly dokončeny i okenní rámy, jež zhotovila firma Vavřince Justa v Plzni. Během září se po vystavění krovu začalo s pokrýváním střechy červenou břidlicí, které provedla firma Leib z Prahy. Stavba byla zastavena až 9. prosince 1899 stavební správou muzea z důvodů velkých mrazů.⁴⁵⁵ Nastalo tak období plné finančních problémů a nedorozumění ve vlastnictví stavby. Vše bylo dořešeno až v létě roku 1900, kdy se vlastníkem budovy stala městská obec Budějovická. Obec se zavázala dokončit stavbu muzea a vyhovět podmínkám správního výboru.⁴⁵⁶ Následně byla vyřešena i finanční tíseň. Muzeu byla určena částka 120 000K, přičemž 100 000K bylo určeno k výplatě ihned a zbylých 20 000K až po konečném přijetí stavby.

Tímto také skončila spolupráce s dosavadním stavbyvedoucím Viktorem Schwerdtnerem. Následně na stavbu dohlížel stavební rada městského stavebního úřadu L. Hansen. Dne 20. července 1900 bylo započato třetí stavební období, které bylo především ve znamení vnitřních úprav budovy.⁴⁵⁷ Kromě vodovodů, hydrantů a podobných technických úprav byla zahájena vnitřní štukatérská výzdoba, která byla dokončena v lednu 1901, stropy byly opatřeny lunetami a hlavní schodiště a zdívo ohlazené.⁴⁵⁸

V posledním období stavby byly přepažovány půdy, zasazována železná sklepní

---

⁴⁵² Zpráva výboru správního muzejního spolku za léta 1898 a 1899, s. 43.

⁴⁵³ Plastická i sochařská výzdoba fasád a interiérů je dílem C. Kloučka, který spolupracoval s dalšími umělci. Např. J. Drahoňovským či O. Waltrem. Malířskou výzdobu zajistil kromě dalších i František Ženíšek. Více k umělecké výzdobě Petr Domanický – Jaroslava Jedličková, *Plzeň*, s. 49.

⁴⁵⁴ Zpráva výboru správního muzejního spolku za léta 1898 a 1899, s. 37.

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 38.

⁴⁵⁶ Blíže Zpráva správního výboru muzejního spolku za léta 1900 a 1901, České Budějovice 1902, s. 42.

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 43.

⁴⁵⁸ Tamtéž.

okna a dokončena byla i fasáda a vnitřní práce – zasklení světlíků, vybetonování podlah a následné položení parket firmou Vojtěcha Lanny. Během září 1901 bylo dokončeno topné zařízení v přízemní velké síni určené k přednáškám a položení plynovodu k osvětlení a případnému vytápění budovy. Plynovody položila firma Stegmannovi synové.⁴⁵⁹

Na konci roku 1901 mohly být přeneseny některé části sbírek a muzeum započalo částečně svou činnost. Využitá byla zejména kreslárna a modelovna a 15. listopadu ve velké síni v přízemí byla zahájena výstava prací výkresů z c. k. rakouských odborných škol.⁴⁶⁰

Jak jinak zakončit kapitolu o chloubě města, než oslavným prohlášením, kterým ukončil Karel Kneissl svůj článek v muzejní zprávě vydané v roce 1900: „*Hrdě k nebesům vypíná se stavba nové této musejní budovy, jejíž vnitřní úprava v nedlouhé též době ukončena bude, ku cti královského města Budějovic slouží a s bohatými svými sbírkami ještě během roku 1902 veřejným zájmům odevzdána bude.*“⁴⁶¹

Dnes se zdají Kneisslova slova poněkud přehnaně optimistická. Předpokládaný rok 1902 nebyl slavným rokem otevření muzea, a veřejnost si na slavnostní otevření musela ještě další rok počkat. Můžeme alespoň zkonstatovat, že čekání se nepochybně vyplatilo. Přestože budova nepatří mezi českými muzei k nejvýraznějším a na svou dobu nejmodernějším, důležité je, že splnila a dosud plní účel, za kterým byla vybudována a že se přes všechna úskalí nakonec stala důležitým architektonickým prvkem v panoramatu města. „*Správní výbor dosáhl v 25 letech neunavenou snahou svého nejžádoucnějšího přání a tím i svého cíle, aby mělo muzeum svůj vlastní domov.*“

⁴⁶²

František Rada ve svém spise *Když se psalo c. k.* nostalgicky popisuje přijetí muzea místními občany. „*Když byla v roce 1901 dostavěna budova zdejšího muzea v pseudorenesančním italském slohu a otevřely se její sály s bohatými sbírkami, stala se dostaveníčkem mnoha dospělých i mládeže. Lidé sem nepřicházeli jen obdivovat muzejní sbírky. Ve výstavních sálech se střídaly umělecké a průmyslové výstavy, vždy hojně navštěvované...*“⁴⁶³

---

⁴⁵⁹ Zpráva správního výboru muzejního spolku za léta 1900 a 1901, s. 43-44.

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 45.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 48.

⁴⁶² Výroční zpráva spolku muzejního, kterou podává správní výbor za rok 1903, s. 3.

⁴⁶³ Tamtéž.

6.2 Dům kultury Slavia (1871 – 1872)

Dům kultury Slavia, nazývaný také Německý dům, Stalinův dům, Dům osvěty, Dům armády atd. je budova stojící v Jirsíkově ulici a nesoucí č. p. 2. Dům byl vystavěn jako kulturně společenské a politické středisko budějovických Němců.

Stavbě spolkového domu budějovických Němců předcházela stavba české Besedy, která se stala výrazem kulturní a politické emancipace české strany. Základní kámen Besedy byl položen 19. června 1869. Již roku 1870 byla Beseda plně užívána. Budova Besedy svým vzhledem nijak neprovokovala. Nebyla zdobena, výjimkou byl jen český lev vyrobený z pískovce, umístěný na fasádě budovy.⁴⁶⁴ Stala se prostorem pro spolkový život a zábavu budějovických Čechů. Právě v Besedě byly vždy nejhonosnější české plesy, jež byly tehdy rozdělené podle společenských vrstev.⁴⁶⁵ Členy Besedy byli vysoce postavení českobudějovičtí měšťané, průmyslníci, větší obchodníci a živnostníci.⁴⁶⁶

Budějovičtí Němci nemohli nechat tento počín bez odpovědi, a tak se začátkem října 1869 ustavil Spolek pro výstavbu německého domu a 26. října 1869 byly schváleny jeho stanovy. Předsedou spolku se stal Caietan Kail a jeho zástupcem Anton Eggert. Členy výboru byli význační představitelé společenského života zdejších německy mluvících obyvatel.⁴⁶⁷

Jindřich Vybíral se domnívá, že ještě tentýž rok započala peněžní sbírka.⁴⁶⁸ Do následujícího roku byla vybrána částka více než 30 000 zlatých a stavební výbor s Antonem Eggertem v čele začal sestavovat program a hledat vhodný pozemek pro stavbu.⁴⁶⁹ Bylo vybráno místo na pravém břehu řeky Malše, kde o tři desítky let později vyrostla další významná budova, dnešní Jihočeské muzeum.

---

⁴⁶⁴ Jindřich Vybíral, *Století*, s. 140.

⁴⁶⁵ František Rada, *Když se psalo c. k.*, s. 181.

⁴⁶⁶ Tamtéž.

⁴⁶⁷ Národnostní třenice se neprojevovaly jen v Českých Budějovicích. Moravská Ostrava měla kromě českého a německého obyvatelstva ještě obyvatelstvo polské. A stejně jako v Českých Budějovicích se i tam národnostní spory odrážely v tamní nově budované architektuře. V letech 1892 – 1894 si české obyvatelstvo zbudovalo bohatě zdobený Národní dům, který umístilo naproti novému ostravskému kostelu. Projekt domu zpracoval pražský stavitel Josef Srba. Nedlouho po té následovala Čechům německá odpověď v podobě Německého domu, vystavěného na Nádražní třídě. Dům navrhl architekt Felix Neumann ve stylu zaalpské neorenesance a dle historika umění Pavla Zatloukala se nápadně podobá Německému domu vystavěnému v Brně. Jindřich Vybíral se domnívá, že zde nešlo ani tak o originální řešení, jako spíše o manifestaci národní jednoty a síly. V roce 1900 pak na výstavbu obou domů reagovala třetí národnost přítomná ve městě. Polskou menšinou zde byl vybudován Polský dům, který se stal nejobdivovanější secesní stavbou ve městě a stal se sídlem osvětových a sociálních institucí – knihovny, pokračovací školy, zprostředkovatelný práce a záložny. Více Jindřich Vybíral, *Zrození*, s. 15 a 33.

⁴⁶⁸ Sběrka byla zahájena 1. ledna 1870, *Encyklopedie*, s. 118.

⁴⁶⁹ Jindřich Vybíral, *Století*, s. 141.

Protože finanční částka, jež byla k dispozici, nemohla na plánovanou honosnou stavbu postačit, byla založena věcná loterie, jejíž výtěžek měl finanční hladinu dorovnat. Od počátku doprovázela stavbu Německého domu značná nevole ze strany Čechů. Prvním želízkem, do ohně přiloženým, byl návrh stavby vůbec. Další problém představovala věcná loterie, kterou při stavbě Besedy úřady Čechům nepovolily, kdežto pro německou stranu nepředstavovalo povolení žádný problém. Další provokací se ukázal výběr architekta.

V maloměstském českobudějovickém prostředí druhé poloviny 19. století bylo neobvyklým krokem, když se stavebník Německého domu, spolek českobudějovických Němců, obrátil roku 1871 se žádostí o vypracování projektu na věhlasného pražského stavitele Ignáce Ullmanna,⁴⁷⁰ přestože Ullmann byl uvědomělý, veřejně aktivní Čech.⁴⁷¹ Jeho budějovický projekt nese stopy formální a ideové závislosti na monumentálních pražských přestavbách.⁴⁷²

Německý dům není jediná stavba, na které se Ullmann v Českých Budějovicích podílel. Známy je také jeho novorenesanční návrh na vilu pro Antona Eggerta.⁴⁷³ Ullmannův návrh Německého domu byl přepracován budějovickým civilním inženýrem Karlem Schmidtem⁴⁷⁴, který původní koncepci nedodržel ani v celkovém rozvrhu, ani ve formálních architektonických prvcích detailu, podle Evy Šamánkové a Pavla Jakuba „zajisté k neprospěchu výtvarné působivosti objektu.“⁴⁷⁵ Stejně tak Daniel Kovář ve své knize Budějovický poutník podotýká, že „podle názoru odborníků na historii architektury se tak stalo ke škodě věci.“⁴⁷⁶

Osobnost Karla Schmidta byla dalším německým hřebíčkem do české rakve. Karl

---

⁴⁷⁰ Ignác Ullmann (1822 – 1897) se narodil v Praze, v rodině jehličkáře. Sám se nejprve vyučil jehlářství, ale po té začal studovat na pražské polytechnice a později, v letech 1842 – 47 i na vídeňské Akademii výtvarných umění. Byl členem komise pro dobudování polytechnických ústavů v Praze. Je autorem velké řady architektonických děl, zejména paláců a historizujících přestaveb zámků (Bezděkov u Klatov, nebo Chyše u Karlových Varů), ale je také tvůrcem řady veřejných staveb, která začíná novorenesanční stavbou České spořitelny na Národní třídě ve Staré Městě pražském, z nejvýznamnějších staveb je to dále budova Prozatímního divadla na Novém městě pražském, nebo budova Sokola v dnešní Sokolské ulici. Do roku 1871 je datován jeho plán na budovu nádraží Františka Josefa v Praze. Do stejné doby, kdy navrhoval budovu Německého domu v Českých Budějovicích, spadá budova generálního ředitelství Buštěhradských drah a projekt gymnázia v Pelhřimově. Více Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie*, s. 676.

⁴⁷¹ Jindřich Vybíral, *Století*, s. 141.

⁴⁷² Eva Šamánková – Pavel Jakub, *České Budějovice*, s. 90.

⁴⁷³ Více Eva Erbanová – Milan Šilhan – Rostislav Švácha, *Slavné vily*, s. 33-35.

⁴⁷⁴ O Karlu Schmidtovi toho není příliš známo, stejně jako o Viktoru Schwerdtnerovi. *Encyklopedie architektů* jej označuje jako karlovarského architekta a jako jedinou stavbu uvádí právě Německý dům v Českých Budějovicích, přičemž Schmidtovo autorství neuvádí jako jednoznačné, Pavel Vlček, (ed.), *Encyklopedie*, s. 585.

⁴⁷⁵ Eva Šamánková – Pavel Jakub, *České Budějovice*, s. 90.

⁴⁷⁶ Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 145.

Schmidt v té době dokončil kostel sv. Václava, stavěný pro českou stranu a Jindřich Vybíral k tomu dodává, že nechybělo mnoho k tomu, aby realizace stavby byla zadána firmě, která tuto českou stavbu prováděla.⁴⁷⁷

Základní kámen, na nějž Němci umístili nápis „*Bojem k vítězství, z temnot ke světlu, to je naděje Němců*“,⁴⁷⁸ byl slavnostně položen 23. května 1871.⁴⁷⁹ Dne 23. prosince 1872 byl dům předán k užívání veřejnosti. Jeho otevření se nekonalo s obvyklou pompou a oslavami, neboť na to již německé straně nezbývaly finance. Stavební výdaje přesáhly předpokládaný rozpočet téměř o třetinu a tak bylo nutné uskromnit některé požadavky na výzdobu domu. Kromě toho, že stavba byla do provozu uváděna po částech, které využívaly jednotlivé spolky, došlo také na razantní zásah do exteriéru budovy. Zadní průčelí nebylo nikdy dokončeno.⁴⁸⁰

V hlavní budově se nacházela tělocvična, spolkové místnosti, kanceláře, kuželna, hostinec a ústřední sál. Všechny místnosti byly osově uspořádané. Centrem se stalo monumentální schodiště s kamennými balustrádami. Vedle domu pak byla zahradní restaurace, přírodní amfiteátr s lavičkami a letní cvičiště.

Budova byla dvoupatrová a čtyřboká. Byla to jedna z prvních budov ve městě vystavěná v duchu neorenesance.⁴⁸¹ Hlavní fasáda je zvýrazněna omítkovou bosáží v přízemí a kolem okenních otvorů. Plochu mezi okny rytmičují pilastry vyrůstající z profilovaných štukových říms.⁴⁸²

6.3 Okresní dům (1901 – 1902)

Okresní dům, je spolu s Justičním palácem jednou z nejhezčích veřejných budov ve městě. Přestože se na počátku výzkumu zdálo, že informací k této stavbě bude velice málo, a pramenná základna skutečně nebyla tak široká, jak jsem očekávala, našel se nakonec dostatek pramenů, aby se zodpověděly základní otázky, které jsem si pro tuto práci vytyčila. Základní informace přinesl hlavně dobový tisk. Další informace a plány k budově pak můžeme najít ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích ve fondu Okresní zastupitelstva. Nejzajímavějším pramenem se jeví Stavební deník z roku

---

⁴⁷⁷ Jindřich Vybíral, *Století*, s. 141.

⁴⁷⁸ Tamtéž.

⁴⁷⁹ Jindřich Vybíral uvádí poněkud odlišné informace. Píše, že na stavbě se začalo pracovat již od dubna, ale základní kámen byl položen až 24. června. Tamtéž, s. 141.

⁴⁸⁰ Tamtéž, s. 142.

⁴⁸¹ Vzorem výtvarného řešení Německého domu byla benátská a florentská architektura 16. století. Více k výtvarnému ztvárnění. Tamtéž.

⁴⁸² *Encyklopedie*, s. 117-118.

1902, vedený pány Hauptvoglem a Stabernakem, který obsahuje podrobné informace o všech pracích, včetně těch nejdrobnějších, jež se na budově prováděly, a také finanční položky ke všem těmto činnostem do detailů rozebrané.⁴⁸³

Návrh na okresní dům vypracoval vídeňský architekt a autor budějovického paláce Biene, Peter Paul Brang. Vlastní stavební práce pak řídily v letech 1901- 1902 již výše zmíněné firmy Josef Hauptvogel a Jakob Stabernak.

První zprávy o stavbě okresního domu se objevily v tisku roku 1901. V polovině roku Budivoj informoval o tom, že se konala schůze okresního zastupitelstva, na kterém bylo rozhodnuto o stavbě okresního domu v Českých Budějovicích. V domě byly plánovány úřadovny, stravovna a chudobinec. Tisk přinesl informaci i o finančním řešení. Rozpočet stavby byl stanoven na 360 000 Korun, ale okres měl k dispozici pouze 100 000 Korun. Zbytek tedy plánoval uhradit půjčkou u některého z peněžních ústavů.⁴⁸⁴

Další oznámení se objevila až ke konci roku 1901, tedy v době, kdy už byla stavba pod střechou. Tehdy tisk přinesl negativní komentáře na adresu účelnosti této stavby. Okresnímu výboru by měly podle tohoto textu stačit dvě místnosti kancelářské a jedna zasedací síň. Ani umístění chudobince a stravovny pro nemajetné autor článku Jihočeských listů nepovažuje za „*praktické a rozumné*“ a investování peněz do tak honosné a nákladné stavby se mu zdá zbytečné. Mnohem účelnější by se mu jevílo investovat peníze ku prospěchu obcí a to hlavně na stavbu silnic, neboť „*v celém království nejsou silnice v tak bídném stavu, jako ve zdejším okresu.*“⁴⁸⁵

V této době nebyla většina okolních vesnic s městem nijak spojena, kvalitní cesty zde nebyly a ty, které byly k dispozici, se v době špatného počasí daly používat pouze pěšky, což znamenalo ohrožení na zdraví. Výjimkou byla cesta do Plava a Římovy, jejíž stavba byla plánována na několik let. Ostatní obce si na silnice musely ještě dlouho počkat.⁴⁸⁶

O několik čísel později Budivoj informoval, že stavba byla zadána stavitelům Hauptvoglovi a Jakobu Stabernakovi.⁴⁸⁷ Ve stejnou dobu vyšly i první a oproti Budivoji obsažnější informace v Jihočeských listech. Psalo se, že v poslední schůzi okresního zastupitelstva navrhl Dr. Kohn, aby stavba vlastní budovy pro okresní zastupitelstvo co

---

⁴⁸³ SOkA České Budějovice, *Okresní zastupitelstva 1865 – 1918, Stavební deník: okresní budova 1901 – 1902*, inv. č. 45, sign. 1/45.

⁴⁸⁴ Budivoj, 2. 7. 1901.

⁴⁸⁵ Jihočeské listy, 14. 12. 1901.

⁴⁸⁶ Tamtéž.

nejdříve byla započata a to podle hotových plánů architekta Branga z Vídně. Po debatě, do které „zasáhl J. Kneissl, J. Taschek, říd. Koch a stavitel Hauptvogel“, byl návrh schválen.⁴⁸⁸

Ještě téhož roku byla stavba zahájena. Než bylo rozhodnuto o zadávání řemeslných prací, stejně jako při stavbě budovy justičního paláce tisk vyslovil myšlenku, že by se slušelo alespoň polovinu prací zadat českým živnostníkům. Obhajoval to slovy, že v městském zastupitelstvu je polovina Němců a „nedostane-li se českým řemeslníkům slušného podílu na pracích pro okresní dům, bude veřejnost věděti, že v korporaci, jež o tom bude rozhodovati, není špetka citu pro právo a spravedlnost.“⁴⁸⁹ Aby se podobným problémům předešlo, bylo by dobré, kdyby se „Řemeslnická beseda“ chopila v této záležitosti iniciativy, a na povolaných místech se ve prospěch českých řemeslníků dožadovala spravedlnosti.⁴⁹⁰

Stavba budovy pokračovala na rozdíl od ostatních staveb poměrně rychle. Již na sklonku roku 1901 byla stavba pod střechou a počítalo se, že v létě následujícího roku bude budova předána ke svému účelu.⁴⁹¹

Nová okresní budova byla skutečně velice reprezentativní. Na průčelí budovy byla bohatá štuková a sochařská výzdoba, vytvořená podle modelů sochaře Geoga Leiseka z Vídně. Dříve bylo na fasádě až 55 štukových doplňků. Dnes jich po rekonstrukcích zůstalo pouze několik a jediným zbytkem plastické výzdoby je sousoší v půlkruhovém tympanonu pod nárožní kupolí, které znázorňuje sedící alegorickou postavu Austrie s klečícími figurami Průmyslu a Zemědělství.

Vnitřek budovy popsal ve své knize František Rada. Vysokým portálem se vcházelo po širokém schodišti do ústředního vestibulu, odkud vedly chodby do postraních traktů a schodiště do poschodí. Uvnitř se nacházela velká klenutá zasedací síň eliptického tvaru, jež byla honosně vypravena v secesním slohu v barvách bílé, zelené a zlaté. Světlo vstupovalo do místnosti širokými okny.⁴⁹²

Budova sloužila nejprve jako sídlo okresního zastupitelstva. Ve střední části budovy se nacházely úřadovny, v levém křídle okresní chudobinec a v pravé části okresní stravovna, kde se vyvažovalo nemajetným. Od roku 1912 sídlil v nárožní

---

⁴⁸⁷ Budivoj, 2. 8. 1901; Jihočeské listy, 10. 8. 1901.

⁴⁸⁸ Jihočeské listy, 10. 8. 1901.

⁴⁸⁹ Jihočeské listy, 27. 8. 1901.

⁴⁹⁰ Tamtéž.

⁴⁹¹ Jihočeské listy, 7. 11., 15. 11. 1901.

⁴⁹² František Rada, *Když se psalo c. k.*, s. 215.

budově okresní úřad a v letech 1945-1949 pak okresní národní výbor.⁴⁹³

František Rada popisuje dále okresní dům takto: „V budově byly původně kanceláře a zasedací síně okresního zastupitelství a na východní straně zaopatřovací ústav pro padesát osob. Češi říkali celé budově „stravovna“, poněvadž tam nacházeli útulek řemeslníčí pomocníci, kteří chodívali do světa na zkušenou.“⁴⁹⁴

Další materiály, uložené v Okresním archivu, se již týkají pozdějších období. Týkají se hlavně oprav prováděných na domě v letech 1923 – 1924. Přestože byla stavba stará jen dvě desítky let, byla nutná renovace její fasády, která byla odprýskaná, otlučená, popř. byla „zamočená omítka facády hladkých ploch i ploch profilovaných.“⁴⁹⁵ Nová omítka pak měla být provedena z prvotřídních nepromokavých barev. Opravy se rovněž chystaly na práce sochařské a štukatéřské. Vše se mělo provádět nejen na fasádě směřující do ulic, ale také na fasádě do dvora a oba štíty. Práce čekala i na klempíře a pokrývače, kteří měli prohlédnout současný stav budovy a zajistit ji před dalším poškozením.⁴⁹⁶

6. 4 Justiční palác (1902 – 1903)

Na nábřeží, tedy v místě, kde dnes stojí rozlehlá budova Justičního paláce, bylo stanoviště kolotočů, zvěřinců, akrobatických představení a říkalo se mu budějovický Wurstelprater.⁴⁹⁷ Trvale zde fungovala Pfreindnerova střelnice a až kolem roku 1890 se začalo řešit, co s prostorem bude dále. Objevilo se několik návrhů na zastavění těchto míst. Kromě Justičního paláce, který zde nakonec vyrostl, zde měla stát budova muzea nebo německý učitelský ústav s obecnou školou.⁴⁹⁸ V místě dnešní budovy se dříve nacházel Krumlovský rybník, který byl vysušen na počátku 19. století. To však se stavbou soudní budovy příliš nesouvisí.

Mnohem podstatnější pro vznik nové soudní budovy bylo, že roku 1902 byla prodána tehdejší krajská věznice. Tato věznice již dále nemohla fungovat, neboť již nevyhovovala ze zdravotních důvodů. V nové budově Justice pak měla být umístěná i nová, zdravotně vyhovující věznice.⁴⁹⁹

---

⁴⁹³ Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 209.

⁴⁹⁴ František Rada, *Když se psalo c. k.*, s. 215.

⁴⁹⁵ SOkA České Budějovice, *Okresní zastupitelstva 1865 – 1918, Okresní budovy: plány, opravy, pronájmy, činže 1903 – 1926*, inv. č. 139, sign. B/137, kart. 55.

⁴⁹⁶ Tamtéž.

⁴⁹⁷ Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 207.

⁴⁹⁸ Tamtéž.

⁴⁹⁹ Českobudějovické listy, 5. 3. 1998.

Stavba nového sídla justice byla skutečně nutná. Dokládají to i články v tehdejšímu tisku. Jihočeské listy již v roce 1898 přinesly zprávu, že „*jest opravdu nejvyšší čas, aby ku stavbě té se co nejdříve přikročilo, neboť primitivní místnosti soudu okresního a krajského postačily by snad pro malé okresní městečko, nikoli ale pro město s 34.000 obyvateli.*“⁵⁰⁰

Krajský soud dříve sídlil na radnici v zasedací síni a v zadní části radnice byla umístěná trestnice. Okresní soud zasedal v soukromém domě na Senovážném náměstí, kde bylo, podle Františka Rady, jeho umístění zcela nevhodné. Městská správa měla pro své úřady jen nedostatečnou část radničních místností a dlouho žádala vládu o uvolnění budovy. Nabízela dokonce státu stavební místo pro soudní budovu zdarma a byla ochotna jí zaplatit příspěvek 51 000 korun za vyklizení radnice a vězení. Přesto stát několik let otálel, než se rozhodl zahájit stavení práce.⁵⁰¹

Když se stavba nové soudní budovy ukázala jako nezbytná, jednání začala probíhat rychle. Hned počátkem roku 1899 se konala schůze obecního zastupitelstva, na které purkmistr Josef Kneissl oznámil, že ministerstvo schválilo podmínky ke stavbě nového justičního paláce. Podle těchto podmínek měla rozlehlá budova stát na prostoru velkém 2 924 čtverečních sáhů a pojmout měla krajský i okresní soud, státní zastupitelstvo, hlavní berní úřad a vězení. Obvyklé finanční problémy při koupi pozemku tentokrát měly odpadnout. Město poskytlo stavební místo zdarma, ale za to si vzalo do svého vlastnictví starou radnici, na které až dosud krajský soud i s věznicemi sídlil.⁵⁰²

Vzhledem k tomu, že ke zmiňované stavbě již byly vyhotoveny i plány, předpokládal se začátek stavby ještě na rok 1899, nejvýše na ten následující.⁵⁰³ Tato vize se nakonec ukázala jako nesplnitelná. Za více než rok přinesl tisk novou zprávu, že zřejmě ani do konce roku 1901 stavba započata nebude. Stavba byla posunuta až na rok 1902. Autor článku dával téměř vše za vinu obecnímu zastupitelstvu a obvinil ho, že se o záležitosti stavby dostatečně nestaralo. Navíc přinesl zprávu o tom, že plány na stavbu ještě nejsou hotovy.⁵⁰⁴ Zde se tedy musíme ptát, který z článků je pravdivý. Jestli ten z roku 1899, který oznamuje, že plány jsou hotové, nebo tento. Také je možné, že plány byly v průběhu několika let zrušeny jako nevyhovující a nové nebyly dosud dodány.

---

⁵⁰⁰ Jihočeské listy, 20. 10. 1898.

⁵⁰¹ František Rada, *Když se psalo c. k.*, s. 215 – 216.

⁵⁰² Jihočeské listy, 16. 1. 1899.

⁵⁰³ Tamtéž.

K potvrzení této možnosti však chybí prameny.

Další zpráva ke stavbě paláce se objevuje až v lednu 1902. Jihočeské listy reagují na článek, jenž vyšel v dalším budějovickém tisku Budweiser Kreisblatt. Oznamoval, že z Vídně došel polohopisný plán, podle kterého by mělo být hlavní průčelí obráceno do Linecké ulice a směrem k městu bude umístěn žalář, což se zdálo tisku naprosto nepřijatelné. *„Budou míti tedy trestanci vyhlídku na nejkrásnější promenádu, na Krumlovské stromořadí.“*⁵⁰⁵ Kreisblatt si dále stěžoval, že *„proti takovému zostuzení promenády se musí rázně vystoupiti.“*⁵⁰⁶

Nedlouho po těchto stížnostech byla vytvořena ohledací komise⁵⁰⁷, která měla za úkol celou situaci posoudit a rozhodnout. Jako hlavní důvod byla podána stížnost na špatné estetické rozvržení stavby. Hlavní průčelí, které mělo být nejvíce zdobené, bylo nasměrované k Linecké silnici a tím pádem ke Krumlovské aleji byla nasměrována pouze fasáda jednoduchá. Zbytek pak tvořily obyčejné zdi. Komise shledala tyto výtky jako odůvodněné a rozhodla o změně průčelí. Nová hlavní fasáda měla směřovat ke Krumlovským alejím a věznice byly umístěny jižním směrem. Vzhledem k tomu, že přepracování plánů odhadla komise maximálně na šest týdnů, začít stavět se mělo v dubnu nebo v květnu téhož roku.⁵⁰⁸

Další zprávy o stavbě justičního paláce přinesly Jihočeské listy v čísle 83 a 86. Zprávy jsou to značně rozhořčené, neboť český tisk nemohl vystát, že obě stavitelské firmy, kterým byla stavba svěřena, jsou německé. Nejzajímavější je, že tyto firmy předložily nejdražší návrh.

Vítězným firmám Josefa Hauptvogla a Jakoba Stabernaka konkurovaly původně tři firmy. Firma Josefa Pfeffermanna, která nabídla rozpočet 504 000 Korun, vyšší nabídku, kolem 505 200 Korun, učinili pánové Toufar a Musil. V praxi je běžné, že stavba připadne firmě, která přinese nejnížší finanční požadavky. V tomto případě se však nestalo. Stabernak s Hauptvogelem vypočetli stavbu na 531 000 Korun a přesto jim byla svěřena. Reakci na tuto nepravost, jak ji přinesly Jihočeské listy nelze jinak, než citovat: *„Taková nákladná stavba že by se měla dopřát Čechovi? Nikdy! A hned začalo pracovati se parou. Taschek byl více ve Vídni než doma, běhal od jedné instance k druhé a všude se snažil pomoci svým kamarádům na úkor všeho práva a slušnosti.“*

---

⁵⁰⁴ Jihočeské listy, 21. 3. 1901.

⁵⁰⁵ Jihočeské listy, 12. 1. 1902.

⁵⁰⁶ Tamtéž.

⁵⁰⁷ Ke složení komise blíže Jihočeské listy, 8. 2. 1902.

⁵⁰⁸ Tamtéž.

*Současně ale také jistá pražská klika pomocí několika poslanců zahájila akci v ten smysl, aby stavbu dostal známý boháč Nekvasil, který ale vůbec – neoferoval.*⁵⁰⁹

Zanedlouho přišlo z Vídně vysvětlení, které však rozbouřené vody česko-německé příliš neuklidnilo. Pánové Hauptvogel a Stabernak byli údajně vybráni proto, že obec budějovická naléhala, aby za darování pozemku, kterého si cenila na 200 000 Korun, byl při zadávání vzat ohled na Němce. Druhým důvodem pak byla otázka dělnické mzdy. Z dělnických kruhů byla do Vídně poslána petice ve prospěch německých oferentů, kteří údajně stavebním dělníkům platili ze všech stavitelských firem nejlépe. Budivoj však považoval tento čin za podvod a podotkl, že stavitel Josef Pfeffermann platí svým dělníkům stejně dobře, jako německé firmy.⁵¹⁰

Neoferující Nekvasil sice stavbu nedostal, ale české firmy také ne. Text Jihočeských listů je plný nenávisti vůči německým stavitelům a dosti důrazně to dává najevo. Není divu, že většina článku včetně jeho původního názvu byla zabavena. Na závěr krátkého článku si jeho autor postěžoval ještě na německou nespravedlnost při zadávání řemeslnických prací. *„Jest nepopiratelno, že Němci docílili tímto průběhem věci velikého úspěchu, neboť do německého klína padne mnoho tisíc peněz, zvláště když i většina řemeslných prací se stavbou spojených, zadána bude německým živnostníkům.*“⁵¹¹

K případu se o nic lépe nevyjádřil ani český Budivoj. Taschka označil za *„neúnavného machra ve švindlování“*, a k celé německé stránce věci dodal: *„Podej Němci prst a chce celou ruku!*“⁵¹² Na rozdíl od Jihočeských listů se Budivoj alespoň vyjadřoval slušněji a kultivovaněji.

Jakob Stabernak s Josefem Hauptvoglem nabídli spolu se svým rozpočtem také využití vysoce kvalitního materiálu. S tím se dá při tak vysokém rozpočtu počítat. Leč útoky českých publicistů neskončily. Netrvalo dlouho, stavba se ještě pořádně nestačila rozběhnout, a už české noviny přinesly obvinění, že materiál používaný na stavbu nemá rozhodně slibovanou kvalitu. *„Pro základy této veliké, monumentální stavby využívají páni podnikatelé dobrovodský laciný kámen, který pro svou pochybnou jakost používán bývá jen na stavby obyčejné, menší.*“⁵¹³ Autor článku podotkl, že tento kámen nebývá vůbec vhodný k velkým stavbám, a že Hauptvogel se o jeho nevhodnosti

---

⁵⁰⁹ Jihočeské listy, 24. 7. 1902.

⁵¹⁰ Budivoj, 22. 7. 1902.

⁵¹¹ Jihočeské listy, 24. 7. 1902.

⁵¹² Budivoj, 22. 7. 1902.

⁵¹³ Jihočeské listy, 26. 9. 1902.

přesvědčil již při stavbě nádražní budovy na Hluboké. Trochu dětinsky dnes vyznívá obvinění, že páni stavitelé ukryli stavební materiál za velkou neproniknutelnou prkennou zdí, aby nikdo neviděl onu „výtečnou jakost“ materiálu, který používají.⁵¹⁴ Vzhledem k tomu, že ohrazení staveniště včetně materiálu se používá i dnes, a to jak z bezpečnostních, tak z estetických důvodů, se můžeme domnívat, že stejnou funkci měla ohrada i tehdy. Další možností mohlo být bránění zlodějům, aby materiál rozkradli.

Prorocství Jihočeských listů, že veškeré řemeslnické práce budou zadány německým řemeslníkům, se vyplnilo jen částečně. V roce 1903 již byla stavba na dobré cestě ke svému dokončení a rozdány také byly veškeré práce řemeslné. Hlavní práce dostali jihočeští živnostníci, na čemž má největší zásluhu obchodní a živnostenská komora spolu s poslancem Josefem Brdlíkem. Velký díl tohoto úspěchu patří také dalšímu poslanci Holanskému, který stál v čele deputace řemeslnictva a živnostenstva při cestě do Vídně, aby zapůsobili na těch nejvyšších místech. Podařilo se a jihočeští živnostníci zakázky skutečně dostali až na pár výjimek, které dělaly některé firmy vídeňské.⁵¹⁵ Čeští řemeslníci podílející se na pracích na justičním paláci byli nakonec dva. Pan František Blažek, který měl spolu s dalšími na starost truhlářské práce v soudní budově, a továrník Jan Chotta, jenž ve stejné budově dělal práce zámečnické.⁵¹⁶ Zbytek zakázek získali německé firmy a živnostníci, což bylo další polínko přiložené do ohně národnostních sporů.

Poslední zprávou, kterou přinesly Jihočeské listy v roce 1903, byla informace o propuštění 80 dělníků ze stavby. Stalo se tak proto, že stavba probíhala příliš rychle, zatímco truhlářské práce urychleny být nemohly a vše muselo souhlasit přesně podle smlouvy.⁵¹⁷

Dne 14. března 1905 konečně vyšla v tisku zpráva, že nová soudní budova byla schvalovacím sborem uznána za způsobilou a bude odevzdána svému účelu. V dubnu se do ní měl nastěhovat c. k. okresní soud. Až při schvalování se zjistilo, že některé místnosti jsou menší, než se očekávalo.⁵¹⁸ Přesto se v dubnu téhož roku soud do budovy nastěhoval.

Národnostní třenice ovšem nastěhováním do nové budovy neskončily. Naopak.

---

⁵¹⁴ Jihočeské listy, 26. 9. 1902.

⁵¹⁵ Podrobné rozdělení prací uvádí Jihočeské listy, 4. 3. 1902; opravy pak Jihočeské listy, 21. 3. 1902.

⁵¹⁶ Jihočeské listy, 21. 3. 1902.

⁵¹⁷ Jihočeské listy, 24. 6. 1902.

⁵¹⁸ Budivoj, 14. 3. 1905.

Objevil se nový problém, na který Budivoj ihned upozornil své čtenáře. „...byly i jednotlivé úřadovny a místnosti opatřeny nápisy, ale takovým způsobem, kterýž nejen zaráží, nýbrž i uráží. Zaráží proto, že se přičí dosavadním místním tradicím a také zákonitému nařízení a uráží, protože značí zřejmé nadřování druhému jazyku zemskému na úkor a škodu našeho českého jazyka. Jsou totiž nápisy vyhotoveny tak, že jedny mají ve své přední polovici jazyk český a druhé zase jazyk německý. Neodpovídají tedy národnostnímu poměru a složení okresu a kraje, ačkoli podle platných předpisů mají mu odpovídati a ačkoli ve starých místnostech okresního i krajského soudu byly všechny úřední místnosti docela správně označeny, nesouce všude český nápis na předním místě a německý teprve na druhém.“⁵¹⁹ Autor dále napsal, že doufá v brzkou nápravu, a že nápisy ponese opět v platném pořadí. Smutné je, že místo aby noviny přinesly informace o nové budově obecně, popsaly její vzhled nebo přinesly popis jednotlivých místností a jejich funkcí, opět řešily národnostní nešvary.

Přestože jihočeský tisk se k architektonickému řešení budovy příliš nevyjádřil, máme popis uchovaný ve vzpomínkách Františka Rady. Justiční palác popisuje jako dvoupatrovou budovu se vzhledem pevnosti, postavenou v neorenesančním slohu. Přízemí budovy je zdobeno bosáží a výraznými prvky jsou dvě válcové věže s kuželovitými střechami. Pro tyto kuželovité věže umístěné v každém rohu pravidelného obdélníkového půdorysu se budově říkalo „malý Kreml“.⁵²⁰ Přestože fasáda paláce je postavena v neorenesančním stylu, vnitřek budovy je převážně secesní. Výjimkou je porotní síň a věžeňská kaple, které jsou stejně jako fasáda vystavené v neorenesančním slohu.⁵²¹

Vchod z Gerstnerovy ulice byl ozdoben dvěma vznášejícími se anděly s hlásnými troubami. Vzhledem k tomu, že na této straně se počítalo s umístěním vězení, andělé zřejmě měli představovat jakési memento posledního soudu. Věž, umístěná na stejné straně, nesla na vrcholu křížek. Byla zde umístěná věžeňská kaple, která byla zrušena po druhé světové válce.⁵²²

V nové budově byly umístěny oba soudy, krajský i okresní, dále berní úřad,

---

⁵¹⁹ Budivoj, 21. 4. 1905.

⁵²⁰ František Rada, *Když se psalo c. k.*, s. 216.

⁵²¹ Stejně jako v Českých Budějovicích, tvoří justiční palác v Plzni dvě části. Budova soudu, postavená firmou Müller a Kapsa v roce 1902 a věznice. Osu symetrického severního průčelí zdůrazňoval rizalit, završený sestavou valbových střech a věžičkou, na níž byl umístěn křížek. Ten poukazoval na kapli umístěnou uvnitř. Prostor kaple byl ve 2. polovině 20. století rozdělen stropními konstrukcemi a využit jako archiv. Průčelí i interiéry obou objektů byly řešeny v historizujícím slohu. Více k prostorám plzeňského justičního paláce Petr Domanický – Jaroslava Jedličková, *Plzeň*, s. 60.

⁵²² Českobudějovické listy, 5. 3. 1998.

státní nadvlády, státní geometr a pozemkové knihy. V západní části stavby pak byla umístěna věznice s celami, samovazbou a byty dozorců. V roce 1945 byla budova poškozena při náletu. Jižní část budovy byla v roce 1981 dostavěna účelovou panelovou stavbou.⁵²³

6. 5 Příjímáčí budova českobudějovického nádraží

Druhá polovina devatenáctého století byla dobou velkého rozmachu výstavby městských veřejných staveb. Jinak tomu nebylo ani s nádražními budovami a výstavbou nových železničních tratí. Nové dráhy nesloužily jen k přepravě osob. Umožnily také rozvoj průmyslu a obchodu v krajích, kterými procházely.

Jižní Čechy již měly svou koněspřežku, která spojovala Budějovice s Lincem. Přesto zde byla výstavba parostrojní dráhy dlouho očekávána. Stavba byla zahájena 17. listopadu 1866, kdy byla za nepříznivého počasí slavnostně zahájena.⁵²⁴ Smíšená komise, sestavená ze zástupců vlády, akciové společnosti a představitelů obcí, začala určovat definitivní směr výstavby nové dráhy. V obvodu Českých Budějovic probíhal výkup pozemků a hledalo se vhodné místo pro umístění nádraží.⁵²⁵

Českobudějovické železniční nádraží spadalo od roku 1867 pod ředitelství Dráhy císaře Františka Josefa se sídlem ve Vídni. Jeho ředitelem byl jmenován dosavadní sekretář České západní dráhy Jindřich Rogerer.⁵²⁶

Železniční trať České Budějovice – Plzeň byla otevřena 1. září 1868 bez oficiálních oslav. Ve stejný den se otevřelo i původní budějovické nádraží, které mělo pět průjezdných kolejí, jednu kusou kolej k vojenské rampě, jednu kratší manipulační kolej u skladiště a připravovala se ještě vlečková kolej do plynárny.⁵²⁷ Problémy nastávaly s umístěním a přístupem k nádraží. Nacházelo se poměrně daleko od města a cesty, které k němu vedly, byly většinou blátivé.⁵²⁸ Většina lidí se musela dopravit na nádraží pěšky. Pouze pro ty zámožnější jezdily dvakrát denně z města a zpět hotelové omnibusy za cenu 10 krejcarů včetně velkého zavazadla.⁵²⁹

O hotelových omnibusech se ve svém spise zmiňuje i František Rada. Popisuje, že vedle drožkářů měli své vlastní dostavníky hotely Slunce, Zvon a hotel U Tří

---

⁵²³ *Encyklopedie*, s. 208.

⁵²⁴ Jan Viktora, *Čtení o historii českobudějovického železničního nádraží*, České Budějovice 1993, s. 7.

⁵²⁵ Tamtéž, s. 8.

⁵²⁶ Tamtéž, s. 9.

⁵²⁷ Tamtéž, s. 11.

⁵²⁸ Rudolfovská ulice byla vydlážděna až v roce 1914 a Lannovou třídou protékal potok. Tamtéž.

⁵²⁹ Tamtéž.

kohoutů. Tyto dopravní prostředky se nazývaly „hotelové omnibusy“. „*Jezdily ke každému vlaku z náměstí k nádraží a od nádraží zpátky k hotelu. Kočí stávali před východem z nádraží a hlasitým voláním – spolu s podomky z jiných hotelů – lákali lidi přijíždějící do města, aby se ubytovali v jejich hotelu a použili omnibusu.*“⁵³⁰

Přístup k nádraží však nebyl jediný problém. Brzy se ukázalo, že nevyhovující je rovněž kolejiště i samotná nádražní budova, která nevyhovovala zejména provozním požadavkům. Proto byl již v říjnu roku 1868 zřízen u prvního nástupiště krytý perón a postaven byl i nový nádražní vestibul.⁵³¹

V roce 1869 zahájila přestavbu na lokomotivní provoz společnost Dráhy císařovny Alžběty, provozovatelka koněspřežky.⁵³² S touto přestavbou se začalo řešit, kde bude umístěno koncové nádraží Alžbětiny dráhy. Po několika jednáních zástupců obou drah, průmyslové komory a dalších zainteresovaných, bylo nakonec rozhodnuto, že pro osobní vlaky bude nádražní kolejiště společné. Nákladní nádraží dráhy císaře Františka Josefa bylo rozšířeno směrem k Rudolfovské silnici a nákladní nádraží Alžbětiny dráhy bylo postaveno jižním směrem, k obci Mladé.⁵³³ Na místě původního nádraží těmito přestavbami vznikl komplex tří budov, které byly navzájem spojené chodbou. V prostřední budově se nacházela čekárna třetí třídy s výčepem, čekárna druhé třídy a odtud se pak vcházelo do čekárny první. Na chodbě stála trafika a prodejna novin. Z této chodby se šlo na dámské a pánské toalety. V patře se nacházely restaurace, které byly stejně jako čekárny rozdělené do tříd.⁵³⁴

Nádraží v Českých Budějovicích sice fungovalo, ale ke konci 19. století už jeho kapacita přestávala stačit. Na počátku 20. století už bylo zřejmé, že současný stav kolejišť a staničních budov v mnoha důležitých uzlových stanicích neodpovídá velkému nárůstu nákladní i osobní dopravy, a tak se začalo jednat o přestavbách. Nejvhodnějším způsobem, jak nastalé problémy vyřešit, se ukázalo oddělení osobní a nákladní dopravy vystavěním samostatných nádraží. Tento způsob byl využit i při přestavbě nádraží českobudějovického, která probíhala v letech 1904-1908.⁵³⁵ Původní nádraží zde bylo

---

⁵³⁰ František Rada, *Když se psalo c. k.*, s. 62-63.

⁵³¹ Jan Viktora, *Čtení*, s. 11.

⁵³² V dalších letech byly obě soukromé dráhy zestátněny. Bývalá Alžbětina dráha přešla pod správu Ředitelství státních drah v Linci. Provoz bývalé dráhy císaře Františka Josefa začalo od 1. srpna 1884 řídit českobudějovické ředitelství státních drah, které po třech letech bylo předáno plzeňskému ředitelství. Více Tamtéž, s. 14-15.

⁵³³ Tamtéž, s. 11-12.

⁵³⁴ Stavbu těchto nádražních objektů prováděli budějovický stavitel Kneissl ve spolupráci s dřevopodnikatelem Bubeníčkem, jehož firma stavěla dřevěnou část skladišť obou drah a nový most přes řeku Malší. Tamtéž, s. 12.

⁵³⁵ Stejně jako v Českých Budějovicích, probíhala výstavba nových velkých staničních budov i v jiných

nahrazeno novým seřazovacím a odděleným osobním nádražím. Nové podoby se dočkala i staniční budova.⁵³⁶

Přestavba českobudějovického nádraží byla rozvržena do čtyř období, přičemž každé trvalo přibližně jeden rok. V dubnu 1904 bylo plzeňské ředitelství státních drah vyzváno, aby vypsalo ofertní řízení k zadání stavebních prací. Průmyslová komora usilovala hlavně o to, aby byly v ofertním řízení upřednostňovány české firmy. Nabídku podalo 18 podnikatelů, ale místní z toho byli pouze dva. Po dlouhém jednání ofertní řízení vyhrála firma Bohuslav Kebl z Českých Budějovic.⁵³⁷

Velký problém při stavbě představovalo vyvlastňování pozemků, o kterém bude více řeč níže. Jan Viktora píše, že vyvlastňování pozemků ztěžovala neústupnost některých majitelů a jejich požadavky, ale už neuvádí, jaké byly těmto majitelům nabízeny finanční částky. Zda byly pozemky oceněny dobře, či nikoli.⁵³⁸

Práce na nové nádražní stanici pokračovala s několika přestávkami, způsobenými stávkami dělníků za lepší plat až do roku 1907.⁵³⁹ V té době již vrcholili přípravné práce k vybudování nové staniční budovy.

Nová nádražní budova vznikla v letech 1907-1908 podle návrhů Gustava Kulhavého. Stavbu samotnou provedla firma J. M. Koulet a syn z Aše.⁵⁴⁰ Daniel Kovář ve svém Budějovickém poutníku píše, že 2. prosince 1908 došlo ke slavnostnímu otevření nové nádražní budovy, tedy v den 60. výročí vlády císaře Františka Josefa I.⁵⁴¹ Tato informace však není zcela přesná. Cesta k nové, prostorné a reprezentativní budově nádraží nebyla jednoduchá a tak k otevření nádraží došlo až po plánovaném

---

městech. V Plzni se o výstavbě nového centrálního nádraží uvažovalo od 70. let 19. století. Plzeňská obchodní a živnostenská komora podala návrh ministrovi obchodu a předsedovi státní železniční rady Felixi Pino Friedenthalovi již roku 1885. Nové ústřední nádraží mělo nahradit stávající tři nádraží soukromých železničních společností, která z mnoha důvodů již přestala vyhovovat. Stejně jako v Českých Budějovicích však docházelo k velkému zdržení z důvodů finančních. Stavba byla zahájena roku 1895 a již roku 1896 zase pozastavena. Komplex nádraží c. k. státních drah byl nakonec dokončen stejný rok jako nádraží českobudějovické, tedy až v roce 1908. Celou stavbu projektoval Jan Bašta a plány zhotovil Josef Koubek. Více Petr Domanický – Jaroslava Jedličková, *Plzeň*, s. 55-56.

⁵³⁶ Jan Viktora, *Čtení*, s. 16.

⁵³⁷ Podrobnější informace o ofertním řízení Tamtéž.

⁵³⁸ Tamtéž, s. 17.

⁵³⁹ Podrobněji Tamtéž, s. 16 – 19.

⁵⁴⁰ Přestože návrhy na nádražní budovy nepatřily až na výjimky k pracím významných architektů, některá města se mohou pochlubit skutečně okázalými nádražními budovami. Mezi významnější patří mimo jiné i Plzeň. Přestavba tamní nádražní budovy byla zahájena v roce 1902. Projekt přijímací budovy vypracovalo c. k. ministerstvo drah ve Vídni v roce 1903 a prováděcí projekt pak Ředitelství státních drah v Plzni v roce 1904. Stavbu nádraží prováděl v té době již v Plzni velice známý architekt, Rudolf Stech. Stavba se stejně jako v Českých Budějovicích z finančních důvodů protahovala. Pro osobní dopravu byla nádražní hala slavnostně otevřena až 17. července 1907. Definitivní vedení kolejí pak bylo dokončeno 1. května 1908. Pro Rudolfa Stecha byla tato stavba poslední. Neunesl tíži svých dluhů a tak ukončil svůj život sebevraždou. Více Petr Domanický – Jaroslava Jedličková, *Plzeň*, s. 54-58.

datu a navíc ještě bez obvyklých oslav.

První zmínky o možnosti vybudování nové nádražní budovy se objevily v tisku v roce 1899. Jihočeské listy přinesly informaci, že v říšském rozpočtu se nachází 100 000zlatých a že se město snad již brzy dočká rozšíření nádraží.⁵⁴² Jak pokračovaly plány na rozšíření v dalším roce, nevíme. Tisk píše většinou jen o tom, že probíhají jednání, nebo že se s přestavbou nádraží počítá. Předpokládáme tedy, že se o přestavbě a jejím řešení postupně jednalo.

Lepší informaci přinesly Jihočeské listy až v roce 1901. V zasedací síni obchodní komory proběhla poradní schůze, kterou svolalo prezidium obchodní komory, a ve které se jednalo o umístění nového nákladního a osobního nádraží v Českých Budějovicích. Schůzi řídil místopředseda obchodní komory J. Procházka. V zahájení schůze, jež proběhlo česky i německy, byla stanovena zásada, že každý bude při schůzi používat svého mateřského jazyka. Němčina i čeština tedy zaznívaly po celé jednání. Vrchní inspektor Pátek objasnil současný stav nádraží a také plány na přestavbu a rozšíření. Schůze trvala 3 hodiny.⁵⁴³

Navržený plán se však nezdál být úplně ideální. Původní plán, umístit nádraží blíže k městu, mezi ulice Rudolfovskou a Lannovu se změnil. Nyní se plánované nádraží mělo posunout zcela z města ven, na dosud volná pole. Nejen občané města, ale i členové obchodní a průmyslové komory s takovým plánem nesouhlasili. Proti stavbě tak vznikly dvě petice. Jednu sepsali obyvatelé Pražského předměstí, druhou občané Vídeňského předměstí, která byla zaslána říšské radě poslancem Holanským.⁵⁴⁴

Komplikace se stavbou nádraží se prohloubily ještě více. Zanedlouho podávané petice ještě přibýly. Zatímco dosud byly předkládány petice, které žádaly, aby nádraží nebylo posunuto ven z města, objevila se nová petice, která požadovala opak. Dne 6. června 1901 podal další petici vicepresident obchodní a živnostenské komory Josef Procházka. Požadoval posunutí nádražní budovy směrem k cukrovaru.⁵⁴⁵ Procházkův požadavek se zdál zcela nepřijatelný.⁵⁴⁶ Souhlasit s ním mohli jen někteří soukromí

---

⁵⁴¹ Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 185.

⁵⁴² Tehdy se hovořilo zatím jen o rozšíření nádraží. Informace o nové nádražní hale se objevily až později. Jihočeské listy, 5. 3. 1899.

⁵⁴³ Jihočeské listy, 22. 5. 1901; Budívoj, 24. 5., 31. 5., 4. 6. 1901.

⁵⁴⁴ Jihočeské listy, 7. 6., 9. 6. 1901.

⁵⁴⁵ Takový požadavek vzbudil velmi rozporuplné reakce. Lidé nemohli pochopit, proč obchodní komora, dosud „dbalá zájmu obchodu a průmyslu, dojísta učiní projev proti překládání nádraží za město a její vicepresident zatím fedruje akci zcela opačnou.“ Více Jihočeské listy, 9. 6. 1901.

⁵⁴⁶ Informace o Procházkově petici se nakonec ukázala jako velice mylně vyložená. Obsah petice byl v tisku špatně přednesen. Procházka nežádal o posunutí nádraží více k jihu, ale o jeho rozšíření. Tamtéž.

továrníci⁵⁴⁷ a němečtí majitelé pozemků, které by rádi výhodně prodali. Přesto veřejnost doufala, že se situace zvrátí v jejich prospěch a nádraží zůstane uvnitř města. Na straně českobudějovického obyvatelstva byl i Bedřich ze Schwarzenbergu, který se stal prostředníkem mezi městem a ministerstvem, a ochotně doručil na ministerstvo deputaci společenstva neprotokolovaných obchodníků a Českého kupeckého spolku.⁵⁴⁸ Dle dalších informací uvedených v tisku byla deputace na ministerstvu přijata „velmi vlídně“. Ministr slíbil, že přání obyvatelstva bude „bedlivě zkoumáno“ a podle možností mu bude v této věci vyhověno.⁵⁴⁹

O několik dní později uvedly Jihočeské listy věci na pravou míru. Jejich popis Procházka požadavku byl mylný. Zatímco v tisku se rozšířila informace, že Procházka chce budovu nádraží z města ven posunout, chtěl ve skutečnosti pouze její rozšíření směrem ke jmenovanému cukrovaru. Jako omluvu pak uveřejnily znění oné žádosti. ....*„Nové moderní nádraží necht' zřídí se na místě, kde nalézá se teď osobní nádraží a sice rozšířením ku straně jižní a severní blíže k viaduktu. Co se týče nákladního nádraží, budiž zřízeno tam, kde v projektu posledním míněno bylo zbudovati nádraží osobní.“*⁵⁵⁰

Poloha nového nádraží byla skutečně velmi diskutované téma. V následujících dnech se k tomu vyjádřila i obchodní a živnostenská komora. Její referent, Dr. Maysl přednesl rozsáhlou zprávu o významu přestavby nádraží. Věnoval se i projektu, který železniční zpráva předložila a který se jevil ve všech ohledech jako nevhodný. Jednak kritizoval posunutí nádražní budovy ven z města a uvedl i pádné důvody. Jedním byla dlouhá cesta z nádraží do města, kterou by utrpěla hotelová čtvrť, která vzrostla poblíž nádraží před nedávnou dobou. Také pozemky v této oblasti, by ztratily na ceně.⁵⁵¹ Další problém komora spatřovala v odsunutí nákladního nádraží dále od města, což by mělo za následek zdražení dovozného do a z nádraží. Hlavní vadou však byla nekvalitní příjezdová cesta. Maysl ve svém proslovu dále uvedl tři možnosti řešení této situace, týkající se zejména problému přístupové cesty k nákladnímu nádraží. Presidium podalo

---

⁵⁴⁷ Jihočeské listy uvádějí jména továrníků Bullaty a Blaskopfa, a Kohna a Fürtha. Jihočeské listy, 9. 6. 1901.

⁵⁴⁸ Bedřich ze Schwarzenbergu se postavil za deputaci českobudějovických obchodníků a českého kupeckého spolku, zastoupených Tomášem Štikou, A. Tomanem a Františkem Tomšů, který prostřednictvím Schwarzenberga žádali ministra železnic doktora Wittka, aby se zasadil o změnu přestavby tohoto projektu, neboť by tím zmíněné strany utrpěly značné hmotné újmy. Na základě plánů a pamětního spisu byl ministerstvu podán jasný obraz, o co se jedná zdejšímu obyvatelstvu, a z jakých důvodů žádají o přesunutí plánované nádražní budovy. Více Budivoj, 11. 6. 1901.

⁵⁴⁹ Jihočeské listy, 9. 6. 1901.

⁵⁵⁰ Jihočeské listy, 12. 6. 1901; Budivoj, 11. 6., 14. 6. 1901.

⁵⁵¹ Více Jihočeské listy, 18. 6. 1901.

nový návrh na c. k. ředitelství státních drah v Plzni a to takový, že nádraží by bylo umístěno mezi Lannovu a Radeckého třídu a nákladní nádraží by zůstalo na svém dosavadním místě.⁵⁵²

Stejným problémem se zabýval i inženýr a českobudějovický stavitel Josef Pfeffermann. Zabýval se organickou souvislostí mezi nádražím a městem. Tvrdil, že město vzrostlo s ohledem na nádraží a okolo nádraží se začíná vždy nejvíce stavět. „*Od nádražní třídy se město rozvíjí.*“⁵⁵³ Stavbou nádraží se může okolní majetek znehodnotit.

Po delší dobu se v tisku nové zprávy neobjevily. Až v lednu roku 1902 přinesly Jihočeské listy i Kreisblatt zprávu, že se ještě na jaře roku 1902 začne s vykupováním pozemků a v létě bude vypsán konkurz na stavbu nové budovy.⁵⁵⁴ Stejně jako u ostatních staveb se předpokládané plány neustále protahovaly. O několik měsíců později tisk informoval, že s vykupováním pozemků se začne „již“ na podzim roku 1902 a na jaře následujícího roku pak budou vypsány oferty na některé práce.⁵⁵⁵ Budivoj z roku 1902 pak přinesl zprávu, že stavět se začne z jara 1903.⁵⁵⁶

Že stavba nového nádraží byla skutečně nutná, ukázal článek v Budivoji z poloviny roku 1902. Autor zde ukázal složitou situaci na českobudějovickém nádraží⁵⁵⁷ a snad až příliš dramaticky uzavřel článek slovy: „*Tu je povinností žurnalistiky, nasadit všechny páky, aby nejen potřebám obecnstva se vyhovělo a personálu v zodpovědné službě se ulehčilo, nýbrž i dalšímu hromadnému vraždění železničních zřízenců se zabránilo.*“⁵⁵⁸

S plánovaným výkupem pozemků souvisely další problémy.⁵⁵⁹ Majitelé pozemků nevěděli, zda mohou s pozemky disponovat, stavět na nich, nebo zda od nich budou nakonec skutečně vykoupeny. Příkladem může být pozastavení stavby domu na pozemku patřícím paní Tobnerové.⁵⁶⁰ Informace o počátku výkupů se objevila o dva měsíce později. Ministerstvo železnic zakoupilo mimo jiné i část Heidelbergrovy parní

---

⁵⁵² Jihočeské listy, 18. 6. 1901.

⁵⁵³ Budivoj, 4. 6. 1901.

⁵⁵⁴ Jihočeské listy, 27. 1. 1902.

⁵⁵⁵ Jihočeské listy, 24. 5. 1902.

⁵⁵⁶ Budivoj, 11. 7. 1902.

⁵⁵⁷ „*Po 4 kolejích projede denně tímto nádražím 146 vlaků, z nich skoro polovina osobních. Odpoledne a k večeru nakupí se tu několik vlaků osobních a nákladních, že lze pokládati za skutečný zázrak, že nedošlo dosud k hrůzně katastrofě. To ovšem svědčí o svědomitosti všeho personálu, který právě tuto svou cennou vlastnost vykupuje vlastní krví.*“ Budivoj, 5. 8. 1902.

⁵⁵⁸ V článku dokládá také nedávné neštěstí, které postihlo dva drážní pracovníky. Tamtéž.

⁵⁵⁹ Veškeré dokumenty, týkající se pozemků na místě a v okolí dnešního nádraží, ohlášky, spory, vč. Komisioního protokolu jsou uloženy v SOKA České Budějovice, *Okresní zastupitelstva 1865 – 1928, Železniční trať císaře Františka Josefa a nádraží v Č. Budějovicích 1862 – 1901, a Stavba nádraží v Č. Budějovicích 1902 – 1922*, inv. č. 144, sign. B/144, kart. 62.

bednárný s tím, že budova bude z důvodů stavby nádraží zbořena a postavena o kus dále.⁵⁶¹

Ke konci roku se v tisku objevily nepříznivé předpoklady, že s úpravou terénu se sice začne již na podzim roku 1903, ale s počátkem samotné stavby se nezačne zřejmě dříve než za čtyři roky.⁵⁶²

První zprávy o plánech k nádraží se objevily na jaře roku 1903. V té době již byly vystaveny na městském stavebním úřadě k volnému nahlédnutí. Podle tohoto plánu mělo být nádraží pro osobní dopravu umístěno mezi Radeckého a Lannovu třídu, peron měl být o tři metry vyvýšen nad svou původní úroveň a vyřešeny měly být také přístupové cesty. Most vedoucí dosud přes nádraží měl být odstraněn a místo něho byly naplánovány podjezdy v Rudolfovske třídě.⁵⁶³ K peronům osobních vlaků na Vídeň, Linec, Prahu, Plzeň a Český Krumlov byly plánovány nové podzemní vchody, které slibovaly větší bezpečí a vylučovaly pohyb nepovolaných osob v kolejišti.⁵⁶⁴ Nákladní nádraží podle Budivoje „*bude velké a pohodlné a přeloženo bude k sousedství městské plynárny.*“⁵⁶⁵

Zrušení viaduktů a vytvoření podjezdů vyvolalo protest v Suchém Vrbném, kterému tak měla být ztížena a prodloužena cesta k nádraží. Jako náhradu za zrušení viaduktu, jehož ponechání by nebylo možné z důvodů třímetrového navýšení, bylo počítáno s novou a pohodlnou cestou směrem k Suchému Vrbnému, „*jaké tu dříve nestávalo.*“⁵⁶⁶

V době, kdy se připravovala stavba nového nádraží v Českých Budějovicích, začalo se stavět nádraží i v Plzni. Tisk přinesl tuto informaci i s dotazem „*Kdy se začne u nás?*“⁵⁶⁷ Zatímco v Českých Budějovicích se stavba neustále oddalovala, v Plzni již ke konci roku 1903 byla vybrána oferta stavitele Rudolfa Stecha, jehož podmínky se ukázaly jako nejpříznivější. Rozpočet tamního nádraží obnášel 330 000 Korun a firma Rudolfa Stecha nabídla ještě slevu 17,3 % s tím, že stavba bude provedena do osmi měsíců.⁵⁶⁸

---

⁵⁶⁰ Jihočeské listy, 26. 6. 1902.

⁵⁶¹ Jihočeské listy, 10. 7. 1902.

⁵⁶² Jihočeské listy, 14. 10. 1902.

⁵⁶³ Jihočeské listy, 7. 4. 1903.

⁵⁶⁴ Po zhotovení těchto tunelových podchodů, z nichž každý měřil 50 metrů, byl nasypán 3,5 metrů vysoký násep osobního nádraží a vybudovány tři perony s čekárnami a toaletami. Perony se nejprve pískovaly, neboť se počítalo se slehnutím navezené zeminy. Více Jan Viktora, *Čtení*, s. 20.

⁵⁶⁵ Budivoj, 14. 12. 1900.

⁵⁶⁶ Jihočeské listy, 22. 4. 1903.

⁵⁶⁷ Jihočeské listy, 5. 9. 1903.

⁵⁶⁸ Jihočeské listy, 8. 12. 1903.

V Českých Budějovicích to ovšem na výstavbu ještě zdaleka nevypadalo. Velké problémy nastaly s vykupováním pozemků. Plzeňské ředitelství c. k. státních drah totiž nabídlo za pozemky až směšné částky, o mnoho nižší, než za kolik tyto pozemky jejich majitelé pořídili. Z jednání o vykoupení pozemků tedy odešli všichni majitelé rozhořčení a žádný obchod uzavřen nebyl. Navíc se ukázalo, že nedostatečné ceny za pozemky byly nabídnuty pouze českým občanům a to i za pozemky vysoké hodnoty, zatímco německým majitelům byly i za méněcenné pozemky nabídnuty ceny podstatně vyšší. Toto navíc souviselo i s tím, že německou stranu zastupoval Dr. Kohn. Opět se zde objevuje stranický problém. Tisk označoval vzniklou situaci za „*protekciónářství a nesolidní jednání c. k. dráhy.*“⁵⁶⁹

Aby mohla na místě původní staniční budovy vyrůst nová, bylo nejprve nutné vytvořit provizorní nádraží a přeložit část kolejiště. K tomu došlo během roku 1907, kdy se také začalo pracovat na hrubé stavbě nové budovy. Od počátku roku 1908, kdy již byla hrubá stavba dokončena, byly práce předány řemeslnickým firmám, aby provedly dokončení. Koordinaci všech stavebních prací prováděl zástupce dráhy císařský rada V. Postl.⁵⁷⁰

Ani v tomto období však neprobíhala stavba podle plánů. Vinou nedostatečně vypracovaného projektu se začala opožďovat. Dne 27. října se teprve v tisku objevila informace o tom, že „*stavby na nádraží českobudějovickém byly konečně většinou dokončeny.*“⁵⁷¹ Další předpověď autora článku v Budivoji už však tak příznivá není. „*Kdy bude celé nádraží v pořádku, vědí bozi.*“⁵⁷² Autor nebyl se stavbou nádraží spokojen a vyjádřil se k celé stavbě velice negativně. „*Pohříchu zbudována byla kolem skoro celé východní strany města – čínská zeď, která zabila ne snad jen vyhlídku, nýbrž valně snížila cenu tam ležících domů. Proč si dala obec něco tak neprospěšného a nestvůrného libiti, vysvětluje se jen bezhlavou stranickostí, kteráž ovládla městskou radnici a panstvo se v ní roztahující pohřbí.*“⁵⁷³ Z textu je cítit velká zášť vůči německému obyvatelstvu. Nutno podotknout, že nádraží v Českých Budějovicích bylo velkou nutností a jinak by snad ani vyřešit nešlo. Hledat vinu na německé straně je v tomto případě zbytečné. Z případu je vidět, že čeští novináři si každou věc, která ve

---

⁵⁶⁹ Více k cenám pozemků Jihočeské listy, 18. 12., 21. 12. 1903.

⁵⁷⁰ V. Postl byl přednosta zdejší sekce pro udržování tratí a koordinaci prováděl spolu se stavbyvedoucím pro zemní práce, inženýrem Koubkem. Pro zednické práce byl jako stavbyvedoucí jmenován adjunkt K. Nohsek, kterého později vystřídal architekt J. Zikmund, který se mimo jiné podílel na interiéru čekáren a restaurací. Více Jan Viktora, *Čtení*, s. 19-20.

⁵⁷¹ Budivoj, 27. 10. 1908.

⁵⁷² Tamtéž.

městě nebyla přijata s okamžitým nadšením nebo alespoň souhlasem, obrátili ve svůj prospěch a vinu svalili na německou stranu, mnohdy neopodstatněně.

O měsíc později uveřejnil Budivoj článek o tom, že plánovaný 2. prosinec se nestane dnem slavnostního otevření českobudějovického nádraží, a že ve skutečnosti to podle nedokončených prací vypadá až na otevření v březnu, či snad až v květnu následujícího roku.⁵⁷⁴ Tato předtucha se naštěstí nevyplnila. Dne 11. prosince přinesl Budivoj podrobný rozpis řemeslníků, kteří se podíleli na jednotlivých pracích, a také zprávu o slavnostním otevření plánovaném o několik dní později.⁵⁷⁵

Nové nádraží bylo otevřeno pro veřejnost až 17. prosince 1908, nikoli tedy 2. prosince, na den 60. výročí nastoupení císaře Františka Josefa na trůn, jak to bylo původně v plánu.⁵⁷⁶ V Okresním archivu v Českých Budějovicích je uchován plakát, kterým c. k. rakouské státní dráhy a c. k. ředitelství státních drah v Plzni informovaly obyvatelstvo města o otevření budějovického nádraží, a to v obou zemských jazycích v Českých Budějovicích zastoupených. *„Dne 17. prosince 1908 bude vlakem čís. 502 v 8 hodin 22 min. ráno, otevřena nová přijímací budova na nádraží v Č. Budějovicích. Touž hodinou počínaje se jízdní listky pro všechny směry vydávati a taktéž zavazadla vypravovati pouze v nové budově. Současně zruší se čekárny a restaurační místnosti ve staré přijímací budově i s nynějším provisoriem a otevrou se čekárny a restaurace v nové budově. Stanoviště osobních vlaků různých směrů označena jsou orientačními tabulkami. V Plzni, v prosinci 1908.“*⁵⁷⁷

Budovu i celé její umístění navrhl podle typového projektu c. k. rakouských státních drah výše zmíněný architekt Gustav Kulhavý. V rozměrné stavbě se prolínají prvky historismu a secese. Budova nádraží je symetricky rozdělena na tři části. Střední část s kupolí je nejvyšší. Po obou stranách budovy jsou směrem k Plzni zřízeny rezervní místnosti a směrem k Vidni dělnické čekárny, záchody a elektrický výtah pro rychlozboží. Ve střední části se nachází hlavní vchod s proskleným přístřeškem, pod kterým se trojitými dveřmi procházelo do místnosti, tzv. „*entrée*“, která byla vytápěná. V této místnosti stála nalevo od vchodu trafika a vpravo portýr. Následovala čtvercová

---

⁵⁷³ Budivoj, 27. 10. 1908.

⁵⁷⁴ Budivoj, 10. 11. 1908.

⁵⁷⁵ Budivoj, 11. 12. 1908.

⁵⁷⁶ Slavnostního otevření se zúčastnili zaměstnanci dráhy v nažehlených uniformách, několik pozvaných hostů a velké množství diváků. Všichni s napětím očekávali příjezd prvního vlaku, kterým byl rychlík č. 502 jedoucí z Terstu, Lince a pokračující na Prahu. Tento rychlík nádraží symbolicky otevřel. Od jakýchkoli dalších oslav bylo upuštěno. Více Jan Viktora, *Čtení* s. 21; Budivoj, 22. 12. 1908.

⁵⁷⁷ SOkA České Budějovice, *Okresní zastupitelstva České Budějovice 1865 – 1928, Stavba nádraží v Českých Budějovicích 1902 – 1922*, inv. č. 144, sign. B/144, kart. 62.

dvorana⁵⁷⁸ s impozantně vysokým stropem, který byl vytvořený „jako klenba s ozdobným svrchním světlem.“ V této místnosti se nacházelo šest pokladen osobních a stranou pak dvě pokladny pro zavazadla.⁵⁷⁹ Odtud se pak dalo dojít do místností, sloužících jako „úpravna dam i pánů“, na toalety a do šaten s nosiči zavazadel.⁵⁸⁰

V budově umístěné směrem na Vídeň se nacházely v přízemí byty⁵⁸¹, v 1. patře kanceláře dopravního železničního úřadu a v 2. patře pak byly byty pro úřednictvo. V této části nádražní budovy byly umístěny čekárny.⁵⁸² Nejprve se vstoupovalo do čekárny II. třídy, z níž se pak přecházelo do čekárny I. třídy. Obě tyto čekárny měly vkusný na svou dobu moderní nábytek. První třída měla nábytek tmavočervený a stěny natřené na bílo, druhá třída pak ořechově barvené stěny a modrošedý nábytek. „*Malba byla po způsobu tapet modravá, s císařskými iniciálkami, vše voskované, velice vkusně provedené.*“⁵⁸³

Z obou čekáren se pak vcházelo do restaurace I. a II. třídy.⁵⁸⁴ I restaurace měla zcela nový nábytek. Proti vchodu do restaurace se přes chodbu nacházely výše zvýšené úpravny s klosety a pisoárem. Z této chodby se pak dalo vejít i do restaurace a do čekárny III. třídy, rovněž zařízených v moderním stylu. Čekárna III. třídy ovšem byla

---

⁵⁷⁸ Dvorana původně nedosahovala takových rozměrů, ani okázalé výzdoby jako tomu bývá dnes. Původně měla podobu předsíně, či vstupní chodby, ze které se pozvolna vyvíjela prostorná hala, která byla od 70. let 19. století řešená u velkých výpravních budov jako monumentální prostor o světlé výšce dvou i podlaží a více. Tato prostora měla především za úkol pojmout stále se zvyšující počty cestujících. Více k prostorám nádraží Mojmir Krejčířík, *Česká nádraží. Architektura a stavební vývoj I.*, Praha 2003, s. 7.

⁵⁷⁹ Hala je dnes vyzdobena mozaikami od výtvarníků Boukala a Březiny, symbolizující na jedné straně jižní Čechy a na druhé straně České Budějovice. Více Daniel Kovář, *Budějovický poutník*, s. 185.

⁵⁸⁰ Více Jan Viktora, *Čtení*, s. 22-23; Budivoj, 22. 12. 1908.

⁵⁸¹ V Českých Budějovicích byly byty drážních úředníků umístěné v přízemí, ale standartní řešení staničních budov je kromě přízemí umístěvalo také do prvních pater. Každý byt měl většinou vlastní kuchyni se sporákem. Záchody se umístěvaly mimo byty na chodbách. Koupelna chyběla po dlouhou dobu úplně. Časem se ukázalo, že bydlet v blízkosti prašného prostředí nádraží není dobré pro zdraví a tak se začalo od ubytování ve staničních budovách upouštět. Přesto někteří lidé využívali staniční domky i pro letní rekreační pobyt. Více Mojmir Krejčířík, *Česká nádraží*, s. 12.

⁵⁸² Vstup do čekáren byl možný pouze s platnou cestovní jízdenkou. Proto byly čekárny i restaurace rozdělené do tříd platných pro vozovou třídu. Souvisela s tím i rozdílná cena jízdenek. Cena těchto jízdenek se pak odrážela ve vybavení čekáren. Na velkých nádražích byla obvykle pro cestující každé vozové třídy samostatná čekárna. Nejlépe byla vybavena čekárna první třídy, která měla charakter luxusně zařízeného salonu. Všechny čekárny bývaly obvykle v zimních měsících vytápěné. Blíže Tamtéz, s. 7-8.

⁵⁸³ Podrobněji Jan Viktora, *Čtení*, s. 23; Budivoj, 22. 12. 1908.

⁵⁸⁴ I restaurace bývaly rozděleny podle vozových tříd, což se odráželo na jejich vybavení i nabídce jídel. Právo zřizovat na nádražích restaurace přiznávalo železnici privilegium Severní dráhy císaře Ferdinanda, vydané roku 1836. Železnice nejprve pronajímaly toto právo soukromníkům, kteří si stavěli nádražní restaurace v sousedství výpravních budov. Tyto restaurace sloužily nejen k občerstvení cestujících, ale také k jejich ubytování. Často se z takových restaurací časem staly prosperující hotely. Ve staničních budovách se začaly restaurace budovat od 50. let 19. století. Více Mojmir Krejčířík, *Česká nádraží*, s. 8.

místnost malá, nízká a neprakticky umístěná.⁵⁸⁵

K restauracím patřila i nová, všem moderním požadavkům vyhovující kuchyně, „opatřená třemi sporáky nejmodernějšího vzoru s předehřívací vody pro stranou se nalézající umývárnu, stěny obloženy jsou polévanými kachličky.“⁵⁸⁶

Celá budova včetně soukromých bytů byla vytápěna parovým topením umístěným ve sklepě pod restaurací I. a II. třídy. Osvětlení celého nádraží již bylo plně elektrizované.⁵⁸⁷

Z Francie se k nám rozšířila obliba neobarokních forem v architektuře při budování nádražních přijímacích budov. Obě výše zmíněná nádraží, v Českých Budějovicích i v Plzni nesou stopy tohoto slohu. Historizující sloh se zde projevoval nejen na fasádě a interiérech stavby, ale také v jejím kompozičním řešení.⁵⁸⁸

---

⁵⁸⁵ Jan Viktora, *Čtení*, s. 23; Budivoj, 22. 12. 1908.

⁵⁸⁶ Jan Viktora, *Čtení*, s. 23.

⁵⁸⁷ Tamtéž, s. 25.

⁵⁸⁸ Zcela odlišné řešení má přijímací budova dráhy Františka Josefa v Praze, kterou vytvořil Josef Fanta v roce 1900. Pro stavbu zvolil barokizující historismus, ale v průběhu prací dospěl až k secesnímu, romanticky cítěnému tvaru. Stavební program, rozměry i autoři výtvarné výzdoby byly určeny vídeňským ministerstvem, ale nakonec se požadavky přizpůsobily Fantovým návrhům. Výjimečné řešení budovy dokládá ústřední dvorana, která funguje jako „polyfunkční odjezdová hala s pokladnami, dopravní kanceláři, prodejny i poštovní podatelnou. Do jednoho křídla symetrické stavby umístil projektant čekárny a restaurace, do druhého příjezdovou halu a provozní místnosti.“ Součástí nádraží se stala také dvorana vytvořená na základě návrhů Jaroslava Marjanka a Rudolfa Kornfelda a dvě prosklené obloukové konstrukce o velikosti 33x18 metrů. Nové Fantovo nádraží nahradilo původní, které vznikalo od 60. Let podle návrhů Ignáce Ullmanna a Antonína Barvitia. Jindřich Vybíral, *Česká architektura*, s. 159 – 162.

7. Závěr

Diplomová práce *Architektura Českých Budějovic 1850 – 1920* sledovala především urbanizační proměnu města po polovině 19. století, kdy docházelo k přílivu obyvatel z venkova. Tito lidé zde hledali pracovní uplatnění, které jim mohly poskytnout především nově vznikající tovární podniky. V Českých Budějovicích postupně vyrostla celá řada německých a českých továren, kde se nově příchozí lidé mohli uplatnit. S příchodem nových obyvatel bylo třeba řešit otázku bydlení. Nejprve docházelo ke vzniku různých přístaveb a nádvorních traktů na dvorech činžovních domů. Postupně se město začalo rozrůstat do stran. Urbanizace byla usměřňována regulačními plány. První regulační plán pro České Budějovice byl vytvořen v letech 1888 a 1889.⁵⁸⁹ Nebyly u něj brány jakékoli ohledy na potřeby města. Byl to úkol pro geometra, který rozdělil katastr města na pravoúhlé bloky určené k zastavění, aniž by bylo přihlíženo k jeho charakteru. Proto také není divu, že regulační plán, ač byl při výstavbě předměstí dodržován, neměl takový úspěch, jak se od něj čekalo. Charakter vnitřního města byl dán mnohaletou výstavbou a jediné, co změnilo jeho podobu, bylo zboření prstence hradeb a několika věží. Místo hradeb pak město provzdušnily sady obepínající vnitřní město z jedné strany. Na druhé straně bylo město uzavřeno přirozenou hranicí, řekou. Sledovala jsem příčiny příchodu nových obyvatel, zjišťovala, jaké podmínky jim České Budějovice mohly poskytnout a jaké pracovní možnosti zde lidé měli.

Tvář města se měnila novými stavbami, ať už soukromého, nebo veřejného charakteru. Tato práce si kladla za úkol představit nejvýznamnější a nejvýraznější z těchto staveb a na jejich příkladu ukázat jaké architektonické možnosti byly v Českých Budějovicích ve druhé polovině 19. a v prvních dvou desetiletích 20. století. Díky své poloze a díky železnici se staly České Budějovice metropolí jižních Čech a důležitou křižovatkou. Mohlo by se zdát, že díky své blízkosti k Vídni zde budou vznikat architektonické skvosty promítající v sobě vídeňské moderní vlivy. Skutečně secesní stavby se však ve městě nacházely pouze dvě. Obchodní dům Leopolda Hájička a kavárna u Volbrechtů. Ostatní stavby jsou buď ryzí ukázkou historismu nebo se v nich neorenesanční, neogotické, popř. neobarokní prvky prolínají s modernou pouze zběžně. Míšení stylů využíval ve svých stavbách zejména Josef Pfeffermann, který nejmodernější koncepce a vzhledu stavby dosáhl patrně až ve svém vrcholném

---

⁵⁸⁹ Adolf Träger, *České Budějovice jako stavitelské dílo*, in: Jihočeská práce technická, České Budějovice

českobudějovickém období, kdy postavil v ulici U Tří lvů vlastní dům. Ke kombinování více slohů na stavbách nedocházelo pouze v Českých Budějovicích. Velice blízko k nim měla např. Ostrava. Podobnost získala také díky národnostním třenicím, jež měly na výstavbu honosných budov velký vliv. Na rozdíl od Českých Budějovic zde k německému a českému obyvatelstvu přibýlo ještě polské, což výstavbu nových budov ještě zpestřilo. Architektonicky blízko k Českým Budějovicím měla také Plzeň. V téměř stejné době zde vznikaly budovy muzea a přijímací budovy nádražní. Oproti dynamickým plzeňským stavbám se silnými secesními projevy působí českobudějovické muzeum i nádraží poněkud konzervativně. Českobudějovická měšťanská beseda vypadá oproti plzeňské jako „chudá příbuzná“. Za to ve stavbě Justičního paláce a Okresního domu si České Budějovice svou konzervativnost vynahradily a ukázaly, že dokážou vybudovat reprezentativní architekturu hodnou obdivu. Podstatné ovšem bylo, kdo stavby financoval a jakým vlivem stavebník působil na architekta a stavitele. Němečtí zadavatelé (na německou stranu spadala i většina obecních zakázek) disponovali obvykle většími finančními obnosy a proto si mohli dovolit honosnější stavby. U některých se snaha vyniknout setkala s velkým nesouhlasem ze strany Čechů. Např. budova Biene na rohu náměstí Přemysla Otakara II. a ulice Karla IV. působí až přezdobeným dojmem a příliš velké chvály se nedočkala. Smutným příkladem pak může být Německý dům, jehož honosná stavba nemohla být z finanční tísně dokončena.

Hlavní cíl práce, ukázat stavební ruch Českých Budějovic a seznámit čtenáře s okolnostmi, které k němu směřovaly, se podařil. Byla učiněna sonda do jednotlivých oblastí života města, která na příkladu několika podrobně prostudovaných objektů ukázala charakter města a jeho urbanizačních změn. Tak tomu bylo u Městského muzea, Okresního domu, u Justičního paláce a u přijímací budovy českobudějovického nádraží.

Kapitola vztahující se k bydlení ve městě přiblížila několik činžovních domů, z nichž každý vznikl za jiných okolností. Většina domů byla postavena jako nájemné domy pro soukromé majitele. Výjimkou byly dva činžovní domy v Žižkově ulici, které nechala vystavět Schwarzenberská stavební kancelář. U všech zkoumaných objektů se počítalo s přízemím přizpůsobeným k veřejným účelům, ať už to byly obchody, restaurace – U Černého koníčka, nebo kanceláře ve vlastním domě Josefa Pfeffermanna. U posledního objektu se navíc nepočítalo s pronájmem bytů dalším osobám.

Také u výzkumu kaváren, hotelů, bank nebo obchodních domů nebyla možnost komparovat větší počet objektů. Komplikace nastaly především nedostatkem pramenné základny. Vybrala jsem největší a nejvyhlášenější hotely, které v Českých Budějovicích fungovaly. S výjimkou nově postaveného Grand hotelu a Grand hotelu Imperial se všechny na přelomu století, nebo na počátku století dvacátého dočkaly přestavby v luxusní a moderní hotely nabízející svým klientům veškerý komfort. Kavárna u Volbrechtů pak byla vyhlášena nejen svým charakterem a hosty, kteří jí navštěvovali, ale především secesním vzhledem domu, do kterého se na počátku 20. století přestěhovala. Dnes už její skvostný architektonický vzhled vidět nemůžeme. Zůstalo pouze několik secesních prvků patrných při vstupu do budovy. Kaváren, hotelů a restauračních zařízení však bylo v Českých Budějovicích mnohem více, byť nebyly nijak architektonicky zajímavé. Tato oblast městského života by jistě chtěla další výzkum, při němž profesionální badatel by nemusel přihlížet jen k architektonickému řešení objektů, ale mohl by se zaměřit přímo na kavárenský a hotelový život.

Zkoumané období přálo také vzniku mnoha peněžních ústavů na české i německé straně. Podle svých možností si tyto ústavy budovaly reprezentační budovy, které měly plnit nejen svoji funkci, ale také měly do světa hlásat finanční možnosti ústavu a přitahovat tak pozornost budoucích klientů. Ve své práci jsem představila architektonicky nejvýznamnější z těchto ústavů a v následující době bych se k jejich studiu ráda vrátila. Stejně tak bych se i nadále ráda věnovala podrobnějšímu studiu škol a vývoje školství v Českých Budějovicích na přelomu století a vlivu česko-německých sporů na vznik těchto ústavů a jejich budov.

Vytvořit dílo, které by pojalo nejen architekturu, ale také malířství, sochařství, užité umění a literární i dramatickou tvorbu, bylo z časového hlediska nemožné. Znamenalo by to prozkoumat nepřeberné množství materiálů a není možné probádat toto množství během dvou let intenzivní práce. Vytvoření studie pro České Budějovice, která by shrnula všechny tyto oblasti kulturního života, může být jakousi výzvou pro další generace historiků.

Já sama bych ráda pokračovala ve svém dosavadním výzkumu i nadále. Mým dalším cílem je prohloubení výzkumu v oblasti školství a bankovníctví. Také bych ráda pokračovala výzkumem staveb, které původně měly být zahrnuty již do této diplomové práce, ale nehodily se tematicky. Jedná se o budovy sirotčince, kasáren Mariánských a Františka Josefa I., o nadační budovu Vyšebrodského opatství, tovární objekty atd. Mým následujícím úkolem bude také kompletně představit architektky a stavitele, kteří

ve zkoumaném období v Českých Budějovicích působili. A konečně třetím úkolem bude propojení vlivu politických a národnostních událostí na společenský život a kulturní vývoj města, což bylo dosud naznačeno pouze u staveb, kterých se to bezprostředně týkalo.

8. Seznam pramenů a literatury

Prameny vydané:

František RADA, *Když se psalo c. k.*, České Budějovice 1966.

Týž, *Když se psalo T. G. M.*, České Budějovice 1970.

První výroční zpráva muzea, České Budějovice 1888

Zpráva výboru správního za rok 1892 a 1893, České Budějovice 1894

Zpráva výboru správního muzejního spolku za léta 1894 a 1895, České Budějovice 1896

Zpráva výboru správního muzejního spolku za léta 1898 a 1899, České Budějovice 1900

Zpráva správního výboru muzejního spolku za léta 1900 a 1901, České Budějovice 1902

Výroční zpráva spolku musejního, kterou podává správní výbor za rok 1903, České Budějovice 1904

Prameny nevydané:

Knihovna Národního památkového ústavu v Českých Budějovicích:

Jihočeské muzeum. Rekonstrukce terasy, arch. č. 3980.

Rekonstrukce hlavní budovy Jihočeského muzea v Č. Budějovicích, arch. č. 6362.

SOkA České Budějovice:

Okresní zastupitelstva 1865 - 1928, Stavební deník: okresní budova 1901 – 1902, inv. č. 45, sign. 1/45.

Okresní zastupitelstva 1865 – 1928, Okresní budovy: plány, opravy, pronájmy, činže 1903 – 1926, inv. č. 139, sign. B/137, kart. 55

Okresní zastupitelstva 1865 – 1928, Železniční trať císaře Františka Josefa a nádraží v Českých Budějovicích 1862 – 1901, inv. č. 144, sign. B/144, kart. 62.

Okresní zastupitelstva 1865 – 1928, Stavba nádraží v českých Budějovicích 1902 – 1922, inv. č. 144, sign. B/144, kart. 62.

Knihy čestných členů, sign. 12, kniha 12.

Matrika kresličů a stavitel, sign. 4, kniha 4.

Nákresy a plány, desky 122, 123, inv. č. 1743, 1450, 1447.

Archiv Stavebního úřadu České Budějovice:

Ulice U Tří lvů, č.o. 5, č.p. 256; č.o. 8, č.p. 296.

Ulice Žižkova, č.o. 15, č.p. 220; č.o. 17, č.p. 219.

Ulice Karla IV., č.o. 2, č.p. 104.

Hotel Zvon. Dům „U Tří kohoutů“, náměstí Přemysla Otakara II., č.o. 29, č.p. 91; č.o. 27, č.p. 89.

Periodika:

Architekt

Architektonické listy

Budivoj

Budweiser Kreisblatt

Českobudějovické listy

Jihočeské listy

Mladá fronta Dnes

Styl

Seznam literatury:

AULICKÁ, Hana a kol., *Vojtěch svobodný pán Lanna. Sběratel, mecenáš, podnikatel*, Praha 1996.

BERKOVÁ, Jana, *Vesnické secesní fasády na Kouřimsku*, Praha 2010.

BOROVSKÝ, Tomáš – HANUŠ, Jiří – ŘEPA, Milan (edd.), *Kultura jako téma a jako problém dějepisectví*, Brno 2006.

BLÜMLOVÁ, Dagmar - GILAROVÁ, Zuzana (edd.), *Čas secese. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*, České Budějovice 2007.

BOŘKOVEC, Martin, *Josef Záruba Pfeffermann. Politik, publicista, architekt*, Diplomová práce, Kladno 2002.

BRUNNER, Johann – HAJN, Ivo, *Lexikon koněspřežných železnic*, České Budějovice 2007.

BURKE, Peter, *Variety kulturních dějin*, Brno 2006.

BURKE, Peter, *Italská renesance. Kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996.

ČERNÝ, Zbyněk, *Cheb v době secese 1898 – 1914*, Cheb 2006.

Dějiny českého výtvarného umění (III/2) 1780/1890, Praha 2001.

- Dějiny českého výtvarného umění (IV/1) 1890/1938*, Praha 1998.
- DOMANICKÝ, Petr - JEDLIČKOVÁ, Jaroslava, *Plzeň v době secese. Architektura a urbanismus, malířství, sochařství a umělecké řemeslo v architektuře v letech 1896 – 1910*, Plzeň 2005.
- DUBY, Georges, *Věk katedrál. Umění a společnost 980 – 1420*, Praha 2002.
- Dvacet let zápasu o školství české. Paměti Matice školské v Českých Budějovicích*, České Budějovice 1893.
- ERBANOVA, Eva - ŠILHAN, Milan - ŠVÁCHA, Rostislav (ed.), *Slavné vily Jihočeského kraje*, Praha 2007.
- Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice 2006².
- FAHR – BECKEROVÁ, Gabriele, *Secese*, Praha 2007.
- GAŽI, Martin (ed.), *Klášter Zlatá Koruna. Dějiny, památky, lidé*, České Budějovice 2007.
- GOLL, Vojtěch, *Bytová kultura a péče města Č. Budějovic*, in: Jihočeská práce technická, České Budějovice 1938, s. 112-117.
- HAJN, Ivo, *Koněspřežní železnice. České Budějovicve – Linec – Gmunden*, České Budějovice 2004.
- HAJN, Ivo (ed.), *Koněspřežní železnice po obou stranách hranice. Sborník příspěvků ze semináře konaného dne 16. 11. 2006 v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2007.
- HLAVNIČKOVÁ, Kateřina, *Schlaraffia Budovicia 1882 – 1917*, Bakalářská práce, Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2009.
- HORSKÁ, Pavla - MAUR, Eduard - MUSIL, Jiří, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha – Litomyšl 2002.
- HRDINA, Ladislav, *Josef Sandner a empírová architektura v Českých Budějovicích*, České Budějovice 1975.
- CHARLE, Christophe, *Paříž na přelomu století. Kultura a politika fin de siècle*, Praha 2004.
- CHVOJKA, Jiří, *Město pod černou věží. Vyprávění z historie Českých Budějovic*, České Budějovice 1992.
- JANÁK, Pavel, *Sto let obytného domu nájemného v Praze*, Praha 1933.
- Jihočeské muzeum, historie a sbírky*, České Budějovice 2003
- KADLEC, Jaroslav, *Jan Valerián Jirsík. Biskup českobudějovický*, České Budějovice 1993.

- KADLEC, Jaroslav, *Českobudějovická diecéze. Znaký a portréty českobudějovických biskupů*, České Budějovice 1995.
- KING, Jeremy, *Od Budweiserů k Čechům a Němcům*, Jihočeský sborník historický 71, 2002, s. 81-97.
- KING, Jeremy, *Budweiser into Czechs and Germans. A Local History of Bohemian Politics 1848 – 1948*, Princeton University 2002.
- KOBLASA, Pavel, *Osudy a složení českobudějovického městského zastupitelstva v letech 1918 – 1939*, Staré Budějovice 1, 2005, s. 143-151.
- Kolektiv, *Sedmdesát let městské hromadné dopravy v Českých Budějovicích 1909 – 1979*, České Budějovice 1979.
- KOVÁŘ, Daniel, *Budějovický Alžír*, Staré Budějovice 1, 2005, s. 190-194.
- KOVÁŘ, Daniel, *Budějovický poutník aneb Českými Budějovicemi ze všech stran*, Praha 2006.
- KOVÁŘ, Daniel, *Budějovice před sto lety. Jihočeská metropole v roce 1900 aneb rok 1900 v jihočeské metropoli*, České Budějovice 2000.
- KOVÁŘ, Daniel, *Budějovické hřbitovy. Malý kulturně – historický průvodce*, České Budějovice 2001.
- KOVÁŘ, Daniel, *Příběhy Budějovických pomníků*, České Budějovice 2000.
- KOVÁŘ, Daniel, *Stavební činnost v Českých Budějovicích v první polovině 19. století*, Staré Budějovice 1, 2005, s. 82-123.
- KOVÁŘ, Daniel - KOBLASA, Pavel, *Ulicemi města Českých Budějovic. Názvy českých budějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes*, České Budějovice 2005.
- KRATOCHWIL, Karl (ed.), *Heimatbuch de Berg- und Kreisstadt Bömisch – Budweismit einer Sammlung von alten und neueren Sagen*. Bömisch – Budweis 1930.
- KREJČÍŘÍK, Mojmír, *Česká nádraží. Architektura a stavební vývoj I.*, Praha 2003.
- KUBEŠ, Jan, *Českobudějovické trolejbusy*, Výběr 30, 1993, s. 115-116.
- KULÍŘ, Vratislav, *110 let jihočeského muzea*, České Budějovice 1987.
- KYBIC, Jan, *Stavební vývoj a regulační otázky města Č. Budějovic*, in: Jihočeská práce technická, České Budějovice 1938, s. 107-112.
- LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie, *Z dějin české každodennosti*, Praha 2009.
- LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - DOUŠOVÁ, Hana, *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století I. Dějiny hmotné kultury*, Pardubice 2001.
- LIŠKOVÁ, Marie, *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách v letech 1861 –*

1913, Praha 1994.

MAYSL, Albert, *Obchodní a živnostenská komora v Českých Budějovicích v letech 1850 – 1905*, České Budějovice 1906.

MAYSL, Albert, *Třicet let činnosti Matice školské v Č. Budějovicích. 1872 – 1902*, České Budějovice 1902.

NIRKMAJER, Leoš, *Českobudějovický pakt. Pokus Augusta Zátky o místní česko – německé vyrovnání v letech 1906 – 1914*, Staré Budějovice 1, 2005, s. 124-142.

NOVOTNÁ, Klára, *Jana Zátková (1859 – 1933). Zapomenutá osobnost jihočeské historie?*, Bakalářská práce, Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2008.

NOVOTNÝ, Miroslav a kol., *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech. Od středověkých počátků do současnosti*, České Budějovice 2006.

NOVOTNÝ, Otakar, *Jan Kotěra a jeho doba*, Praha 1958.

PAVEL, Jakub - ŠAMÁNKOVÁ, Eva, *České Budějovice*, Praha 1979.

PECHA, Miloslav, *Vznik a účel Českého politického spolku v Budějovicích roku 1871*, Jihočeský sborník historický 53, 1984, s. 157-162.

Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1850-1970. Počet obyvatelů a domů podle obcí a částí obcí v letech 1850-1970 podle správního členění k 1. lednu 1972 I., Praha 1978.

ROUBÍK, František, *K vývoji železniční sítě v jižních Čechách*, Jihočeský sborník historický 42, 1973, s. 208-218.

ŘEZNÍČKOVÁ, Lucie, *Rudolf Vácha. Životní pouť zapomenutého portrétisty*, Diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2000.

SAK, Robert, *Sto let budovy základní školy v ulici Matice školské v Českých Budějovicích 1901 – 2001*, České Budějovice 2000.

SARNITZ, August, *Otto Wagner 1941 – 1918. Průkopník moderní architektury*, Praha 2006.

SCHORSKE, Carl. E., *Videň na přelomu století*, Brno 2000.

STRAKOŠ, Martin, *Antonín Hübschmann*, Architekt 11, 2004, č. 5., s. 68-69.

STRNAD, Rudolf, *Dr. August Zátka*, České Budějovice 1927.

STRNAD, Rudolf, *Hynek Zátka*, České Budějovice 1936.

STRNAD, Rudolf, *75 let českobudějovické Besedy 1862 – 1937*, České Budějovice 1937.

SVOBODA, Jan. E., – LUKEŠ, Zdeněk - HAVLOVÁ, Ester, *Praha 1891 – 1918*.

- Kapitoly o architektuře velkoměsta*, Praha 1997.
- ŠILHAN, Milan, *Havlíčková kolonie. Zrození a život jedné periferie*, Diplomová práce, Historický ústav Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2000.
- ŠILHAN, Milan, *Villa Ernestine Westen. Jedna z podob budějovické kultury počátku 20. století*, Výběr 36, 1999, s. 252-257.
- ŠVÁCHA, Rostislav, *Od moderny k funkcionalismu*, Praha 1985.
- SVOBODA, Miloš, *Začalo to koněspřežkou*, Praha 1968;
- SVOBODA, Miloš, *Počátky železniční dopravy v jižních Čechách*, Výběr 15, 1978, s. 97-103.
- TALÍŘ, Vladimír, *Deníky Josefa Taschka (1914 – 1920)*, Bakalářská práce, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2009.
- Umělecké památky Čech I.*, Praha 1977.
- Umělecké památky Čech III.*, Praha 1980.
- Umělecké památky Prahy*, Praha 1996.
- URBAN, Otto (ed.), *Město v české kultuře 19. století*, Praha 1983.
- VIKTORA, Jan, *Čtení o historii českobudějovického železničního nádraží*, České Budějovice 1993.
- VLČEK, Pavel (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.
- VONDRA, Václav, *Továrna Koh – i - noor na přelomu století*, Výběr 13, 1976, s. 96-102.
- VONDRA, Václav, *Počátky továrny Koh – i – noor*, Výběr 12, 1975, s. 43-48.
- VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla, *Jak se žilo za časů Františka Josefa*, Praha 1996.
- VOTRUBA, Jan, *Spolkový život v Českých Budějovicích v 1. polovině 20. století*, Diplomová práce, Historický ústav Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 2005.
- VYBÍRAL, Jindřich, *Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu*, Praha 1999.
- VYBÍRAL, Jindřich, *Zrození velkoměsta. Architektura v obraze Moravské Ostravy 1890 – 1938*, Ostrava 2003.
- VYBÍRAL, Jindřich, *Česká architektura na prahu moderní doby. Devatenáct esejů o devatenáctém století*, Praha 2002.
- WITTLICH, Pavel, *Secesní Praha. Podoby stylu*, Praha 2005.
- WITTLICH, Pavel, *Umění a život. Doba secese*, Praha 1987.

WITTLICH, Pavel, *Česká secese*, Praha 1985.

WODICZKA Jakob Ignaz, *Zur Geschichte der Familie Edle von Hardtmuth*, České Budějovice 1937.

WODICZKA Jakob Ignaz, *Zur Geschichte der Firma L. und C. Hardtmuth. Akten über den Bau des Fabriksgebäudes in Budweis (1846 - 1849)*, České Budějovice 1935.

ŽÁKAVEC, Theodor, *Lanna. Příspěvek k dějinám hospodářského vývoje v Čechách a v Československu*, Spolek československých inženýrů, Praha 1936.

9. Obrazová příloha

Činžovní domy a vily

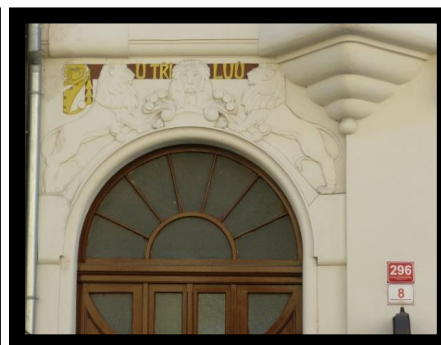

Dům v ulici Karla IV. č. 2

Ulice U Tří lvů, dům č. 5

(Dům Anny Kovařikové)

Pfeffermannův vlastní dům,
Ulice U Tří lvů, č. 8

Ulice U Tří lvů, č. 7

Schwarzenberská ústřední účtárna se dvěma činžovními domy a s restaurací U Černého koníčka v Žižkově ulici

Činžovní domy č. 15 a č. 17 v Žižkově ulici dnes

Vila továrníka Emanuela Rechtse, Dukelská č. 2

Vila obchodníka s vínem Františka Herinka, Lannova třída č. 10

Školy

Česká matiční škola a učitel'ský ústav

Německé dívčí lyceum U Tří lvů

Jihočeská Vesna. Komplex školních budov Dámského spolku Ludmila

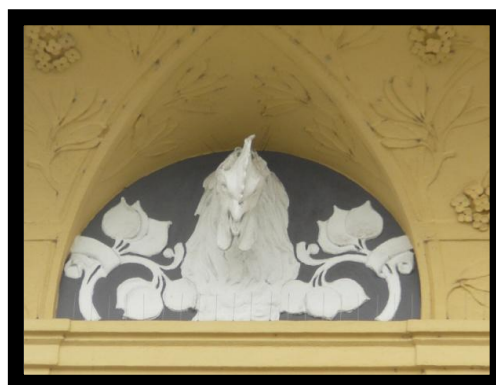

Česká hudební škola

Zábava a život ve městě

Hotel Zvon - Hotel U Tří kohoutů

Hotel Zvon – Hotel U Tří kohoutů

(details)

Hotel Slunce (dnešní Galerie Dvořák)

Původní podoba Grand hotelu se secesně zdobenou fasádou

Dnešní podoba Grand hotelu. Z původního secesního zdobení zůstaly zachovány pouze figurální výjevy a štuková výzdoba kolem okna ve štítu

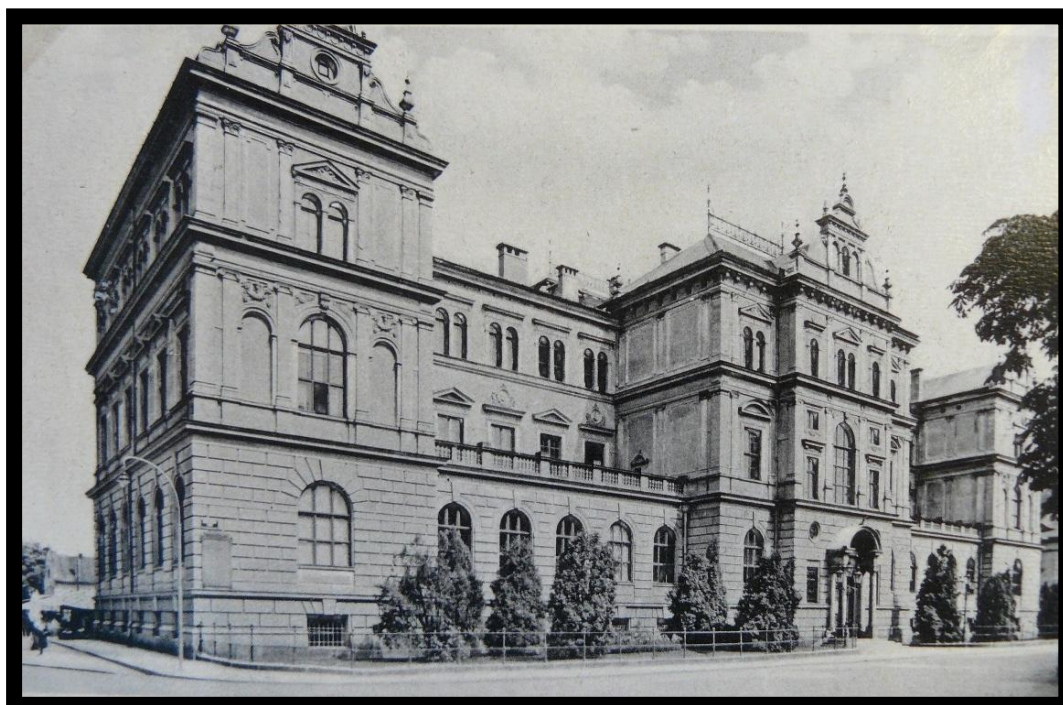

Palác „Biene“ a detail včely na fasádě domu

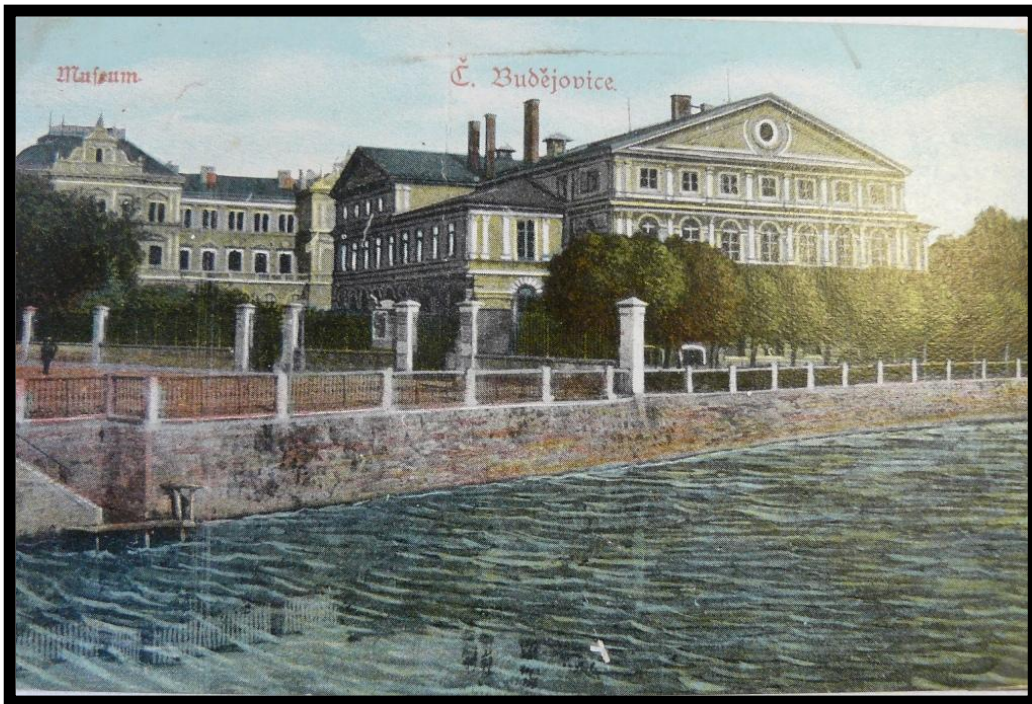

Budova rakouské cedulové (později České národní) banky

Reprezentativní budovy a stavby pro veřejnost

Budova městského (Jihočeského) muzea

Německý dům (Dům kultury Slavie) s budovou Jihočeského muzea v pozadí

Budova Německého domu dnes

Okresní dům

Okresní dům v dnešní podobě

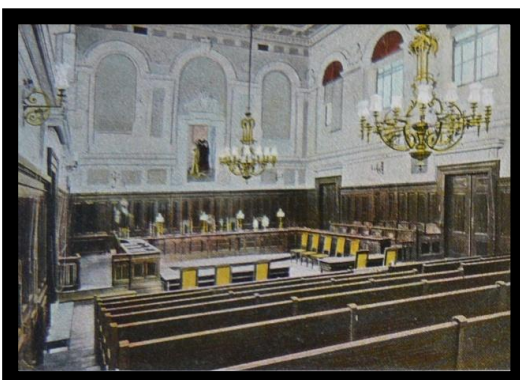
Justiční palác

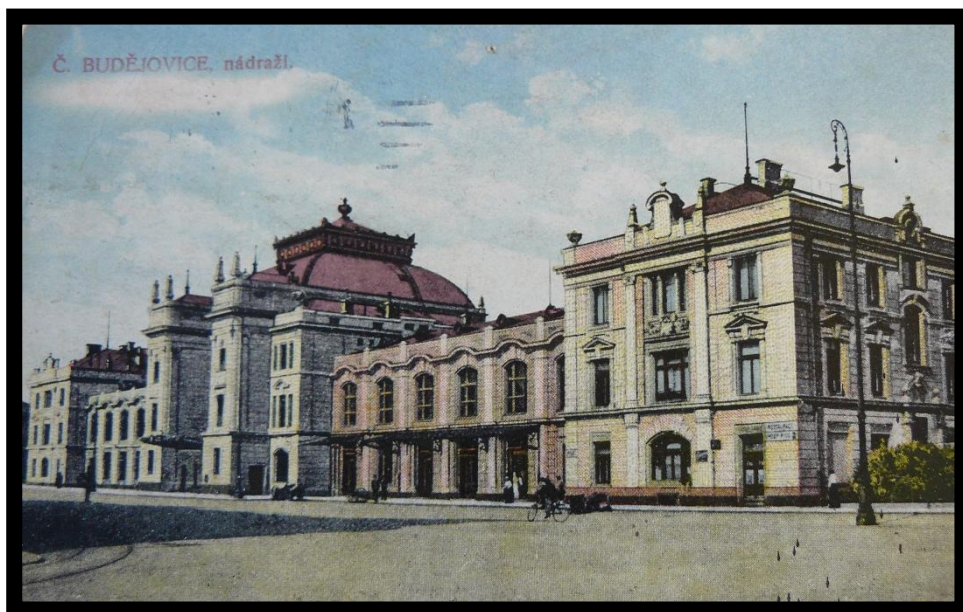
Justiční palác – detail výzdoby

Jedna z rohových věžiček paláce

Soudní síň Justičního paláce se secesní výzdobou

Přijímací budova českobudějovického nádraží

Přijímací budova v dnešní podobě